

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИ

Амалий қўлланма

Кўмаклашиш
Шаффоғлиқ
Ракобат
Қискартириш
Давлатбошқаруви

СОВАЗ
Халқаро тажриба
Жамоатчилик муҳокамаси

Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш
Тартибга солиш

Кўп мезонли таҳлил
Норматив-хуқуқий ҳужжат
Стратегик режалаштирув

Стандарт харажатлар модели

Regulatory Impact Assessment

Cost-benefit
analysis

Давлат
Ҳисобдорлик
Самарадорлик

Қонунлар
Мувофиқлаштириш ва назорат
Ўзини-ўзи тартибга солиш
Таҳлил

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ
ХУЗУРИДАГИ АМАЛДАГИ ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ
МОНИТОРИНГИ ИНСТИТУТИ

Uzbekistan

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИ

Амалий қўлланма

«BAKTRIA PRESS»

Тошкент — 2016

УЎК 342(575.1)

КБК 67.400(5Ў)

K 24

Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизими: амалий қўлланма [Матн] /
Ф. Мухамедов, Ф. Карабаев, И. Бектемиров, А. Абидов. — Тошкент : Baktria press,
2016. — 88 б.

Муаллифлар жамоаси:

Тадқиқот раҳбари — Ф. Э. Мухамедов, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти директори.

Экспертлар — Ф. Карабаев, И. Бектемиров, А. Абидов.

Мазкур қўлланма Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт Дастирининг Ўзбекистон-
даги ваколатхонаси "Қонун ва норма ижодкорлигини модернизация қилишга қўмаклашиш"
лойиҳаси доирасида тайёрланган. Қўлланмада келтирилган фикр ва тавсиялар муал-
лифларга тегишли бўлиб, БМТ Тараққиёт Дастирининг расмий нуқтаи назарига мувофиқ
келмаслиги мумкин.

ISBN 978-9943-4789-2-3

© Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти, 2016
© Ўзбекистондаги БМТ Тараққиёт Дастири, 2016
© Baktria press, 2016

МУНДАРИЖА

Кириш.....	5
1. Тартибга солиш нима?.....	7
2. «Самарали тартибга солиш» (Better Regulation) нима?	7
3. Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш нима?.....	8
4. ҚҲТБ нима беради?	10
5. ҚҲТБ қандай амалга оширилади?	11
5.1. Муаммо таҳлили.....	15
5.2. Таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасининг мақсадини белгилаш	15
5.3. Норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишга доир шарт-шароитларни аниқлаш...	16
5.4. Тартибга солиш мақсадига эришиш методлари ва уларни баҳолаш усуллари	16
5.5. Жамоатчилик муҳокамаси ва эшитуви.....	17
5.6. Қабул қилинаётган қарорнинг харажатлари ва фойдаларини қиёслаш. Таъсирини аниқлаш	19
Харажатлар қандай ҳисобланади.....	21
Фойда ва харажатлар таҳлилиниң «сувости тошлари»	24
Кўп мезонли таҳлил (КМТ) нима?	24
Норматив-хуқуқий ҳужжатнинг рақобатга таъсирини баҳолаш шартми?.....	25
Стандарт харажатлар модели (СХМ).....	27
СХМ: асосий элементлар	27
Фойда ва харажатлар таҳлилини амалга ошириш учун зарур ахборот (маълумотлар) манбаси.....	28

1-илова.

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИНИ

ЖОРИЙ ЭТИШ БҮЙИЧА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА ТАҲЛИЛИ	31
Хорижий мамлакатларда ҚҲТБни жорий этишнинг асосий тенденциялари	31
Норма ижодкорлиги сифатини назорат қиливчи органларнинг мақсад ва вазифалари	35
Мувофиқлаштириш ва назорат	35
Норма ижодкорлигини бевосита назорат қилиш	35
Консультатив ва техник кўмак	36
Тартибга солиш ислоҳотларига кўмаклашиш.....	36
Норма ижодкорлиги назорати бўйича органлар туркумлари	37
Норма ижодкорлиги назорати бўйича органларни таснифлаш учун бешта асос	37
ҚҲТБни ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ МАМЛАКАТЛАР КЕСИМИДАГИ ШАРХИ	38
БУЮК БРИТАНИЯ.....	38
АҚШ.....	56

ГЕРМАНИЯ	57
ШВЕЦИЯ	59
РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИ	61
КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСИ	62

2-илова.

ЎЗБЕКИСТОНДА ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ	
ТИЗИМИНИНГ (ҚҲТБТ) ЖОРӢЙ ЭТИЛИШИ	69
Ўзбекистонда ҚҲТБТни жорӣ қилиш учун мавҷуд шарт-шароитлар	70
Ўзбекистонда ҚҲТБТни жорӣ қилиш чора-тадбирлари.....	71
Ўзбекистонда ҚҲТБТни янада ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар	84

КИРИШ

Давлат томонидан тартибга солишининг самарадорлиги ва сифати амалга оширила-ётган ижтимоий-иктисодий ислоҳотлар муваффақиятининг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Бунда давлат бошқаруви органларига норма ижодкорлиги фаолиятининг барча босқичларида юқори сифатни таъминлаш имконини берувчи тизимили ёндашувни белгилаб олиш зарур. Сифатсиз тартибга солиш жамият ва давлат фаровонлигига салбий таъсир кўрсатади, бизнес ва фуқароларнинг ортиқча харажатларига сабаб бўлади, давлат бошқаруви жараёнларини янада мураккаблаштиради ҳамда коррупция даражасини оширади.

Идоралар ва ҳукумат даражасида ишлаб чиқилаётган ҳамда қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг аксарияти жамиятнинг турли қатламлари манфаатларига таъсир кўрсатиши боис, уларни ишлаб чиқиш жараёнида муайян ҳужжатни қўллаш натидасида у ёки бу гуруҳ шахслар учун юзага келиши мумкин бўлган оқибатларини инобатга олиш зарур. Бунда норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиқиш босқичида аксарият юзага келиши мумкин бўлган таъсир турларини олдиндан кўриш ва аниқлаш қийинчилик туғдиради. Шу боис, норма ижодкорлиги жараёнида норматив-ҳуқуқий ҳужжат таъсиридан юзага келиши мумкин бўлган оқибатларни ҳисоблаш, шунингдек ушбу ҳужжат кимга таъсир кўрсатиши мумкинлигини аниқлаш имконини берувчи механизмларни жорий қилиш зарур.

Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизими (ҚҲТБТ) ёки Тартибга солиш таъсирини баҳолаш (ТСТБ) ҳуқуқий тартибга солиш сифатига таъсир кўрсатувчи асосий воситалардан бири ҳисобланади.

ҚҲТБТнинг жорий этилиши ислоҳотлар, айниқса, давлат бошқаруви соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар жараёнига ижобий таъсир кўрсатади. Бунда ҚҲТБТ қонун ҳужжатларининг иқтисодиёт, атроф-муҳит ва ижтимоий соҳаларга таъсирини бир хилда қамраб олиши лозим.

Ўзбекистон Республикасида ҚҲТБТ 2008 йилдан бошлаб босқичма-босқич амалиётга тадбиқ этиб келинмоқда. Ҳукумат томонидан тартибга солиш таъсирини баҳолаш тамоилларини миллий қонунчиликда мустаҳкамлаш мақсадида бир қатор қарорлар қабул қилинди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 2 декабрдаги 328-сонли “Қонун ҳужжатларининг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори муҳим аҳамият касб этди. Мазкур ҳужжатга мувофиқ, тадбиркорлик субъектларига янги чекловлар ва янги турдаги рухсат бериш тартиб-таомиллари, лицензиялар жорий қилиш ёки мавжуд чеклов, рухсат бериш тартиб-таомиллари ва лицензияланадиган фаолият турларини тадбиркорлик субъектларининг янада кенгроқ доирасига татбиқ қилишни; рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатларни ёки лицензияларни олиш учун қўшимча талаблар ва шартларни жорий этишни; тадбиркорлик субъектлари томонидан анча харажатлар қилишга олиб келиши мумкин бўлган талабларни жорий этишни; тадбиркорлик субъектларига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар ва бошқа турдаги имтиёз, кафолат ва преференцияларни ҳамда янги турдаги жавобгарлик чораларини белгилашни; тегишли соҳадаги тадбиркорлик субъектларининг 30 ва ундан ортиқ фоизининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига таъсир кўрсатишни назарда тутувчи норматив-ҳуқуқий

хужжатлар ва уларнинг лойиҳалари Ўзбекистон Республикасининг Интерактив давлат хизматлари ягона порталида муҳокама қилиниши ва уларнинг тадбиркорлик фаолиятига таъсири баҳоланиши керак.

“Норматив-хуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг (Янги таҳрири) 20-моддасига мувофиқ, норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлашда ишлаб чиқувчи қонун ҳужжатларининг ҳолатини, лойиҳани тартибга солиш предмети бўйича қўлланилиш амалиётини ўрганади; ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини хуқуқий жиҳатдан тартибга солишга салбий таъсир кўрсатаётган нуқсонлар ва зиддиятларни, шунингдек хуқуқий жиҳатдан тартибга солишга бўлган ижтимоий эҳтиёжни, қонун ҳужжатларининг самарадорлигига таъсир этувчи сабаблар ҳамда шароитларни аниқлайди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 2 декабрдаги 328-сонли қарори билан тасдиқланган Ишлаб чиқилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг ва қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини Ўзбекистон Республикасининг Интерактив давлат хизматлари ягона портали орқали баҳолаш тартиби тўғрисидаги Низомга асосан:

- а) тадбиркорлик субъектларига янги чекловлар ва янги турдаги рухсат бериш тартиб-таомиллари, лицензиялар жорий қилиш ёки мавжуд чеклов, рухсат бериш тартиб-таомиллари ва лицензияланадиган фаолият турларини тадбиркорлик субъектларининг янада кенгрок доирасига тадбик қилишни;
- б) рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатларни ёки лицензияларни олиш учун қўшимча талаблар ва шартларни жорий этишни;
- в) тадбиркорлик субъектлари томонидан анча харажатлар қилишга олиб келиши мумкин бўлган талаблар (шартлар)ни жорий этишни;
- г) тадбиркорлик субъектлари — юридик шахслар устав капиталининг энг кам миқдорига нисбатан талабларни оширишни;
- д) тегишли соҳадаги тадбиркорлик субъектларининг 30 ва ундан ортиқ фоизининг хуқуқ ва қонуний манфаатларига таъсир кўрсатишни;
- е) тадбиркорлик субъектларининг белгиланган хуқуқларини қисқартириш (камайтириш) ёки қўшимча мажбуриятлар жорий қилишни;
- ж) тадбиркорлик субъектлари учун янги турдаги жавобгарлик чораларини жорий қилишни;
- з) тадбиркорлик субъектларига солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар ва бошқа турдаги имтиёз, кафолат ва преференцияларни белгилашни, шунингдек тадбиркорлик субъектларига янги хуқуқлар беришни назарда тутувчи ишлаб чиқилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳалари муҳокама қилиниши ва уларнинг тадбиркорлик фаолиятига таъсири баҳоланиши керак.

Бундан ташқари, қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатларни баҳолаш тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун рухсат бериш тартиб-таомилларини соддалаштириш ва қисқартириш мақсадида қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг ишлаб чиқувчилари ташаббуси билан, тадбиркорлик субъектлари бирлашмаларининг таклифларига асосан, давлат ва бошқа ваколатли органларнинг ўз ваколати доирасига киритилган тегишли йўналиш ва масалалар юзасидан таклифлари, шунингдек улар томонидан тартибга солинадиган масалалар бўйича тадбиркорлик субъектларининг асослантирилган жамоавий мурожаати асосида амалга оширилиши мумкин.

Мазкур Низомнинг б-моддасига биноан:
давлат сирларини ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сирни ўз ичига олган;
фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ёки уларнинг оқибатларини бартараф этиш
мақсадида қабул қилинадиган;

ижтимоий-иктисодий ривожланиш дастурларини амалга оширишга йўналтирилган;
амалдаги қонунчилик қоидаларини янги қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатларга
мувофиқлаштириш бўйича норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг тадбиркорлик
фаолиятига таъсири баҳоланмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Тараққиёт Дастурининг Ўзбекистондаги ваколатхонаси “Қонун ва норма ижодкорлиги, қонун ҳужжатларининг таъсирини баҳолаш тизимини модернизация қилишга кўмаклашиш” қўшма лойиҳаси доирасида тайёрланган мазкур амалий қўлланманинг асосий мақсади, КҲТБТнинг амалий жиҳатларини ва унинг устунликларини, шунингдек ўқувчиларни ушбу тизимни хорижий давлатларда тадбиқ этишинг ўзига хос хусусиятлари ва натижалари билан таниширишдан иборатdir.

1. ТАРТИБГА СОЛИШ НИМА?

Тартибга солиш — бу давлатнинг хўжалик юритувчи субъектлар ва фуқароларга нисбатан талаблар белгилашига хизмат қилувчи турли воситалар мажмудидир. Тартибга солиш турли шаклдаги норматив-хуқуқий ҳужжатлар (қонунлар, ҳукумат қарорлари, вазирликлар ва идоралар ҳужжатлари, шунингдек маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорлари) орқали амалга оширилади.

Тартибга солиш давлат ҳокимияти органлари томонидан давлат хизматлари, солиқча тортиш, давлат дастурлари каби воситалар, шунингдек соғлиқни сақлаш, хавфсизлик, фуқароларнинг ижтимоий-иктисодий фаровонлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳаларида давлат сисёсати мақсадларига эришишни рағбатлантувчи механизmlар билан уйғун ҳолда амалга оширилади. Тартибга солишдан ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчилар ўртасида адолатли ва самарали бозор муносабатларини таъминлаш ҳамда савдо ва инвестициялар учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида ҳам фойдаланилади.

2. «САМАРАЛИ ТАРТИБГА СОЛИШ» (BETTER REGULATION) НИМА?

«Самарали тартибга солиш» — бу давлат хизматларини такомиллаштириш ва қабул қилинаётган норматив-хуқуқий ҳужжатлар сифатини яхшилаш эвазига давлат аралашувини камайтириш, ортиқча маъмурий тартиб-таомилларни (руҳсат бериш) қисқартириш, маъмурий жавобгарликни пасайтириш, давлат органлари фаолиятининг шаффоғлиги ва ҳисобдорлигини таъминлаш, шунингдек, бозор механизmlарини рағбатлантиришга қаратилган давлат бошқаруви концепциясидир.

Бунда «самарали тартибга солиш»нинг асосий мақсади маъмурий тартиб-таомилларни қисқартириш билан бир қаторда, бизнес юритиш билан боғлиқ харажатларни камайтириш ва киритилаётган тартибга солишнинг бозордаги рақобатга таъсирини минималлаштиришдан ҳам иборатdir.

«Самарали тартибга солиш» жорий этилаётган тартибга солишнинг бозордаги рақобатга таъсирини минимал даражада камайтириши керак.

1-құшымча маълумот: «самарали тартибга солиш»нинг асосий тамойиллари»

- 1. Зарурият** — тартибга солишин жорий қилиш кераклигини ёки керак әмаслигини аниқлаш.
- 2. Пропорционаллик** — құлланиладиган чора ва воситалар танлови белгиланған мақсадларга пропорционал бўлиши лозим.
- 2. Субсидиарлик** — масалаларнинг энг қуи ёки марказдан узоқ даражаларда ҳал этилишини энг содда ва энг кам ресурс талаб қиладиган йўл билан амалга ошириш зарур.
- 3. Шаффофлик** — барча манфаатдор томонларнинг норматив-хуқуқий ҳужжатларни тайёрлаш ва қабул қилишга қадар бўладиган муҳокамаларда иштирок этиши.
- 4. Жавобгарлик** — тартибга солишини қўллаш ва унинг самарадорлигига ким масъул эканлигини аниқ белгилаш, барча манфаатдор томонлар учун тартибга солишга амал қилиш жараёнида юзага келадиган муаммолар тўғрисида мутасадди органларни хабардор қилиш имкониятининг мавжудлиги.
- 5. Қулайлик** — тартибга солиш изчил ва тушунарли бўлиши лозим.
- 6. Соддалик** — ҳар қандай тартибга солиш, унга риоя қилиш ва уни қўллаш тушуниш учун содда бўлиши керак.

3. ҚОНУН ҲҰЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ НИМА?

Хусусий сектор учун ҳам, давлат сектори учун ҳам тартибга солиш кўлами қанча кенг бўлса, харажатлар ҳажми ҳам шунча кўп бўлади. Хусусий ва давлат секторлари ўртасидаги муносабатларнинг ушбу жиҳати тартибга солишининг у ёки бу шаклини жорий қилиш билан боғлиқ харажатларни баҳолаш усулини ишлаб чиқиши заруратини келтириб чиқаради.

Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш (ҚҲТБ) у ёки бу ҳужжатни қабул қилиш босқичида асоссиз ва мақсадга мувофиқ бўлмаган қарорларга чек қўйиш, амалиётга тадбиқ этилаётган тартибга солишининг белгиланған мақсадга эришиш имкониятлари, шунингдек юзага келиши мумкин бўлган оқибатларни баҳолашда муҳим аҳамият касб этади.

Дастлаб ҚҲТБ АҚШда ортиқча тартибга солиш натижасида бизнесга юкландиган харажатларнинг олдини олиш кафолати сифатида жорий этилган. Ислоҳотларнинг мазкур босқичида асосий мақсад тартибга солиш ва хусусий секторга юкландиган мажбуриятларни қисқартириш бўлган.

Шу боис, ҚҲТБни тадбиқ этишдан асосий мақсад муайян норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишдан келадиган фойда хусусий сектор зиммасига юкландиган қўшимча харажатлардан ортиқ ёки камлигини таҳлил қилишдан иборат бўлган (фойда ва харажатлар таҳлили).

Жаҳон амалиётида ҚҲТБни ифодалашда тартибга солиш таъсири таҳлили (ТСТТ), тартибга солиш натижалари тўғрисидаги декларация (ТСНТД) ва бошқа атамалар ҳам қўлланилади.

Мазкур атамаларнинг барчаси фойда ва харажатларни баҳолаш орқали муайян мақсадга эришишнинг мақбул вариантини танлаш билан боғлиқ маъмурий тартибга солишининг муаммо ва вазифаларини таҳлил қилишнинг ўхшаш тартиб-таомилларини назарда тутади.

2-қўшимча маълумот. Хорижий мамлакатларда “қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш” атамасини ифодалашда фойдаланиладиган терминлар

Буюк Британия — Regulatory Impact Assessment (RIA);

Европа Комиссияси — Impact assessment (IA);

Германия — Gesetzesfolgenabschätzung (GFA);

Франция — L'évaluation des politiques publiques et aux études d'impact;

РФ — Оценка регуляторного воздействия (ОРВ);

Украина — Анализ влияния регуляторного акта (АВРА);

Қозогистон — Оценка регуляторного воздействия (ОРВ).

Хар қандай ҳолатда КҲТБнинг асосий мақсади қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг оқибатларини баҳолашдан иборат бўлиб, у қўлланадиган методологиянинг асосий хусусиятларини белгилаб беради.

Амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатлар таъсирини баҳолаш зарурияти туғилганда, амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги (шунингдек, “хуқуқий мониторинг”, “хуқуқни қўллаш амалиёти мониторинги”, тартибга солиш таъсирини ex-post баҳолаш ва шу каби бошқа атамалар ҳам қўлланилади) ҳақида сўз боради. Амалиётда амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатлар мониторинги ўз мақсадларининг кенг қамровлилиги билан ажralиб туради ва ҳуқуқий тартибга солиш таъсирини аниқлаш (яъни том маънодаги мониторинг) билан чекланмайди.

“Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш” атамасининг умум эътироф этилган изоҳи мавжуд эмас, бироқ мазкур атама аксарият ҳолларда мавжуд муаммони аниқлаш, тартибга солиш мақсадини белгилаш (асоссиз давлат аралашувини инкор этган ҳолда), ахборот таҳлилиниң илғор усусларини қўллаш, кўриб чиқилаётган масала бўйича турли фикрлар ва мавжуд муқобил қарорларнинг кенг муҳокамасини назарда тутади. Пировардида баҳолашнинг ушбу меъзонлари ижтимоий-иқтисодий тараққиёт мақсадларига самарали хизмат қиладиган пухта ўйланган қарорлар ишлаб чиқишига хизмат қиласи.

Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти (ИҲТТ) КҲТБни **“ишлиб чиқилаётган ва қабул қилинган қонун ҳужжатлари ҳамда тартибга солиш билан боғлиқ бўлмаган муқобил вариантларнинг ижобий ва салбий таъсирларини танқидий баҳолашга нисбатан тизимли ёндашув”¹** сифатида эътироф этади.

Умуман олганда, турли мамлакатларда қўлланиладиган фикр ва тушунчалардан келиб чиқиб, **қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолашни қабул қилинаётган ёки амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатдан юзага келиши мумкин бўлган фойда, харажат ва оқибатларини баҳолайдиган восита сифатида изоҳлаш мумкин.**

КҲТБ давлат аралашуви зарурияти мажуд ёки мавжуд эмаслиги, бундай аралашув қандай фойда ва харажатлар эвазига амалга оширилишини аниқлаш имконини беради.

¹ <http://www.oecd.org/regreform/regulatory-policy/ria.htm>. Асл ҳолатда келтирилиши: “a systemic approach to critically assessing the positive and negative effects of proposed and existing regulations and non-regulatory alternatives”.

ҚХТБ аксарият ҳолларда норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаш түғрисида қарор қабул қылғунга қадар ва уни ишлаб чиқиш босқичида амалга оширилади.

ҚХТБ натижалари норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишнинг мақсадга мувофиқ эмас-лигини исботлаши ва муайян ижтимоий ёки иқтисодий муаммолар ечими сифатида тартибга солиш билан боғлиқ бўлмаган усувлардан фойдаланишни тақозо этиши мумкин.

Шу нуқтаи назардан, ҚХТБ механизми норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаш түғрисида қарор қабул қилингунга қадар ишга туширилиши лозим. Ушбу механизм сиёсий муаммо ечими учун тартибга солишнинг энг мақбул воситаси эканлигини аниқлаган ҳолда, асосланган (исботланган) сиёсатнинг жорий этилишига имкон яратади.

Шу билан бирга, ҚХТБ ҳам ҳукumat ва унинг таркибий тузилмалари, ҳам ҳукumat ва фуқаролик жамияти ўртасида музокаралар ўтказиш йўли билан шаффофлик даражасини ошириш воситаси ҳисобланади.

4. ҚХТБ НИМА БЕРАДИ?

ҚХТБ жорий этилиши омил бўлиб хизмат қиласиган қуйидаги учта асосий ижобий натижани қайд этиши мумкин:

Самарадорлик. ҚХТБ жараёнида фойда ва харажатлар таҳлили қаби усувларнинг қўлланилиши тартибга солувчиларга сиёсатнинг қучсизроқ муқобил варианларидан воз кечиш ва нисбатан самаралироқ варианларни танлаш имконини беради.

Шаффофлик. ҚХТБ давлат сиёсати шаффофлигини ошириши мумкин, чунки у давлат органлари зиммасига таклиф этилаётган тартибга солиш нима сабабдан ҳеч қандай чора қўлламаслик вариантини назарда тутувчи мавжуд муқобил варианлардан афзаллигини ёзма равишда асослаб бериш масъулиятини юклайди.

Албатта, ҚХТБнинг шаффофлик омили ҳужжатлар мазмун-моҳиятини жамоатчиликка етказиш билан кўпроқ аҳамиятлидир, акс ҳолда унинг афзаллик жиҳатларига путур етади.

Ҳисобдорлик. ҚХТБнинг қўлланилиши, ўз навбатида, давлат органларининг ҳисобдорлиги, яъни улар томонидан амалга оширилаётган сиёсат натижалари бўйича жавобгарлигини таъминлайди. Қабул қилинаётган норматив-хуқуқий ҳужжатлар оқибатларини таҳлил қилиш ва узоқваҳт мобайнида баҳолаб бориш давлат органлари зиммасига юқлатилган тақдирда, ҳисобдорлик таъсири кучаяди.

ҚХТБ давлат томонидан тартибга солишни жорий этиш бўйича таклиф этилаётган қарорни сифатли ишлаб чиқишнинг самарали усулидир.

ҚХТБ норматив-хуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқувчилар ва манфаатдор томонларга қуйидаги имкониятларни беради:

норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш натижасида кутилаётган (мавжуд) ижобий ва салбий оқибатларни муаммо ва уни тартибга солиш мақсадлари, шунингдек тегишли ечимлар таҳлили асосида аниқлаш;

норматив-хуқуқий ҳужжатда ёки унинг ишлаб чиқилаётган лойиҳасида коррупция ҳамда давлат ҳокимияти ва бошқаруви тизимидағи шу қаби бошқа хуқуқбузарликлар учун шарт-шароитлар яратувчи, тадбиркорлик фаолияти субъектлари ёки фуқаролар ва бошқа ижтимоий гурухлар учун ортиқча маъмурий ва бошқа чекловлар ўрнатувчи қоидаларни аниқлаш;

тадбиркорлик фаолияти субъектлари ёки фуқаролар ва бошқа ижтимоий гурухларнинг асосланмаган харажатларига сабаб бўлувчи қоидаларни аниқлаш;

белгиланган мақсадга эришишнинг муқобил варианларини аниқлаш;

вариантларни баҳолаш (тартибга солиш орқали ва тартибга солишсиз);

тартибга солишнинг у мўлжалланган субъект учун амалий аҳамият касб этишини кафолатлаш.

3-қўшимча маълумот. ҚҲТБни жорий қилишнинг ижобий таъсиrlари

1. Иқтисодий сиёсат таҳлили бюроси (Нидерландия) ҳисоб-китобларига қўра, маъмурий тартиб-таомилларнинг 25 фоизга қисқартирилиши ЯИМнинг 1,7 фоизга ўсишига хизмат қилади.
2. Норматив-хуқуқий ҳужжатларни ташабус қилиш ва қабул қилиш бўйича 2010 йилда Буюк Британияда жорий қилинган “one in-one out” тамойили (“**битта янги норматив ҳужжатни қабул қилиш учун битта амалдагисини бекор қил**”) вазирликлар ва идораларни янги тартибга солишлар ҳажмини жиддий қисқартиришга ва давлат сиёсатини амалга оширишнинг муқобил механизмларини излаб топишга мажбур қилди.

Норматив-хуқуқий ҳужжатни ишлаб чиқиш тартибига юқорида қайд этилган талабни жорий қилишнинг дастлабки босқичида вазирликлар у ёки бу соҳани тартибга соладиган 157 та янги норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилишни таклиф қилди. Шундан 119 таси (76 фоизи) бизнес зиммасига ортиқча мажбурият юқлашни тақозо этар эди.

Мазкур норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари таъсирини баҳолаш жараёнида вазирликлар ва идоралардан Тартибга солиш сиёсати қўмитасига таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш заруратини исботлаш талаб этилди.

ҚҲТБ таҳлилларидан сўнг норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг умумий сони **70 фоизга (157 тадан 46 тага)** қисқарди. Қолган 46 та норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг фақат 11 таси бизнес зиммасига ортиқча мажбурият юқлашни назарда тутди..

1-жадвал. ҚҲТБ ва «one in-one out» тамойилининг бизнесга таъсири»²

Бизнесга харажатлар юклайдиган норматив-хуқуқий ҳужжатлар сони	8
Тартибга солиш сиёсати қўмитасининг хulosаси тақдим этилмаган норматив-хуқуқий ҳужжатлар сони	3
Бизнесга харажатлар юкламайдиган норматив-хуқуқий ҳужжатлар сони	26
Янгилари амалга киритилиши муносабати билан бекор қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатлар сони	9
Амалга киритилган норматив-хуқуқий ҳужжатлари бўйича маъмурий мажбуриятлар ҳажми	65 млн. фунт стерлинг
Амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатларни бекор қилиш натижасида бизнес соҳасида “тежаб қолинган” харажатларнинг умумий миқдори	3,3 млрд. фунт стерлинг
Бизнес соҳасига умумий таъсир (“тежаб қолинган”)	3,2 млрд. фунт стерлинг

5. ҚҲТБ ҚАНДАЙ АМАЛГА ОШИРИЛАДИ?

Бугунги кунда Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизимини жорий қилган мамлакатларда деярли унификациялашган модел қўлланади.

² https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/48179/2836-onein-oneout-statement-new-reg.pdf

ҚҲТБнинг, қоида тариқасида, бир нечта турлари мавжуд:

дастлаби ҚҲТБ норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш бўйича тақлиф ва ташаббусларга нисбатан қўлланилади ҳамда уни ишлаб чиқиш тўғрисидаги қарор қабул қилингунига қадар амалга оширилади;

қисман ҚҲТБ норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси ишлаб чиқилганидан сўнг жамоатчилик муҳокамасига тақдим этилгунига қадар амалга оширилади;

тўлиқ ҚҲТБ оқибатлар чуқур иқтисодий таҳлили, фойда ва ҳаражатларни аниқлашдан иборат бўлиб, жамоатчилик муҳокамалари натижаларини ўзида акс этириши лозим.

Тўлиқ ҚҲТБ қўйидаги тадбирлар асосида амалга оширилади:

- 1) ҳал этилиши зарур бўлган муаммони аниқлаш;
- 2) норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш ва давлат аралашуви заруратини (сабабларини) аниқлаш;
- 3) тақлиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат орқали эришилиши лозим бўлган мақсадларни белгилаш;
- 4) норматив-хуқуқий ҳужжатнинг миллий қонун ҳужжатлари нормалари ва белгиланган тартибда ратификация қилинган халқаро шартномалар талабларига мувофиқлигини таҳлил қилиш;
- 5) муаммо ечимидан манфаатдор бўлган томонларнинг фикрларини олиш;
- 6) норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишда барча манфаатдор томонларнинг ҳаражатлари (бевосита ва билвосита) ва фойдалари (бевосита ва билвосита), тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳаражатлари ва фойдалари, норматив-хуқуқий ҳужжат нормаларини татбиқ этиш ва унинг ижроси устидан назоратни амалга ошириш учун давлат бюджетидан ажратилиши лозим бўлган ҳаражатлар миқдорини ҳисоблаш усули билан иқтисодий таҳлилни ўтказиш, умумий ҳаражат ва фойдани қиёслаш;
- 7) муаммони ҳал этишнинг муқобил вариантларини ишлаб чиқиш. Муқобил вариантлар муаммони ҳал қилиш йўллари ва уларнинг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқлигини аниқлаши лозим. Шунингдек, тақлиф этилаётган ҳар бир вариант бўйича ҚҲТБни амалга ошириш, муқобил вариантлардан келиб чиқадиган ҳаражат ва фойдаларини ҳисоблаб чиқиш талаб этилади.

Муҳим. ҚҲТБнинг муқобил вариантларини ишлаб чиқишида «ҳеч қандай чора қўлласмаслик» ва «ўз-ўзини тартибга солиш ёки бозор механизмларининг амал қилиши» вариантлари албатта инобатга олининиши шарт.

Тартибга солиш зарурияти тасдиқланган тақдирда (норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиқиш тўғрисида қарор қабул қилинган бўлса), қўйидагиларни амалга ошириш лозим:

- 1) мавжуд шарт-шароитлардан келиб чиқсан ҳолда мақбул қарорни танлаш;
- 2) муқобил қарорларнинг келиб чиқиши мумкин бўлган таъсирини аниқлаш;
- 3) ҳар бир муқобил қарорнинг молиявий оқибатларини аниқлаш;
- 4) белгиланган мақсадга эришишнинг энг мақбул муқобил вариантларини аниқлаш.

ҚҲТБНИ АМАЛГА ОШИРИШ ТАРТИБИ

1-расм. ҚҲТБнинг схемали ифодаси³

4-кўшимча маълумот. ИҲТГа аъзо мамлакатларда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқиш тўғрисида қарор қабул қилиш учун қўлланиладиган назорат саволлари рўйхати

1. Муаммо тўғри аниқланганми?
2. Давлатнинг чора-тадбирлари асосланганми?
3. Давлат чора-табдирлари тартибга солишининг мақбул шакли ҳисобланадими?
4. Тартибга солиш учун зарурий ҳуқуқий асослар мавжудми?
5. Нима давлат бошқаруви тизимида мазкур чора-тадбирларнинг лозим даражаси (дараҷалари) ҳисобланади?
6. Тартибга солиш орқали олинадиган фойда унга сарфланадиган харажатларни оқлайдими?
7. Қўлланилган чора-тадбирлардан келиб чиқадиган оқибатлар тақсимоти шаффофи ми?
8. Тартибга солиш нормалари тушунарли, изчил, универсал ва фойдаланувчилар учун қуляйми?
9. Барча манфаатдор томонлар ўз нуқтаи назарларини ифода этиш имкониятига эга бўлдими?
10. Нормалар ижроси қандай таъминланади?

³ ИҲТ материялларини ўрганиш натижасида муаллифлар томонидан мувофиқлаштирилган.

OECD — Organization for Economic Co-operation and Development, Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA): Guidance for Policy Makers, 2008. Электрон манзил: www.oecd.org/ dataoecd/44/15/40984990.pdf

5-қўшимча маълумот. ҚҲТБ ҳисоботининг намунавий тузилиши

1. Муаммонинг тавсифи

- 1.1. Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси асосида ечими кутилаётган муаммонинг тавсифи.
- 1.2. Муаммони асослантириш (хуқуқий асослар, экспертлар фикрлари, таҳлилий тадқиқотларни тақдим этиш ва бошқалар).
- 1.3. Давлат аралашуви (янги норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилиш) заруриятини асослаш.

2. Тартибга солиш тавсифи

- 2.1. Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасида кўрсатилган тартибга солиш мақсад, вазифалари ва мазмунининг тавсифи.

3. Тартибга солиш таъсирининг таснифи

- 3.1. Янги қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжат предмети доирасига кирадиган асосий ижтимоий гуруҳларни кўрсатиш.
- 3.2. Янги қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг ҳар бир ижтимоий гуруҳлар ва асосий фаолият турларига (рақобат, атроф-муҳит ҳолати, бандликни таъминлаш ва бошқалар) ижобий ва салбий таъсиrlар тавсифи.

4. Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш

- 4.1. Харажатларни баҳолаш.
- 4.2. Фойдани баҳолаш.
- 4.3. Фойда ва харажатларни баҳолашга доир маълумотлар манбасини кўрсатиш.
- 4.4. Фойда ва харажатларни ҳисоблаш модели тавсифи.
- 4.5. Фойда ва харажатларни умумий баҳолаш.

5. Норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилишнинг муқобил вариантлари

- 5.1. "Статус-кво" (тартибга солиш соҳадаги мавжуд ҳолатнинг сақлаб қолиниши вазияти) муқобил вариантларини кўриб чиқиш.
- 5.2. Тартибга солишнинг бошқа вариантларини (шаклларини) кўриб чиқиш.
- 5.3. Муқобил вариантларни қиёслаш, норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасида тақдим этилаётган тартибга солиш вариантининг мақбуллиги тўғрисида холоса.

6. Жамоатчилик муҳокамаси

- 6.1. Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси бўйича жамоатчилик муҳокамасини ўтказиш.
- 6.2. Муҳокаманинг асосий иштирокчиларини кўрсатиш.
- 6.3. Муҳокама иштирокчиларининг фикрлари инобатга олиниши тавсифи (кимнинг фикрлари қай даражада инобатга олингани, шунингдек кимнинг фикрлари инобатга олинмаганлиги ва унинг сабаблари).

7. Қўшимча маълумотлар

- 7.3. Жадвал ва графиклар.
- 7.4. Қўлланилган барча маҳсус терминлар, модел ва концепциялар бўйича изоҳлар.

8. Хуносалар

- 8.1. Фойда ва харажатлар таҳлилини умумлаштириш.
- 8.2. Амалга киритилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг мақсадга мувофиқлиги ва асосланганлиги тўғрисида холоса.

5.1. МУАММО ТАХЛИЛИ

Норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишдан келиб чиқиши мүмкін бўлган оқибатларини баҳолашда аниқланган муаммо юзасидан аввалдан амалга оширилган чуқур таҳлил ҳал қиливчи аҳамият касб этади. Самаралироқ усулни танлаш учун мазкур муаммони ҳал қилишга қараталган барча хатти-ҳаракатлар ушбу таҳлил натижалариға таяниши лозим.

Муаммо таҳлилиниң сифатли амалга оширилиши норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш натижасида келиб чиқиши мүмкін бўлган оқибатларини баҳолашнинг муҳим шарти ҳисобланади. Қолаверса, у юзага келган муаммони ҳал қилиш учун энг мақбул вариантни тўғри танлашнинг кафолатидир.

Тартибга солишни талаб этаётган муаммони тавсифлашда нафақат унинг табиати ва қўламини аниқ белгилаш, балки унинг сабабларини ҳам таҳлил қилиш зарур.

Муаммо таҳлилига асосланиб, норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишга асос бўлиб хизмат қиладиган ва муайян соҳага давлат органлари аралашувини оқладиган барча омилларни тавсифлаш лозим.

Муҳим. Норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилмасдан туриб муаммони ҳал этиб бўлмаслигини изоҳлаш, шунингдек у қайси муаммонинг (мавжуд, кенг қўламли ёки гипотетик) ечимига қаратилгандигини белгилаш зарур.

Агар муаммо гипотетик тоифага мансуб бўлса, таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилинмаса, унинг юзага келиши эҳтимолларини баҳолаш ва эҳтимолий оқибатларини изоҳлаш лозим.

Норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш ёки қабул қилмаслик оқибатларини изоҳлашда баҳолашнинг миқдорий усулидан нисбатан кенгроқ фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Имкониятдан келиб чиқиб, норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилиш ёки қабул қилмасликдан келиб чиқиши мүмкін оқибатларнинг вақтинчалик қўйламишини белгилаш тавсия этилади.

5.2. ТАКЛИФ ЭТИЛАЁТГАН НОРМАТИВ-ХУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТ ЛОЙИҲАСИННИГ МАҚСАДИНИ БЕЛГИЛАШ

Мазкур босқичда норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишдан талаб этиладиган таъсирни белгилаб олиш зарур.

Таъсир изоҳи аниқ ва лўнда бўлиши лозим. Норматив-хуқуқий ҳужжат мақсадини тўғри белгилаш назорат усулини тўғри танлаш, мазкур ҳужжат нормаларининг муваффақиятли татбиқ этилишини баҳолаш ва мақсадга эришиш йўлларини аниқ белгилаб олишнинг муҳим шартидир.

SMART (Specific Measurable Accepted Realistic Time-dependent) усулининг қўлланилиши ушбу мақсадга эришишга кўмаклашади. Унга кўра, мақсад қуйидагича бўлиши лозим:

Аниқ (specific): аниқ ва конкрет мақсад турли талқин этилишларнинг олдини олади.

Ўлчовли (measurable): мақсад ўлчовли ва татбиқ этилиши даражасини тасдиқловчи ҳолат сифатида тавсифланади.

Мақбул (accepted): агар мақсад ва унга эришиш усули фуқароларнинг хатти-ҳаракатларига таъсир кўрсатишни назарда тутса, бундай таъсир мақсадга эришиш жараёнида иштирок этаётган барча учун мақбул, тушунарли ҳамда аниқ ва лўнда ифодаланган бўлиши лозим.

Хақиқий (realistic) мақсад: чекланған вақт оралиғида бажарыладыган (time-dependent) бўлиши шарт. Бунда асосий ва оралиқ мақсадларга эришиладыган вақт аниқ белгилаб олинган бўлиши керак.

Мақсадларни 3 асосий гурухларга ажратиш мумкин:

1. Умумий мақсад норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилишнинг якуний натижасини белгилаб беради (масалан, иқтисодиётнинг инвестицион жозибадорлигини ошириш ва бошқалар).

2. Махсус мақсад норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг обьекти ҳисобланиб, умумий мақсадга эришиш учун зарур шарт-шароит яратади (масалан, юридик шахсларнинг солиқ мажбуриятларини қисқартириш орқали тадбиркорлик фаолиятининг фаоллашуви ва аҳолиниг фаровонлик даражасининг ўсишига эришиш).

3. Тезкор мақсад жорий вазифаларни ҳал қилиш ва махсус мақсадга эришишга хизмат қиласи (масалан, давлат органдарни даражасида тартиб-таомилларни соддалаштириш орқали тадбиркорлик фаолияти субъектлари харажатларининг қисқартирилишига эришиш).

5.3. НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШГА ДОИР ШАРТ-ШАРОИЛЛАРНИ АНИҚЛАШ

Юзага келган вазият ва режалаштирилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилишга доир шарт-шароитлар, шунингдек ижтимоий, иқтисодий ёки экологик муаммо ва жараёнлар ўрганиб чиқилганидан сўнг, баҳолашнинг навбатдаги босқичи-амалдаги норматив база таҳлили бошланади. Агар мазкур норматив база мавжуд бўлса, қўйидагиларни амалга ошириш лозим:

- унинг бажарилиши учун масъул томонларни белгилаш;
- унинг ижро этилиши ва амал қилиши самарадорлигини баҳолаш;
- таклиф этилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг мавжуд норматив-ҳуқуқий базага ўтказиши кутилаётган таъсирини изоҳлаш.

5.4. ТАРТИБГА СОЛИШ МАҚСАДИГА ЭРИШИШ МЕТОДЛАРИ ВА УЛАРНИ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ

Тартибга солиш мақсадига эришиш усулларини ўрганиб чиқиш учун белгиланган мақсадга эришишга хизмат қиласи турли хил қарорларни кўриб чиқиш лозим. Кейин ушбу қарорларнинг таҳликали жиҳатлари, мувофиқлик даражаси, амалга татбиқ қилишнинг осонлиги, шунингдек ножӯя таъсирлари инобатга олинган ҳолда баҳоланади.

Тартибга солишнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилишдан бошқа муқобил воситалари қўйидагилар:

норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилишдан тийилиш (статус-кво сақлаб қолиш);

ўзини-ўзи бошқариш тадбиркорлик субъектлари, жамоат бирлашмалари, ноҳукумат ташкилотлар ва бошқа фуқаролик жамияти институтларига ўзаро муносабатларда ўз раҳбарий ҳужжатларини, айниқса кодекслар, амалийт ёки соҳавий келишувларни қўллаш имкониятини беради;

автотартибга солиш — тартибга солиш ёки муайян фаолиятни ташкил этишга асос яратиш мақсадида тадбиркорлик фаолияти субъектлари, жамоат бирлашмалари, ноҳукумат ташкилотлар, шунингдек бошқа гурухлар томонидан белгиланган кенг қамровли чора-тад-

бирлар, кўшма тамойиллар ва қоидалар, одоб-ахлоқ кодекслари ва ихтиёрий битимларни ўз ичига олади (норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилишни тақозо этмайди);

кўшма тартибга солиш — норматив-хуқуқий ҳужжат қабул қилиш асосида муайян соҳадаги ваколатли томонга (корхоналар, жамоат бирлашмалари, нодавлат ташкилотлар ва бошқа институтлар) ваколатлар ўтказилишини назарда тутувчи механизм.

Бундан ташқари, муаммо таҳлили босқичида тартибга солиш мақсади изоҳланганидан сўнг, қарорнинг энг камидаги **3 та вариантини** кўриб чиқиш тавсия этилади:

кўриб чиқилаётган соҳада **тартибга солишни жорий қилишдан воз кечиш**, яъни ушбу соҳа муқаддам бошқарилмаган бўлса, бирор-бир чора қўлламаслик;

амалдаги тартибга солишни (сиёсатни) сақлаб қолиш, яъни мазкур соҳанинг жорий ҳолатига ўзгартиришлар киритмаслик;

амалдаги сиёсат ёки тартибга солишни ўзгартириш, алмаштириш ёки тўлдириш мақсадида ушбу соҳада **янги тартибга солишни жорий этиш**.

5.5. ЖАМОАТЧИЛИК МУҲОКАМАСИ ВА ЭШИТУВИ

Жамоатчилик муҳокамаси ҚҲТБ жараёнининг элементи бўлиб, ижтимоий муҳит, иқтисодий ва экологик вазият ҳамда шу кабиларга таъсир кўрсатувчи қарорлар қабул қилишда иштирок этиш мақсадида, фуқаролар ва жамоатчиликнинг ахборот олиш хуқуқини ўз вақтида амалга оширилишини таъминлайди.

Жамоатчилик муҳокамаси жамоатчилик назоратининг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. У таклиф этилаётган тартибга солиш жорий этилиши натижасида юзага келиши мумкин бўлган таъсир ва оқибатлар тўғрисида кенгроқ ахборотга эга бўлиш, салбий таъсирларнинг олдини олиш ҳамда келиб чиқиши мумкин бўлган иқтисодий, ижтимоий ва бошқа муваффақиятсизликлар тўғрисида огоҳлантириш имконини беради.

Жамоатчилик муҳокамаси иштирокчилари сифатида манфаатдор жамоатчилик (Халқаро хуқуқда бир ёки бир неча жисмоний ёки юридик шахслар, уларнинг ассоциациялари, ташкилотлари ва гурӯхлари) эътироф этилади. Амалда у ёки бу даражада манфаатдор бўлган ҳар қандай гурӯҳ вакиллари (фуқаролар, фуқаролиги бўлмаган шахслар, хўжалик юритувчи субъектлар, жамоат бирлашмалари вакиллари, хуқуқ әгалари ва бошқалар) ушбу муҳокама иштирокчиси бўлиши мумкин.

Жамоатчилик муҳокамаси режалаштирилаётган чора-тадбирга доир ҳар қандай шаклдаги ахборот (нашрлар, таклиф ва мулоҳазалар, фикр алмашинувлари, муҳокамалар, мажлислар ва бошқалар) тўплашни назарда тутади.

Жамоатчиликнинг мазкур жараёнларга иштироки мажбурий бўлиши (режалаштирилаётган чора-тадбирлар тўғрисида ахборот бериш, таклиф ва мулоҳазаларни ҳужжатлаштириш ҳамда уларнинг таъсирини баҳолашга доир материалларда инобатга олиниши ва акс эттирилиши) ёки қўшимча ҳужжатларни ишлаб чиқиш жараёнда (жамоатчилик эшитувини ўтказиш орқали) аниқланиши мумкин. Жамоатчилик эшитуви кўтарилаётган масала юзасидан жамоатчиликка ахборот беришни ва масалани улар иштирокида кўриб чиқишни (мажлис) назарда тутувчи тартиб-таомилдир.

Жамоатчилик эшитувларини ўтказиш жисмоний ва юридик шахсларнинг хуқуқ ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлаш ва тегишли масалаларни ҳал қилишда иштирок этиш имкониятини яратишга қаратилган.

Иштирокчиларнинг таклиф ва мулоҳазалари кўринишидаги жамоатчилик эшитувлари натижалари (ушбу маълумотларни овозга қўйиш йўли билан муҳокама материалларига

киритиш орқали) тегишли қарор қабул қилишда инобатга олиниши лозим. Қарор лойиҳасига эътирози бўлган манфаатдор шахсларга белгиланган тартибда баҳслашиш ҳуқуқи тақдим этилиши шарт.

Жамоатчилик эшитувини ўтказиш тўғрисидаги хабар, қоида тариқасида, босма оммавий ахборот воситалари, радио ва телевидение, шунингдек Интернет тармоғи орқали эълон қилинади.

Жамоатчилик муҳокамаси ва жамоатчилик эшитуви учун тегишли бўлган умумий хусусият уларнинг оммавийлиги ва барча шахслар учун очиқлиги, шунингдек уларнинг яқунлари бўйича тегишли ҳужжатлар (баённома, сўровнома ва бошқалар) тайёрланишида намоён бўлади.

Жамоатчилик муҳокамаси қўйидаги имкониятларни беради:

тартибга солиш муқаррар таъсир кўрсатиши кутилаётган субъектлар тўғрисида батафсил ахборот тўплаш (уларнинг сони, нуфузи, бозордаги улуши ва бошқалар);

таклиф этилаётган бошқарув тўғрисида батафсил ахборот тақдим этиш;

турли манфаатдор гурӯҳ ёки томонларнинг муаммо моҳиятини тўғри қабул қилишларини таъминлаш;

устувор вазифаларни аниқ белгилаш;

юзага келган муаммо тўғрисида унинг қамровли кенгаймасдан олдин тезкор маълумот олиш;

амалга киритилаётган қарорнинг мақбуллик даражасини ошириш;

жамоатчиликни тартибга солишини амалиётга самарали тадбиқ қилиш ва ушбу жараёнларда қисман жавобгарликни ўз зиммаларига олишига тайёрлаш.

6-қўшимча маълумот

“Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг (Янги таҳрири) 20-моддасига мувофиқ, норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлашда ишлаб чиқувчи қонун ҳужжатларининг ҳолатини, лойиҳани тартибга солиш предмети бўйича қўлланилиш амалиётини ўрганади; ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишига салбий таъсир кўрсатаётган нуқсонлар ва зиддиятларни, шунингдек ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишига бўлган ижтимоий эҳтиёжни, қонун ҳужжатларининг самарадорлигига таъсир этувчи сабаблар ҳамда шароитларни аниқлайди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 2 декабридаги “Қонун ҳужжатларининг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 328-сонли қарорига мувофиқ, тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишга таъсир этадиган ишлаб чиқилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ва қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тегишли лойиҳа ва қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ишлаб чиқувчилар — давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан Ўзбекистон Республикасининг Интерактив давлат хизматлари ягона порталида муҳокама қилиш ва тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолаш учун жойлаштирилади.

Бунда муҳокама иштирокчилари томонидан берилган таклифлар тегишли лойиҳа ва қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатни ишлаб чиқувчилар — давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан кўриб чиқилиши шарт.

5.6. ҚАБУЛ ҚИЛИНАЁТГАН ҚАРОРНИНГ ХАРАЖАТЛАРИ ВА ФОЙДАЛАРИНИ ҚИЁСЛАШ. ТАЪСИРИНИ АНИҚЛАШ

Таъсирини аниқлашда таклиф этилаётган норматив-хуқуқий хужжат амалга киритилганидан сўнг турли гуруҳлар жалб қилинади ва қуйидаги хужжатлар асосида текшириш имконияти юзага келади:

1) бизнеснинг амалга киритилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат ижроси билан боглиқ бевосита харажатлари

- а) бизнеснинг қўшимча ҳисобдорлиги;
- б) ходимларга янги талаб ва қоидалар тўғрисида ахборот бериш;
- в) маълумотнома ва бошқа хужжатлар, рухсатномалар талаб қилиш;
- г) асбоб-ускуналар сотиб олиш;
- д) хужжатлар юритиш (муайян тадбирларни рўйхатга олиш);
- е) аудитор ёки назоратчилар хизмати учун тўловлар;
- ж) хужжатларни тайёрлаш (нашр қилиш);
- з) маъмурӣ бўлмаган харажатлар (тартибга солиш хужжати талаб этадиган доимий ишлар);
- и) бошқа харажатлар.

2) бизнес ва аҳолининг билвосита харажатлари

- а) тармоқдаги корхоналар сони ва турларининг ўзгариши (масалан, лицензия бериш шартларининг ўзгариши, давлат харидларида иштирок этиш бўйича чекловлар, географик тўсикларни жорий қилиш ёки олиб ташлаш ва бошқалар);
- б) рақобат шартларининг ўзгариши (масалан, нархлар назорати, реклама қонунчилигидаги ўзгартиришлар, стандартлардаги ўзгаришлар, тармоқдаги муайян соҳалар рақобат-бардошлигининг ўзгариши);
- в) рақобатни рағбатлантирувчи омилларнинг ўзгариши (масалан, ўз-ўзини тартибга солишини жорий қилиш, истеъмолчиларнинг товар етказиб берувчиларни ўзгартириш имкониятларига таъсир ўтказиш, рентабеллик тўғрисидаги маълумотларни чоп этишини талаб қилиш, рақобат тўғрисидаги қонунчилиқда фаолиятнинг маълум бир турига алоҳида мақом бериш);
- г) истеъмолчиларга таъсир кўрсатиш (масалан, истеъмолчиларнинг танлаш имкониятидаги ўзгаришлар, маҳсулот ва хизматлар сифатининг ўзгариши, айrim маҳсулот ёки хизматларга нисбатан чеклов ўрнатиш ёки уни бекор қилиш, бирор-бир маҳсулот (хизмат) тўғрисида истеъмолчиларга тақдим этиладиган ахборот ҳажмининг ўзгариши ва бошқалар);
- д) бошқа таъсиrlар (масалан, атроф-муҳитга таъсир, ижтимоий соҳага таъсир ва қайта тақсимлаш тизимидағи ўзгаришлар, ишчи қучининг мобиллик салоҳиятига таъсири, ресурслар тақсимотига таъсир, омонатлар ёки сармоялар ҳажми, турли қўшимча молиявий харажатлар ва бошқалар).

7-күшімча маълумот. Тартибга солиш билан боғлиқ харажатларга типик мисоллар⁴

Фойда кўрувчи томон	Фойдага мисоллар
БИЗНЕС	Норматив-хуқуқий хужжатлар нормалари билан танишиш ва уларга амал қилиш усулларини режалаштириш билан боғлиқ харажатлар (ташқи манбалардан маслаҳатлар олиш учун сарфланадиган харажатларни ўз ичига олиши мүмкін)
	Тартибга солиш нормаларининг амалга киритилиши муносабати билан материаллар нархининг ошиб кетиши натижасида янада юқори ишлаб чиқарыш харажатлари
	Тартибга солиш нормаларининг амалга киритилиши муносабати билан ишлаб чиқарыш, транспорт ва маркетинг жараёнларидаги ўзгаришлар натижасида янада юқори ишлаб чиқарыш харажатлари
	Тартибга солиш орқали чекловлар ўрнатилиши натижасида савдодаги муваффақиятсизликлар билан боғлиқ харажатлар
	Тартибга солиш нормаларини амалга киритилиши боғлиқ бўлган лицензион тўловлар ва бошқа йигимлар
	Тартибга солиш назарда тутувчи ҳисобдорлик ёки аҳборотни сақлаш талабларига риоя қилиш билан боғлиқ харажатлар
	Ички текширишларни ўтказиш, аудиторлар хизматига тўловлар ва тартибга солиш назарда тутувчи талабларга амал қилиш билан боғлиқ бошқа харажатлар
	Товар ва хизматлар нархининг ошиши
	Товар ва хизматлар ассортиментининг қисқариши
ДАВЛАТ	Бозорда янги товар ва хизматлар пайдо бўлишининг кечикиши (масалан, тартибга солиш нормалари жорий этган талабларга кўра, ишлаб чиқарувчилар маҳсулотларни синовдан ўтказиши шартлигини белгилаш билан боғлиқ)
	Тартибга солиш харажатлари (тегишли аҳборот тақдим этиш, мансабдор шахслар аппаратини ёллаш ва ўқитиш, лицензия бериш ва қелишиш ишлари билан боғлиқ харажатларни ўз ичига олиши мүмкін)
	Норматив-хуқуқий хужжат нормаларига риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш билан боғлиқ харажатлар (текширув (масалан, ҳаво сифатини текшириш) ва аудит ўтказиш, натижаларни мониторинг қилиш билан боғлиқ харажатларни ўз ичига олади)
БОШҚАЛАР	Хуқуқни кўллаш харажатлари: тартибга солиш нормаларига риоя этилмаганлиги ҳолатлари юзасидан тергов ҳаракатларини ва суд таъқибини амалга ошириш билан боғлиқ харажатлар
	Рақобат учун нотенг шароитлар яратиш билан боғлиқ харажатлар – масалан, мавжуд ишлаб чиқарувчилар учун янада кулагай шарт-шароит яратилиши ва янги ишлаб чиқарувчиларнинг бозорга чиқишлиарига тўсиқлар ўрнатилиши (бу самарадорликнинг йўқолиши билан бирга ишлаб чиқарувчиларнинг ўз маҳсулотларига нисбатан қиммат нарх белгилашига олиб келади ва харидорларнинг эътирозларига сабаб бўлади)
	Товарларни ўтказиш билан боғлиқ харажатлар – масалан, юқорида қайд этилган айрим харажатларнинг нотўғри тақсимланган катта улуси аҳолининг кам таъминланган ёки ижтимоий заиф қатлами зиммасига юкланиши
	Инновациялар ва уларни яратишга, сотишга нисбатан чекловлар ўрнатиш

4 «Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis», ИХТТ, 2008.

8-қўшимча маълумот. Тартибга солиш билан бўғлиқ фойдаларга типик мисоллар⁵

Фойда кўрувчи томон	Фойдага мисоллар
БИЗНЕС	Ишлаб чиқаришда жароҳатлар ва баҳтсиз ҳодисалар сонининг қисқариши, шу билан бўғлиқ ҳолда ишлаб чиқариш салоҳиятининг ошиши
	Бозор ҳолати тўғрисидаги ахборотга бўлган хукуқнинг яхшиланиши, шу билан бўғлиқ ҳолда ишлаб чиқариш ва товарларни сотиш самародорлигининг ортиши
	Ноҳалол рақобатга қарши тартибга солиш чора-тадбирларини жорий этилиши орқали ишлаб чиқариш салоҳияти/самараదорлигининг ўсиши
ИСТЕЙМОЛЧИЛАР	Товарлар ва хизматлар нархининг тушиши (масалан, ноҳалол рақобатга қарши тартибга солиш чора-тадбирларининг жорий этилиши орқали)
	Товарлар ва хизматлар хавфсизлигининг ошиши
	Товарлар ва хизматларга оид ахборот таъминотини яхшилаш орқали танловларнинг кенгроқ хабардорлик асосида амалга оширилишига эришиш
	Товарлар ва хизматлар сифати минимал стандартларининг юксалиши
ДАВЛАТ	Аҳоли саломатлигининг яхшиланиши соғлиқни сақлаш соҳасига сарфланадиган харажатларни қисқартириш имконини беради
	Давлатнинг ахборотларга бўлган хукуқтарининг кентайиши янада хабардорликка асосланган қарорлар қабул қилиш имконини беради
	Хукуқни қўллаш харажатлари: тартибга солиш нормаларига риоя этилмаганлиги ҳолатлари юзасидан төргов ҳаракатларини ва суд таъқибини амалга ошириш билан бўғлиқ харажатлар
БОШҚАЛАР	Рақобат шартларининг яхшиланиши билан бўғлиқ фойдалар (масалан, тартибга солиш рақобатга қарши хатти-ҳаракатларга чеклов ёки тақиқ ўрнатишга қаратилган бўлса)
	Тақсимот билан бўғлиқ фойдалар (масалан, тартибга солиш аҳолининг энг кам таъминланган қатлами ёки қышлоқ ҳудудларида истиқомат қилувчиларга сезиларли фойда келтиришни таъминласа)

Харажатлар қандай ҳисобланади⁶

Аввал муайян корхонанинг муайян харажатлари ҳажмини ҳисоблаш (масалан, тегишли сўровномалар ва муҳокамалар ўтказиш йўли билан), сўнг қуйидаги омиилларни инобатга олган ҳолда бизнес харажатларининг умумий ҳажмини аниқлаш лозим:

зиммасига сарф-харажатлар юкландиган хўжалик юритувчи субъектларининг тахминий сони;

сарф-харажатларнинг қандай вақт оралиғида (масалан, бир йилда неча марта) амалга оширилиши тўғрисида маълумот.

5 «Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis», ИХТТ, 2008.

6 «Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis», ИХТТ, 2008.

2-жадвал. Норматив-хуқуқий ҳужжатни амалга киритиш натижасида келиб чиқадиган харажатларни ҳисоблаш намунаси

Харажат турлари	Талаб этиладиган	Соатлик харажат	Қандай вакт оралиғида амалга оширилади	Фирмалар сони	Умумий харажатлар
Зааралы чиқиндилар мониторинги	2 соат	\$75	Хар ой (1 йилда 12 марта)	2,000	$2 \times \$75 \times 12 \times 2,000 =$ йилига \$3.6 млн.
Давлат органлари олдиғагы ҳисобдорлик	2 соат	\$50	1 йилда икки марта	2,000	$2 \times \$50 \times 2 \times 2,000 =$ йилига \$400,000
Зааралы чиқиндиларнинг белгиланған дәражасини таъминлаш мақсадида ускуналарни қайта созлаш	3 соат	\$100	1 йилда икки марта	2,000	$3 \times \$100 \times 2 \times 2,000 =$ йилига \$1.2 млн.

Бундай ёндашув норматив-хуқуқий ҳужжатда назарда тутилған талабларга риоя этиш билан боғлиқ жорий харажатларга нисбатан бўлса, мақсадга мувофиқ. Бироқ “бир марталик” харажатлар (масалан, белгиланған стандартлар асосида фаолият юритиши учун корхона янги асбоб-ускуна сотиб олиши мумкин) ҳам мавжуд. Ушбу капитал ёки “бир марталик” харажатларни жорий харажатлар (юқорида қайд этилган намунадан) алоҳида ҳисоблаш лозим.

Мұхым. Тартибга солиши билан боғлиқ харажатларнинг умумий ҳажмини баҳолаш учун жорий ва бир марталик харажатларни қўшиб ҳисоблаш лозим.

Бу қўйидагича амалга оширилади. Аввал умумий харажатлар ҳисобланадиган муайян вақт оралиғини белгилаб олиб, сўнг харажатлар ҳажмини пул кўринишида ифодалаш учун дисконт усулини қўллаш лозим.

Дисконт усуси — түрли вақт оралиғида юзага келадиган фойда ва харажатлар кўрсаткичини белгиланған дисконт нормаси ёрдамида вақтлар бўйича таққослаш орқали ҳисоблаш. Бу уларнинг турли вақтлар оралиғидаги қийматини муайян вақт бўйича ҳисоблаш ва уларни таққослаш учун зарур. Муайян йиллардаги фойда ва харажатларни жамлаш ҳамда дисконт усулини қўллаш орқали “соф жорий қиймат” (NPV) аниқланади.

Мұхим. Агар соф жорий қиймат ижобий бўлса, фойда қиймати харажатлар қийматидан устун бўлади, салбий бўлса эса — аксинча..

Соф жорий қиймат — тартибга солишнинг барча оқибатлари жорий қийматини ифодаловчи умумий миқдорий кўрсаткич.

Шу боис соф жорий қийматни ҳисоблаш амалга киритилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг жамият манфаатларига мос келиш-келмаслигини аниқлаш имконини берувчи қарорлар қабул қилишнинг мұхим воситаси ҳисобланади. Шунингдек, у тартибга солишнинг икки

вариантини турли вақтларга оид фойда ва харажатлари нұқтаи назаридан үзаро қиёслаш орқали улардан қайси бири жамият учун мақбулроқ эканини баҳолаш усули ҳисобланади.

Соф жорий қиймат қандай ҳисобланади. У фойда жорий қиймати ва харажат жорий қиймати ўртасидаги фарқлар миқдорига тенг.

Соф жорий қийматни (NPV) ҳисоблаш формуласи:

$$NPV = \sum_{t=1..T} (B_t - C_t) / (1+r)^t,$$

B_t — t даври оралығидаги фойдалар;

C_t — t даври оралығидаги харажатлар;

r — дисконт индекси.

9-күшімча маълумот. Соф жорий қийматни ҳисоблаш намунаси⁷

Фараз құлайлық, муайян тармоқнинг саноат корхоналарида ҳавони тозалайдыган қүшімча асбоб-ускуналар ўрнатышни талаб қыладынан янги норматив-хуқуқий ҳужжат амалга киритиш тақлиф этилмоқда. Ушбу ускуналарнинг тармоқ миқёсидеги умумий нарахи 500 миллион сүмни ташкил этади. Асбоб-ускуналарнинг хизмат қилиш муддати 5 йил. Уларни ишлатиш билан боғлиқ йиллик харажатлар эса дастлабки йил ҳолатига бўйича 100 миллион сүм. Олинадиган йиллик фойда ҳажмининг пулдаги ифодаси (алоҳида ўтказилган таҳлил натижаларига кўра) 300 миллион сүм (дастлабки йил ҳолатига кўра). Соф жорий қиймат дисконт индексининг 3 фоиз ва 5 фоиздан иборат икки хил вариантига кўра ҳисоблаб чиқамиз. Ҳисоб-китоб натижалари 3-жадвалда көлтирилган.

3-жадвал. Соф жорий қийматни ҳисоблаш намунаси

	Харажат	Фойда	Йиллик соф фойда	Соф жорий қиймат	
				Агар r = 3% бўлса	Агар r = 5% бўлса
	= C _t	= B _t	= B _t - C _t	млн. сўм	млн. сўм
0-йил	500	-	- 500	- 500	- 500
1-йил	100	300	200	194	190
2-йил	100	300	200	189	181
3-йил	100	300	200	183	173
4-йил	100	300	200	178	165
Таклиф этилаётган тартибга солиши ҳужжатининг соф жорий қиймати (NPV)				244	200.9

Мазкур мисолда жорий этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатининг соф жорий қиймати ушбу ҳужжат таъсир кўрсатадиган барча гурухлар учун умумлаштирилган ҳолда ҳисобланган. Бунда харажатлар фақат бизнес (тегишли тармоқ) харажатлариdir. Экология соҳасига тегишли бўлганлиги учун мазкур чорани жорий этишдан эришиладиган фойда мамлакат аҳолисининг умумий фойдаси саналади.

⁷ 2007 йилдаги “Норматив-хуқуқий ҳужжатларни тайёрлашда тартибга солиши таъсирини баҳолаш концепциясини ишлаб чиқиш”, мавзусидаги тадқиқот ишининг маълумотлари асосида муаллифлар томонидан мослаштирилган, <http://aisup.economy.gov.ru/niokr/materials.jsp?uuid=pprtctfs000080000hgvfn1uffbi8pak>

Фойда ва харажатлар таҳлилиниң «сүвости тошлари»⁸

Фойда ва харажатлар таҳлилини амалга оширишда йўл қўйиладиган типик хатоликлар:

1) ушбу усул аксарият ҳолларда пул қўринишида ифодаланадиган фойда ва харажатларга йўналтирилганлиги сабабли, асосий эътибор ҳисоблаш осон бўлган фойда ва харажатларга қаратилади.

Пул қўринишида ифодалаш мураккаб ёки имконсиз бўлган фойда ва харажатлар эса истисно этилади. Бироқ норматив-хукуқий ҳужжатнинг мухим ва моддий қийматини ифодалаш имконсиз бўлган оқибатларига ҳам эътиборни қаратиш талаб этилади.

2) икки бор ҳисоблаш айнан бир фойда (харажат) икки марта ҳисобга олингандан юз беради.

Масалан, муайян микрорайонда метро бекати очилиши маҳаллий аҳоли учун манзилларга тез етиб олиш ва вақтни тежаш имконини беради. Шу билан бирга мазкур худудда метро бекати ишга туширилганидан сўнг уй-жойлар нархининг ошиб кетиши ҳолатини ҳам эътибордан четда қолдирмаслик лозим. Бунда ушбу икки баҳони бир-бирига қўшиб бўлмайди, чунки улар айнан бир таъсирнинг баҳолари: бири — бевосита, иккинчиси — билвосита.

3) бозор конъюктурасидаги ўзгаришлар билан боғлиқ бўлмаган фойда (харажат) дисконтини амалга оширишда, одатда, “таҳликасиз” дисконт индексидан фойдаланилади. Агар таҳликасиз индекс бозор ҳолати таъсир этадиган ўзгарувчан кўрсаткичлар дисконти учун қўлланиладиган бўлса, соф жорий қиймат **амалдагидан анча юқори бўлиб чиқади**.

Кўп мезонли таҳлил (КМТ) нима?

Кўп мезонли таҳлил (КМТ) — бу ҳаттоқи тартибга солиш асосий таъсирларини миқдоран ифодалаш мумкин бўлмаган ҳолатларда ҳам қарорларни қабул қилишнинг тизимлаштирилган ва шаффоғ жараёнларини таъминлашга асосланган услубdir.⁹

Аввал тегишли мақсадлар ва уларга эришилганидан гувоҳлик берувчи барча омиллар (меъзонлар) белгилаб олинади. Шундан сўнг ҳар бир мезон аҳамиятидан келиб чиқсан ҳолда “муҳимлилк коэффициенти” аниқланади. Ундан кейин алоҳида меъзонлар бўйича қарорларнинг эҳтимолий варианtlарини тегишли баллар асосида баҳолаш мумкин бўлади. Тўпланган баллар умумлаштирилиб, олинган натижаларга қўра қарорларнинг энг мақбул эҳтимолий варианти танлаб олинади.

Мисол. 4-жадвалда КМТни қўллаш намунаси келтирилган. Унда аҳолининг стоматологик саломатлигини яхшилашга доир масалаларни ҳал қилишнинг бир нечта варианtlари кўриб чиқилган.

Таклиф этилаётган варианtlар қўйидагилардан иборат:

а) ичимлик сувини етказиб бериш билан шуғулланадиган барча компанияларга сувни фторлашни мажбурий этиб белгилайдиган норматив-хукуқий ҳужжат қабул қилиш;

б) аҳолини таркибида фтор бўлган тиш пасталаридан фойдаланиш ва доимий равища стоматолог кўригидан ўтиб туришга чақирадиган ижтимоий реклама кампаниясини ташкил қилиш;

в) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан аҳолининг ижтимоий кам таъминланган қатламига бепул стоматологик хизмат кўрсатилишини таъминлашнинг мажбурийлигини белгилайдиган тартибга солиш чора-тадбирларни амалга киритиш.

8 2007 йилдаги “Норматив-хукуқий ҳужжатларни тайёрлашда тартибга солиш таъсирини баҳолаш концепциясини ишлаб чиқиш” мазусидаги тадқиқот ишининг маълумотлари асосида муаллифлар томонидан мослаштирилган, <http://aisup.economy.gov.ru/niokr/materials.jsp?uuid=pprctfs000080000hgvfn1uffbi8pak>

9 «Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis», ИХТТ, 2008 йил.

4-жадвал. Кўп мезонли таҳлилни амалга ошириш намунаси

Мезон	Муҳим-лилик коэффициенти	Ичимлик сувини мажбурий фторлаш	Ижтимоий реклама кампанияси	Бепул стоматологик хизмат
Аҳолининг стоматологик саломатлигини яхшилашга доир масалаларни ҳал қилиш самара-дорлиги	4	5 (20)	3(12)	3(12)
Стоматологик саломатлик соҳасидаги мавжуд муаммоларни ҳал қилиш имкониятлари	2	0 (0)	1(2)	5(10)
Аҳолининг кам таъминланган қатлами стоматологик саломатлигини яхшилаш имкониятлари	2	4 (8)	2(4)	5(10)
Мамлакатнинг барча ҳудудлари аҳолисининг стоматологик саломатлигини яхшилаш имкониятлари	1	5 (5)	5 (5)	3(3)
Харажатлар	4	5(20)	4(16)	2(8)
Балл		53	39	43

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг рақобатга таъсирини баҳолаш шартми?

Аксарият норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тегишли бозорлардаги рақобатга таъсир кўрсатади. Кўп ҳолларда норматив-ҳуқуқий ҳужжат талабларининг рақобатга таъсири олдиндан режалаштирилган бўлмайди, яъни тартибга солишнинг “ножўя таъсири” сифатида намоён бўлади. Бироқ рақобатга қарши таъсир айрим ҳолларда қасддан амалга оширилиши ҳам мумкин. Таъсирнинг барча эҳтимолий турлари ичida тартибга солиш нормаларининг рақобатга таъсири уларнинг энг муҳими ҳисобланади. Шу боис, ҚҲТБни амалга оширишда тартибга солишнинг рақобат билан боғлиқ бўлган барча эҳтимолий оқибатларини албатта ўрганиб чиқиш лозим.

Рақобатнинг тўлиқ таҳлили — техник нуқтаи назардан ўта мураккаб вазифа бўлиб, маҳсус билимларни тақозо этади. Шу билан бирга, баъзи мамлакатларда рақобат ҳуқуқи ва рақобат сиёсати бўйича маҳсус тайёргарликка эга бўлмай туриб ҳам амалга ошириш мумкин бўлган “скрининг-тест”лар қўлланилади. Бундай скрининг-тестларнинг қабул қилиниши режалаштирилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг рақобатга жиддий таъсир кўрсатиши-кўрсатмаслигини аниқлаш имконини беради.

ИҲТТ томонидан рақобатга таъсирни баҳолашнинг қуидаги схемаси ишлаб чиқилган. Мазкур схема тартибга солиш нормаларининг рақобатга таъсирини баҳолашда оддий скрининг-тест сифатида қўлланилади. У таклиф этилаётган тартибга солиш чораси фирмаларнинг бозордаги ҳолати, уларнинг имкониятлари ва рақобат стимулларига кўрсатиши мумкин бўлган таъсири билан боғлиқ уч масалани ўз ичига олади¹⁰.

10 «Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis», ИҲТТ, 2008 йил.

10-құшимча маълумот. Рақобатга таъсирни баҳолаш схемаси

Рақобатга таъсирни баҳолаш қуйида көлтирилған оқибатлардан бирортаси юз берган ҳолда амалга оширилиши лозим:

(1) Хұжалик юритувчи субъектлар сони ёки доираси чекланғанда

Бундай вазият, асосан, таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат қуйидаги ҳолатларга замин яратғанда юзага келади:

бирор-бир етказиб берувчига товар ёки хизмат билан таъминлаш бүйича алоҳида имтиёз берилсі;

хұжалик юритувчи субъектлар бозорға чиқиши учун лицензия ёки рухсатнома олиш, келишувларға эришиш жараёнлари мажбурий шарт сифатыда жорий қилинса;

айрим хұжалик юритувчи субъектларнинг товар етказиб бериш ва хизмат күрсатиш бүйича имкониятлари чекланса;

хұжалик юритувчи субъекттің бозордан чиқиши ёки кетиш қиймати сезиларлы даражада ошиб кетса;

хұжалик юритувчи субъектларнинг товар етказиб бериш ёки хизмат күрсатышга, капитални инвестиция қилиб киритиш ва ишчи кучи етказиб беришига түсқинлик қилувчи географик чекловлар жорий этилсі.

(2) Хұжалик юритувчи субъектларнинг ўзаро рақобатлашув имкониятларининг чекланиши

Бундай вазият, асосан, таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат қуйидаги ҳолатларға шарт-шароит яратғанда юзага келади:

товар ва хизматлар нархи назорат қилинса ёки уларға жиддий таъсир күрсатилса;

хұжалик юритувчи субъектларнинг реклама ёки ўз товар ва хизматларини ўтказиш соҳасидаги әркинліктер чекланса;

маҳсулотлар сифат стандартлари жорий этилиши натижасида ёки айрим хұжалик юритувчи субъектларнинг рақобатда бошқаларға нисбатан устунроқ имкониятларға эга бўлса, ёки ушбу стандартлар аксарият яхши хабардор истеъмолчилар танлайдиган сифат даражасидан анча юқори бўлса;

айрим хұжалик юритувчи субъектларнинг бошқаларға нисбатан ишлаб чиқариш харатжатлари сезиларлы даражада ошиб кетса (айниқса, бозорнинг янги ва эски иштирокчилари турли хилдаги талаблар белгиланган ҳолларда).

(3) Хұжалик юритувчи субъектлар фаол рақобатга интилишининг сустлашуви

Бундай вазият асосан таклиф этилаётган тартибиға солиши чораси қуйидаги ҳолатларға шарт-шароит яратғанда юзага келади:

ўз-ўзини тартибиға солиши ёки құшма тартибиға солиши жорий этилса;

хұжалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқариш ҳажми, нархлари, сотув ёки харатжатлари ҳажмига доир маълумотларни эълон қилиши талаб этилса ва рағбатлантирилса;

айрим тармоқ ёки хұжалик юритувчи субъектларнинг муайян гурухи рақобат түғрисидаги қонун ҳұжжатларининг умумий нормаларига риоя қилиш мажбуриятидан озод этилса;

истеъмолчиларнинг бевосита ёки билвосита харатжатлар ошиб кетиш әхтимоли муносабати билан хұжалик юритувчи субъектларини алмаштириш имкониятлари қисқартирилса.

Агар мазкур схемани қўллаш натижасида санаб ўтилган барча масалаларга "йўқ" деган жавоб олинса, бу норматив-хуқуқий ҳужжат рақобатга қарши ҳеч қандай жиддий таъсир күрсатмаслигини англатади. Агар қайд этилган масалаларнинг энг камида биттасига ижобий жавоб бўлса, унда рақобат сиёсати соҳасидаги мутахассисларни жалб қилган ҳолда вазиятни чуқурроқ таҳлил қилиш тақозо этилади.

Стандарт харажатлар модели (СХМ)

Стандарт харажатлар модели (СХМ) амалга киритилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатда назарда тутилган маъмурий харажатларни баҳолашнинг содда ва ишончли усулини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқилган.

СХМ амалга киритилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатнинг маъмурий оқибатларини ва хўжалик юритувчи субъектлар учун белгиланган талабларни аниқлаш учун мўлжалланган. СХМ маъмурий тўсиқлар асосли киритилган ёки киритилмаганигини белгилашга қаратилмаган, у фақат ушбу тўсиқлар бизнесга қанча харажат юклашига жавоб беради.

Моделнинг моҳияти — тартибга солишини “ахборот” (яъни, ҳокимият органлари ёки бошқа томонларга ахборот ва ҳисбот тақдим этиш талаб этилади), мажбуриятлар ёки талаблар ҳамда уларнинг ижроси бўйича маъмурий ҳаракатлар ва сарфланадиган вақтдан иборат бўлган таркибий қисмларга ажратиш. Вақтнинг умумий йиғиндиси иш ҳақи ва қўшимча харажатлар орқали моддий қийматга айлантирилади ва маъмурий харажатлар нуқтаи назаридан тўсиқларнинг хўжалик юритувчи субъект учун нархи аниқланади.

11-қўшимча маълумот. Янги норматив-хуқуқий ҳужжатни жорий этиш билан боғлиқ маъмурий мажбуриятларни ҳисоблаш намунаси

Маъмурий ҳаракат юки = нарх x миқдор

Нарх = тариф (иш ҳақи + қўшимча харажатлар) x сарфланган **вақт**

Миқдор = талаблар тегишли бўлган корхоналар **миқдори x** амалга ошириладиган **вақт оралиги**

СХМ: асосий элементлар

Нарх амалга оширилган меҳнат учун, қоида тариқасида, соатбай тўлов тарифи, шунингдек иш вақтидан ташқари амалга оширилган қўшимча меҳнат, касаллик ёки меҳнат таътиллари учун тўловлар, қўшимча харажатлар (материаллар, хизмат сафарлари, алоқа воситалари ва бошқалар) ёки бошқа хўжалик юритувчи субъектлар томонидан кўрсатилган хизматлар учун тўловлар (агар маъмурий ҳаракатлар учун воситачи ёлланса) йиғиндисидан иборат.

Вақт маъмурий ҳаракатни амалга ошириш учун зарур бўлган вақт ҳисобланиб, ҳужжатларни тайёрлаш, давлат органлари идорасига бориш учун сарфланган вақт (зарурият туғилганда), навбат кутиш, қабул вақти ва ҳақ тўланадиган дам олиш вақтини ўз ичига олади.

Миқдор чекловлар жорий этилган корхоналарнинг умумий сони ва йил давомида амалга ошириладиган операциялар сонининг кўпайтмасини ифодалайди.

Мисол

Маъмурий ҳаракат 3,0 соатга (вақт) мўлжалланган бўлиб, ходимнинг соатлик меҳнати, солиқ ва ажратмалар (*тариф*) билан биргалиқда 10 долларни ташкил этади. Сарфланадиган материаллар қиймати эса 1 долларга тенг.

Ўз навбатида, нарх $3,0 \times 10 + 1 = 31$ долларни ташкил этади.

Агар кўриб чиқилаётган ушбу талаб 100 000 корхонага нисбатан (миқдор) қўллансанда ҳамда уларнинг ҳар биридан мазкур ҳаражатни йилига 2 мартадан (вақт оралиғи) амалга ошириш талаб этилса, миқдор $100\ 000 \times 2 = 200\ 000$ ни ташкил этади.

Маъмурый ҳарақатнинг умумий қиймати $31 \times 200\,000 = \textbf{6,2 миллион долларга тенг.}$

Ахборот мажбурияти (ахборотни тақдим этиш бүйича мажбуриятлар) — бу тартибга солишдан келиб чиқсан ҳолда давлат органлариға ёки учинчи секторга ахборот ва маълумотларни тақдим этишни назарда тутувчи мажбуриятдир. Ахборот мажбурияти фақатгина маълумотларни бевосита давлат органлари ёки хусусий шахсларга етказиб бериш билан чекланмай, балки ахборотни танишиб чиқиш учун очык ва сўров асосида тақдим этиш вазифасини ҳам назарда тутади.

Хисоботларни тайёрлаш ва тақдим этишдан ташқари, ушбу материалларда кўрсатилган талабларга риоя қилиш ҳам ахборот мажбуриятининг таркиби қисми ҳисобланади.

Тартибга солувчи норматив-хуқуқий ҳужжат бир неча ахборот мажбуриятларини ўз ичига олиши мумкин.

Ҳар бир ахборот мажбурияти бир ёки бир нечта маълумотлар талабидан ташкил топади. Маълумотлар талаби ахборот мажбуриятига мувофиқ ҳолда тақдим этилиши лозим бўлган ахборот элементидир (масалан, солиқ ҳисобдорлигининг алоҳида шакли).

Фойда ва ҳаражатлар таҳлилини амалга ошириш учун зарур ахборот (маълумотлар) манбаси

КҲТБ учун зарур бўлган ахборот ва маълумотларни тўплаш учун қўйидаги усууллардан фойдаланиш мумкин (қўйида келтирилган усууллар алоҳида ёки ўзаро бир-бирларини тўлдирган ҳолда биргалиқда қўлланилиши мумкин):

- жамоатчилик муҳокамаси;
- «типик завод услуги» — муайян тармоққа тегишли бир ёки бир неча корхоналар учун ҳисоб-китоб амалга оширилади;
- сўровномалар;
- эконометрик услублар;
- умумий мувозанат модели;
- қонун ҳужжатлари ижросини таъминлаш бўйича бюрократик ҳаражатлар ва давлат чиқимлари.

Жамоатчилик муҳокамалари. Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлашда у ёки бу даражада манфаатдор бўлган барча гурухлар билан муҳокамалар ўтказиш зарур. Ушбу гурухлар бизнес, аҳоли, тартибга солувчи органлар ва бошқа манфаатдор идоралар вакилларидан иборат бўлиши мумкин.

Муҳокамалар натижаларини қўйидаги талаблар асосида ҳужжатлаштириш тақозо этилади:

- муҳокамаси ўтказилган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини кўриб чиқиш босқичи ва муҳокамалар мақсадини кўрсатиш;
- ўтказилган муҳокамалар шаклини тавсифлаш (ёзма таклифлар, Интернет тармоғи орқали муҳокамалар, мутасадди идораларда учрашув ёки конференциялар ва бошқалар), шунингдек режалаштирилган муҳокамалар тўғрисида манфаатдор томонларни хабардор қилиш усулини кўрсатиш (хатлар, матбуот ёки вазирликнинг расмий сайтида эълонлар ва бошқалар);
- муҳокамаларда иштирок этаётган гурухлар ва уларнинг кўриб чиқилаётган масала бўйича нуқтаи назарларини тавсифлаш;
- қонун лойиҳаси таъсир кўрсатиши мумкин бўлган қайси гурухлар муҳокамаларда иштирок этмагани ва бунинг сабабларини кўрсатиш;

- малаҳатлашувларда гурухлар томонидан билдирилган нұқтаи назарлар (шунингдек, муҳокама жараёнида олинган құшимчы маълумотлар) норматив-хуқуқий хужжатни баҳолашда қай даражада фойдаланилганини күрсатиш.

Муҳокамаларни ташкил этиш, шунингдек муҳокамалар жараёнида олинган маълумотлардан фойдаланиш жараёнида уларнинг объектив ва ишончли эканлигини текшириш лозим. Муҳокамаларда кўриб чиқилаётган масала бўйича барча асосий нұқтаи назарлар номидан вакил гурухларнинг иштирок этиши муҳим аҳамиятга эга. Муҳокамалар норматив-хуқуқий хужжат лойиҳасини тайёрлаётган идорага мазкур лойиҳага билдирилган фикр-мулоҳазалар билан танишиш имкониятини бериши лозим.

«Типик завод усули». Режалаштирилган норматив-хуқуқий хужжат таъсир кўрсатиши кутилаётган муайян тармоқ доирасида корхоналарнинг техник ва иқтисодий параметрларига кўра ажратиб олиб, бир ёки бир неча ана шундай корхоналарни ҳисоб-китоб қилиш.

Сўровномалар. Сўровномалар, асосан, пул шаклида ифода этиш мураккаб бўлган таъсирлар қийматини аниқлашда қўлланилади.

Эконометрик услублар. Эконометрик услублар маълум тартибга солиш ҳужжати кўрсатиличарига ўтказиладиган соф таъсирни шу кўрсаткичга бошқа омиллар таъсиридан ажратган ҳолда аниқлаш тақозо этилганда қўлланилади. Ана шу тарзда биз ташки таъсирлардан ҳоли модификация қилинган кўрсаткичга эришишимиз мумкин.

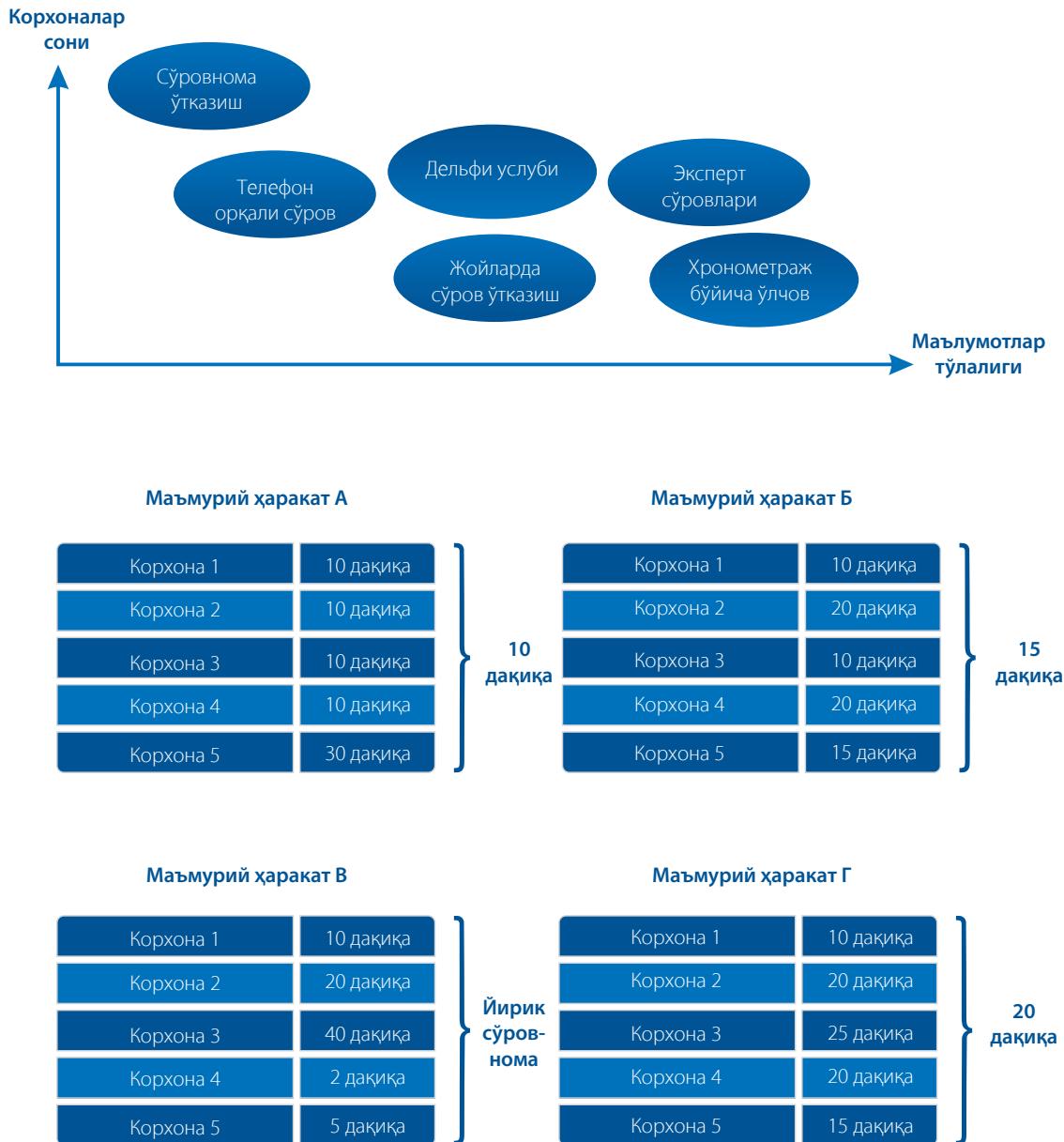
Умумий мувозанат модели. Умумий мувозанат модели солиқ соҳасидаги ўзгаришлар ва ташки таъсирни шу кўрсаткичга бошқа омиллар таъсиридан ажратган ҳолда аниқлаш тақозо этилганда қўлланилади. Шунингдек, у давлат томонидан тартибга солинадиган ҳар қандай соҳадаги фойда ва харажатларни ҳисоблаш учун лозим бўладиган муҳим макроиқтисодий параметрлардан кутилаётган натижалар тўғрисида зарур ахборотни тақдим этиши мумкин.

Қонунчилик ижросини таъминлаш бўйича маъмурӣ (бюрократик) харажатлар ва давлат чиқимлари тўғрисидаги маълумотлар. Бундай маълумотлар идоралар томонидан ишлаб чиқилади, шунинг билан бирга, иш вақти харажатлари тўғрисидаги маълумотларни ҳам ўз ичига олади.

Аксарият ҳолларда бир маъмурӣ чеклаш бўйича 3–5 интервью билан чегараланади. Жумладан, Doing Business Жаҳон банки рейтингини баҳолаш учун ҳам айнан шундай йўл тутилади (худуддаги бир жараён бўйича 3 интервью).

Белгиланган аниқлик ("математик" кўрсаткичга эришиш шарт эмас) ва юқорида қайд этилган меъёр модел ва миқдорий маълумотларни тўплаш мақсадида амалга ошириладиган тадқиқот ишлари қийматининг чекланганлигини кўрсатиб беради. Масалан, гарчи Нидерландияда 600 мингдан зиёд корхоналар фаолият юритишига қарамай, фақат 1500та корхона текширувдан ўтказилади.

3-схема. Маълумот түплаш усуллари¹¹

11 International Standard Cost Model Manual: Measuring and reducing administrative burdens for businesses. SCM-Network, 2005; Introduction of the Standard Cost Model. Methodology Manual of the Federal Government. Federal Statistical Office, Wiesbaden 2007.

1-ИЛОВА

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ БҮЙИЧА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА ТАҲЛИЛИ

Хорижий мамлакатларда ҚҲТБни жорий этишнинг асосий тенденциялари

ҚҲТБни турли мамлакатлардаги давлат бошқаруви соҳасидаги ислоҳотлар ривожланиши доирасида кўриб чиқиб, бир қатор замонавий тенденцияларни қайд этиш мумкин¹²:

- ривожланган мамлакатларда умумий қабул қилинган восита сифатида, ҚҲТБ давлатда тартибга солиш сиёсати амал қилишининг муҳим шарти ҳисобланади (“ақлли ёки сифатли” тартибга солиш — better ёки smart regulation);
- режа-графиклар, баҳолашнинг мақсад ва механизмлари билан ҚҲТБ эпизодик характердан ҳоли доимий тизимга айланди;
- хорижий мамлакатларда ҚҲТБнинг ягона модели мавжуд эмас. ҚҲТБни жорий қилиш у ёки бу мамлакатнинг сиёсий, конституциявий ва маъмурий шарт-шароитлари, шунингдек ижтимоий, маданий ва ҳуқуқий ривожланишнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда амалга оширилган;
- янада кўпроқ соҳаларни қамраб олиш билан ҚҲТБнинг кўлами кенгайиб бормоқда. ҚҲТБдан фойдаланиш қамрови бир мамлакатдан иккинчи мамлакатга қараб ўзгариб боради. Хусусан, айрим мамлакатларда (Австралия, Япония, Янги Зеландия, Норвегия, Буюк Британия, АҚШ) сифат, иқтисодий самарадорлик, рақобатга таъсир ва бозорнинг очиқлигини назорат қилишдан иборат ўхшаш тартибга солиш таҳлили тизимлари амал қиласди;
- ҚҲТБни амалга ошириш жараёнида кўпроқ очиқлик ва шаффоффликка қараб интилиш тенденцияси (ҚҲТБни амалга ошириш орқали маълум қарорни ишлаб чиқиши жараёнида жамоатчилик эшитувлари ва жамоатчилик муҳокамасига муҳим аҳамият қаратилади);
- давлат хизматчиларининг ҚҲТБ бўйича билим ва қўниқмаларни улар орасида ҚҲТБни сиёсий восита сифатида қўллашнинг техник малакаларини ўзлаштириш орқали ошириш.

Шу билан бирга, Bertelsmann Stiftung (Германия) нодавлат ташкилоти томонидан “Sustainable Governance Indicators” лойиҳаси доирасида тайёрланган “2014 Evidence-based Instruments Report” (RIA Application, Quality of RIA Process, Sustainability Check) ҳисботи материалларини келтирамиз. Унга кўра, ИХТТ ва Европа Иттифоқига аъзо 41 та мамлакатда 10% дан кам юрисдикциялар ҳозирги вақтда ҚҲТБдан тўлақонли фойдаланмоқда.

Шунингдек, ушбу маърузага кўра, кўриб чиқилган юрисдикцияларнинг бирортаси ҳам ушбу соҳада умумий қабул қилинган стандартлар асосида белгиланган ҚҲТБ сифати талабларига тўлиқ жавоб бермайди.

12 Россия Федерациясининг Олий иқтисодиёт мактаби ҳузуридаги Тартибга солишни баҳолаш маркази материаллари асосида, <http://ria-center.hse.ru/>

3-расм. ҚХТБни Sustainable Governance Indicators варианти бўйича қўллаш кўрсаткичи¹³

Савол:

Ишлаб чиқилаётган ва амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатлар таъсирини баҳолаш тизими хукумат томонидан қай даражада қўлланади?

ИХХТ ва ЕИга аъзо 41 та давлат бўйича ўтказилган таҳлиллар натижалари 10 баллик (энг ююри кўрсаткич) шкаладан 1 баллик (энг паст кўрсаткич) шкалагача гурухлаштирилган.

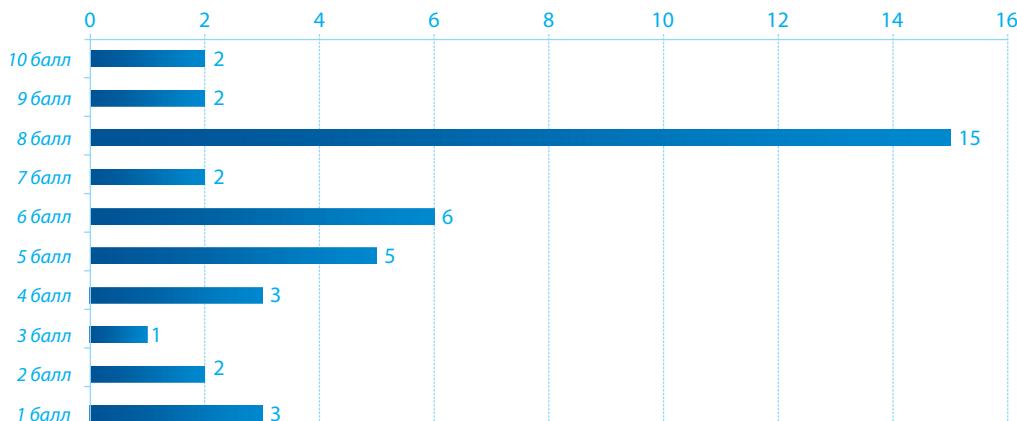
Мазкур шкала тўрт сифат даражасига асосланади:

10–9 баллар = ҚХТБ комплекс таъсири билан характерли ҳисобланган барча янги ва амалдаги қонун ҳужжатлариiga нисбатан қўлланилади. ҚХТБ услуби тегишли стандартларнинг зарурий минимумига мувофиқ бўлади;

8–6 баллар = ҚХТБ тизимли равишда аксарият янги норматив-хуқуқий ҳужжатларга нисбатан қўлланилади. ҚХТБ услуби тегишли стандартларнинг зарурий минимумига мувофиқ бўллади;

5–3 баллар = ҚХТБ алоҳида ҳолларда қўлланилади. ҚХТБнинг тегишли стандартлар зарурий минимумига мувофиқ бўлган умумэтироф этилган услуби мавжуд эмас;

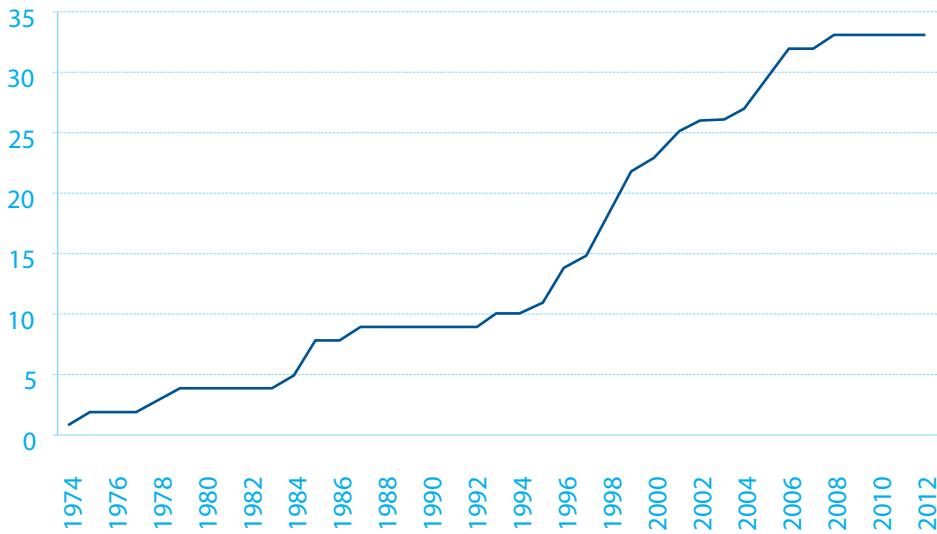
2–1 баллар = ҚХТБ қўлланилмайди ёки мавжуд эмас.

Сўнгги ўттиз йил мобайнида аксарият ҳукumatлар тартибга солиш бўйича қарорлар қабул қилиш жараёнида нисбатан муқимроқ ва тизимлаштирилган ёндашувдан, шунингдек иқтисодий таҳлилдан фойдаланишни таъминлашга қаратилган тартиб-таомилларни жорий этишди. 1974–2012 йилларда ҚХТБни жорий этган ИХТТ аъзо-мамлакатлари сони 1 тадан 33 тага етган.

13 BertelsmannStiftung (Германия) нодавлат ташкилоти томонидан Sustainable Governance Indicators лойиҳаси доирасида тайёрланган "2014 Evidence-based Instruments Report" (RIA Application, Quality of RIA Process, Sustainability Check) ҳисоботи материаллари асосида муаллифлар томонидан тузилган.
http://www.sgi-network.org/docs/2014/thematic/ SGI2014_Evidence-based_Instruments.pdf

4-расм. ҚХТБни жорий қилган ИХТТ аъзо-мамлакатлари сони¹⁴

Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш ҳозирги кунда 60 дан ортиқ мамлакатларда қўлланлади. ҚХТБ 1960 йиллардан қўлланила бошланди. 1966 йилда Данияда тартибга солишнинг иқтисодий ва маъмурий таъсирини баҳолаш тизими жорий этилди. АҚШда фойда ва харажатларни баҳолаш 1970 йиллардан тадбиқ этила бошланди. Австралия, Буюк Британия, Янги Зеландия, Нидерландияда ушбу тизим 1980 йиллар охирларидан жорий этила бошланди. 1996 йилга келиб ИХТТ аъзо-мамлакатларининг ярмидан кўпи ушбу воситадан фойдалана бошлади.

Собиқ Итифоқдавлатлари орасида ҚХТБ болтиқбўйи мамлакатлари ва Украинада кенг қўлланлади. Қозогистонда ҚХТБнинг айрим элементларидан фойдаланилади. Ушбу восита Россия Федерациясида 2010 йилдан бошлаб тизимли равишда федерал даражада қўлланила бошлади.

Бизнесга нисбатан қўлланилган ва ҳуқуқий мажбуриятларни бажариш билан боғлиқ меъеридан ортиқ харажатлар, самарасиз қонун ҳужжатлари сони ҳаддан зиёд қўпайиб кетиши, қонунчилик жараёнларининг тартибсизлиги, ўзаро қарама-қарши ҳуқуқий нормалар микдорининг кескин ўсиб кетишида ўз аксини топган ҳуқуқ ва бошқа оммавий тартибга солиш тизимлари самарасизлигининг англаб етилиши ИХТТ аъзо-мамлакатларида тартибга солиш тизими ислоҳотларини ўтказиш доирасида ҚХТБни жорий қилишга сабаб бўлди.

Бизнес ҳисобидан юксак мақсадларга эришиш учун бўлган ҳаракатлар тадбиркорлик фаолигининг пасайиб кетиши, халқаро савдо ҳажмининг қисқариши ҳамда иқтисодий тараққиёт суратларининг секинлашувига сабаб бўлди. Тадбиркорлик субъектлари зиммасига қўшимча мажбуриятлар юклайдиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзбошимчалик билан қабул қилиниши натижасида иқтисодий фаолият иштирокчиларининг ҳуқуқий позицияларида юзага келган мавҳумлик ва бекарорлик айнан шундай натижага олиб келади.

14 <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/ria.htm>

12-қўшимча маълумот. ИҲТТ мамлакатларида ҚҲТБга ёндашув

Қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш бўйича турли мамлакатларда турлича ёндашувлар мавжуд. Гарчи ҚҲТБ тизимининг мақсадлари ягона концептуал характерга эга бўлса-да, қўлланиладиган воситалар бир-биридан фарқ қиласди:

- Нидерландияда **Бизнесга кўрсатиладиган таъсирни баҳолаш тизими** (Business Effects Analysis) жорий этилган;
- Чехияда **Иқтисодиётга кўрсатиладиган молиявий таъсир таҳлилидан** фойдаланилади. Турли ижтимоий-иқтисодий оқибатларни қамраб олиш мақсадида мазкур воситанинг қўлланиш кўлами нисбатан кенгроқ бўлиб, у 2007 йилда қонунчилик даражасида тасдиқланган;
- Францияда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини ишлаб чиқиш босқичига **Бизнес ва давлат тартибга солиш учун харажатларни аниқлашга қаратилган баҳолаш услуги** жорий қилинган;
- Австрия ва Португалияда давлат қарорларини қабул қилиш натижасида келиб чиқадиган тўғридан-тўғри бюджет харажатларини баҳолашга мўлжалланган **Солиқ ва бюджет (фискалъ) таҳлилидан** фойдаланилади;
- Финляндияда давлат бюджети, иқтисодиёт, ташкилотчилик муҳити ва меҳнат ресурслари, атроф-муҳит, жамият ва соғлиқни сақлаш, ҳудудлар ривожланиши ва гендер тенглиги кабиларга таъсирни қамраб оладиган қисман тартибга солиш таҳлилининг кенг диапазонидан фойдаланилади;
- Греция, Ирландия, Испания ва Швеция норматив-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилиш натижасида юзага келадиган таъсирларнинг назорат рўйхатини тасдиқлаган¹⁵.

13-қўшимча маълумот. Икки босқичли ёндашув

Айрим мамлакатларда **тўлиқ ҚҲТБ ва ихтиёрий ҚҲТБдан** иборат жараёнлар жорий этилган. Мазкур икки босқичли ёндашув барча қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан ҚҲТБни тўлиқ қўллашга етарли ишчи кучи ва техник ресурсларга эга бўлмаган мамлакатлар учун қўл келади. Мазкур бошланғич бўлиниш ҚҲТБ воситасини қўллашни осонлаштириш мақсадларига ҳам хизмат қиласди.

Икки босқичли ёндашув келгусида ҚҲТБ предметига айланиши мумкин бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан дастлабки ҚҲТБ ўтказишни назарда тутади. Шу тариқа қонунчиликка таклифлар сараланиб, уларнинг аксариятидан воз кечилади. Тўлиқ ҚҲТБ фақат дастлабки босқичда ўрнатилган талаб ва меъёрларга мувофиқ саралаб олинган қонунчилик таклифларига нисбатан қўлланади.

Мазкур бошланғич қиймат натижалар билан боғлиқ харажат ва фойдаларнинг пул бирлигидаги ифодасида белгиланиши мумкин (масалан, Кореяда жорий этилиши билан боғлиқ харажатлар 10 млрд. вондан (10 млн. АҚШ доллари), Канадада 50 миллион АҚШ долларидан, АҚШда 100 миллион АҚШ долларидан ошадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар) ёки рақобатга кўрсатадиган таъсир даражаси, бозорнинг очиқлиги, бандлик, ишлаб чиқариш салоҳияти, инновациялар, сармоялар, шунингдек жорий этиладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжат таъсири доирасидаги фуқаролар сонига қараб аниқланади. Айрим ҳолларда, норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг халқаро стандартларга мувофиқликни таъминлаш мақсадида тўлиқ ҚҲТБ ўтказиш истисно этилиши мумкин.

15 Regulatory Impact Analysis (RIA) Inventory, ИҲТТ (2004).

Норма ижодкорлиги сифатини назорат қилувчи органларнинг мақсад ва вазифалари¹⁶

1980 йилларидан ИХТТ аъзо-мамлакатлари давлатнинг муҳим назорат вазифаларини назорат қилиш ва амалга оширишга масъул институтларни ташкил этишди. ИХТТнинг бу борадаги сўнгги таҳлилларидан бирида Стефан Джейкобсон (S. Jacobzone) ва Цезарь Кордова-Новион (C. Cordova-Novion) норма ижодкорлиги назорати бўйича органлар (regulatory oversight bodies) номи билан маълум юқорида қайд этилган институтларнинг ташкил этилиши ушбу давлатларда амалга оширилиган ислоҳотларнинг ажралмас қисмига айланганини қайд этишди. Тартибга солиш сифатини назорат қилиш мазкур органларнинг асосий вазифаси этиб белгиланди. Амалиётда ушбу назорат вазифаси қонунда назарда тутилган тартибда тегишли ваколатлар берилган бир нечта вазирлик ва муассасалар ўтасида тақсимланиши мумкин.

Норма ижодкорлиги назорати бўйича (тартибга солиш сифатини назорат қилишга масъул) органларнинг 4та асосий вазифалари мавжуд.

Мувофиқлаштириш ва назорат

Хукуматлар ҳукуқий тартибга солиш соҳасидаги сиёсатни такомиллаштириш мақсадида янги ёки амалдаги норматив-ҳукуқий ҳужжатлар сифатини назорат қилиш бўйича маҳсус тартиб-таомиллар ва механизmlарни яратиш ваколати берилган органларни (идоралар) таъсис этади. Мазкур органлар ўз вазифаларини сифатли амалга оширишлари учун ҳукуматлар уларни зарур ресурслар (сиёсий дастак, бюджет ажратмалари ва ишчи кучи) билан таъминлайди. Ўз навбатида, ушбу органлар тартибга солиш муҳити сифатини ошириш учун масъулдирлар. Амалиётда ҳукумат норма ижодкорлиги назорати бўйича органлар олдига аниқ вазифалар қўяди. Масалан, муайян вақт мобайнида бизнесга нисбатан маъмурий тўсиқларни 25 фойзга қисқартириш.

Норма ижодкорлигини бевосита назорат қилиш

Давлат органлари томонидан амалга ошириладиган назорат тартибга солиш сифатига кафолат бўла олмайди. Норма ижодкорлиги назорати бўйича органлар давлат органлари томонидан ишлаб чиқилган норматив-ҳукуқий ҳужжатлар сифатини баҳолаш, давлат органи томонидан қонун лойиҳаси бўйича билдирилган фикрга (мулоҳаза) вето қўйиш ёки уларни чоп этиш функциясини бажаради. Амалиётда ушбу функцияни амалга оширишга нисбатан икки асосий ёндашув мавжуд.

Биринчи ёндашув нисбатан кенг тарқалган бўлиб, унга асосан “назорат органи” таклиф этилаётган тартибга солиш сифатини мустақил (турли услублардан фойдаланган ҳолда) баҳолайди ҳамда ундаги муаммо ва камчиликларни аниқлаб, зарур ўзгартиришлар киритишни таклиф этади. Шу мақсадда таклиф этилган норматив-ҳукуқий ҳужжатни баҳолаш натижалари давлат органига тақдим этилади. Норма ижодкорлиги назорати бўйича орган айрим ҳолларда жамоатчилик босими механизмини қўллаш билан ўзининг шарҳ ва баҳоларини чоп этиши мумкин. Мазкур ёндашув Буюк Британия, Нидерландия ва Швеция учун хосдир.

16 Карпова П.Г. Цыганков Д.Б. “Smart regulation»нинг ажралмас қисми сифатида бошқарувни мувофиқлаштириш бўйича тавсиялар”. Давлат ва муниципал бошқарув масалалари, 2012, №3 .

Иккинчи ёндашув нисбатан камроқ тарқалған. Унга құра норма ижодкорлиги назорати бүйіча органға норматив-хуқуқий ҳужжатлар сифатини таъминлаш мақсадида алоҳида ваколатлар тақдим этилади. Аксарият ҳолларда бу давлат органлари томонидан таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатларға нисбатан фактік вето қўллаш хуқуқида намоён бўлади. Хусусан, Германияда таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси Нормалар назорати бүйіча миллий кенгаши розилигисиз Вазирлар Маҳкамаси муҳокамасига киритилмайди.

Бундан ташқари, маъмурий тўсиқларни қисқартириш бўйича тизимили ишларни амалга оширишда вазириклар таклиф этаётган лойиҳаларни норма ижодкорлити назорати бўйича орган муҳокамасига киритишлари лозим.

Консультатив ва техник кўмак

Норма ижодкорлиги назорати бўйича органнинг учинчи функцияси давлат органларига тартибиға солиш сифатини оширишга қўмаклашишдан иборат. У қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш бўйича универсал қўлланма ва йўриқномаларни чоп этиш ва тарқатиш, шунингдек норматив-хуқуқий тартибиға солиш сифати масалалари бўйича ўқув тадбирларини ўтказишни ўз ичига олади.

Австралияning Норматив тартибиға солиш соҳасига илғор тажрибаларни жорий қилиш бошқармаси (The Office of Best Practice Regulation) ўқитилаётган дастурларни уч турға (босқичга) бўлади: норматив тартибиға солиш соҳасида илғор тажрибалардан фойдаланиш бўйича юқори даражали брифинглар; қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш ва "бизнес харажатлари калькулятори"дан (Business Cost Calculator)¹⁷ фойдаланиш бўйича умумий тренинглар; тартибиға солиш таъсирини баҳолашга оид хulosалар тайёрлаш, харажатлар калькуляторидан фойдаланиш, шунингдек харажат ва фойда таҳлилини амалга ошириш бўйича комплекс семинарлар.

Тартибиға солиш ислоҳотларига қўмаклашиш

Тўртинчи асосий функция норматив-хуқуқий база сифатини яхшилашга умумий интилишдан иборат. Шу мақсадда манфаатдор томонлар ўз таклифларини билдиришига имкон берадиган жамоатчилик муҳокамалари тез-тез ташкил этиб турилади. Шунингдек, қонунчиликни мақбуллаштириш кенгашлари ислоҳотлар стратегияси ва методологик ёндашувига доир умумий позицияларни ўзаро келишиб олишади. Қуйидаги жадвалда норма ижодкорлиги назорати бўйича органларнинг асосий функция ва вазифалари акс эттирилган.

17 Онлайн режимда норматив-хуқуқий ҳужжат келтириб чиқариши мумкин бўлган харажатларни баҳолаш имкониятини берувчи Австралия хукумати расмий веб-сайтидаги маҳсус интернет-дастур (<https://bcc.obpr.gov.au/home.aspx>).

6-жадвал. Норма ижодкорлигини назорат қилиш органларининг асосий вазифалари ва типик мақсадлари¹⁸

Асосий функциялар	Мисоллар
1. Мувофиқлаштириш ва назорат	
Тартибга солиш сиёсатини стратегик режалаштириш	Норматив тартибга солиши доир таклифлар ва хукуматнинг "истикболли дастурлари"ни тайёрлаш ва чоп этиш; вазирликлар томонидан ишлаб чиқилган қонунчилик таклифарини тұплаш
2. Консультатив и техник күмак	
Норматив-хукуқый ҳужжатлар сифатини баҳолашда давлат органларига күмаклашиш, "далилларга" асосланған қонунчиликні («Evidence-based law making») тәкомиллаштириш	ҚХТБни амалга ошириш методологиясини ишлаб чиқиш
3. Тартибга солиш испохтларига күмаклашиш (назорат органлари ташаббуси, манфаатдор шахслар ёки бошқа давлат органларининг шикоят ёки мурожаатлари асосида)	
Бошқа манфаатдор томонлар билан ўзаро келишувгә эришиш; ҚХТБни ҳокимиятнинг нисбатан қуий бүғинларда тәкомиллаштириш	Монополияга қарши кураш органлари билан ҳамкорлық

Норма ижодкорлиги назорати бүйича органлар туркумлари

Норма ижодкорлиги назорати бүйича органларни таснифлаш учун бешта асос¹⁹

Орган девон күмаги билан фаолият юритадими?

Айрим норма ижодкорлиги назорати бүйича органлар тартибга солиш сиёсатини мувофиқлаштириш, тәкомиллаштириш ва амалга тадбиқ этиш мақсадида кенгаш, комиссия, идоралараро ва маҳсус ишчи гурӯҳлари шаклида ташкил этилган. Бироқ айрим мамлакатлар икки хил структура жорий қилишган: биринчisi қарор қабул қилиш ваколатига эга сиёсий орган бўлса, иккинчиси эса Кенгаш таркибиға кирувчи ёки ундан ташқарида бўлган (хусусан, вазирлик қошидаги) "техник" аппарат (котибият).

Норма ижодкорлиги назорати бүйича органнинг ижро этувчи ҳокимият доирасидаги мустақиллиги даражаси

Норма ижодкорлиги назорати бүйича органларнинг мустақиллик даражаси турлича. Уларнинг мустақиллиги де-факто ёки де-юре қуийдагиларда ўз аксини топиши мүмкин: қонун лойиҳаларига нисбатан вето қўллаш хукуқи, аъзолик таркиби ёки бюджет мустақиллигини эркин жорий қилиш ваколати. Аксарият тартибга солишни мувофиқлаштириш кенгашлари ўз таркибida илмий жамоачилик ва бизнес вакилларига эга бўлиб, бу улар томонидан қарорларнинг де-факто мустақил қабул қилинишига имкон яратади.

18 Cordova-Novion C, Jacobzone S. Strengthening the Institutional Setting for Regulatory Reform: The Experience from OECD Countries // OECD Working Papers on Public Governance, No. 19, ИХТТ, 2011.

19 Cordova-Novion C, Jacobzone S. Strengthening the Institutional Setting for Regulatory Reform: The Experience from OECD Countries // OECD Working Papers on Public Governance, No. 19, ИХТТ, 2011.

Хисобдорлик

Норма ижодкорлиги назорати бўйича органлар реал нуфузини белгилайдиган асосий мезонлардан бири унинг ҳокимият иерархиясидаги ўрни ва давлат органлари билан муносабати ҳисобланади. Айрим органлар ихтисослаштирилган вазирликларга (масалан, иқтисодиёт, ички ишлар ва адлия), бошқалари эса — тўғридан-тўғри ҳукумат ёки президентга ҳисобдор.

Фаолият тури ва қўлланиладиган воситалар

Айрим мамлакатлар мазкур органларни тартибга солиш сиёсати элементларини ўзида акс эттирган аниқ мақсадларга эришиш учун ташкил этади. Хусусан, ҳуқук ижодкорлигида фойдаланувчилар учун тушунарли бўлган содда ва равон тилдан фойдаланиш (plain legal writing) ёки маъмурий босимни қисқартириш ана шундай мақсадлар сирасига кириши мумкин.

Доимий ёки вақтинча мандат

Норма ижодкорлиги назорати бўйича органларнинг аксарияти бугунги кунда доимий фаолият юритади, бироқ маҳсус вазифаларни амалга ошириш мақсадида ташкил этилгандарни ҳам мавжуд (ad-hoc bodies). Ушбу маҳсус органлар, одатда, муайян муддатга ёки аниқ мақсадларга эришилгунга қадар бўлган даврга тузилади. Хусусан, ҳукуматнинг тартибга солиш сифатини яхшилаш бўйича тавсияларни ўзида акс эттирган маърузаси мазкур натижалар сирасига кириши мумкин. Ушбу органлар нисбатан мослашувчанлик хусусиятига эга, бироқ фаолияти самарадорлигига кўра, доимий фаолият юритувчи органлар уларга нисбатан афзалроқдир. Шунга қарамасдан, ўзларига билдирилган ишончни оқлагани учун аксарият «вақтинча» фаолият юритувчи органларнинг мандатлари узайтирилган.

ҚҲТБНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ МАМЛАКАТЛАР КЕСИМИДАГИ ШАРҲИ

БУЮК БРИТАНИЯ

Буюк Британия қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизимини амалиётга тадбиқ қилган илк давлатлардан бири сифатида ҚҲТБнинг турли услубларини қўллаш, давлат ва жамоатчилик институтларини тузиш ва фаолиятини тартибга солиш борасида қатта тажрибага эга.

1980 йилларда тартибга солиш сифати учун асосий жавобгарлик Савдо ва саноат департаменти зиммасига юкланган эди.

1992 йилда давлат томонидан тартибга солишни қисқартириш сиёсатига тузатишлар киритилди, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар сифатини ошириш имконини берувчи механизmlар жорий қилинди, ҳукумат раҳбарлигига марказлаштирилган фаолият юритувчи 7 та эксперт гурухлари тузилди.

1996 йилда ҚҲТБ методологиясига ўзгартиришлар киритилиб, асосий эътибор фойда таҳлилига қаратилди.

ҚҲТБ тизими Буюк Британияда 1998 йилдан бошлаб тўлақонли жорий этила бошланди. Ҳозирги кунда ҚҲТБ сифатини таъминлаш бўйича асосий масъулият ижро этувчи ҳокимият таркибиға киравчи ваколатли орган ёки Тартибга солиш таъсири бўйича бўлим (Regulatory Impact Unit, RIU) зиммасига юклатилган. Мазкур тузилма малакали мутахассислардан таркиб топган бўлиб, малака хусусиятларига кўра турли ихтисослаштирилган тематик бўлимлар (масалан, ижтимоий сектор, Европа ва ҳоказо)дан иборат.

Мұхым. Шунингдек, ҳар бир ижро этувчи қокимият органида таҳлилларни амалга оширишга құмаклашувчи тартибга солиш таъсири баҳолаш бўлимлари (Departmental RIU, DRIU) фаолият юритади.

Тартибга солиш таъсирини баҳолашда давлат хизматчилариға қўмаклашиш ҳам тартибга солиш таъсири баҳолаш бўлимлари вазифалари сирасига киради. Бундан ташқари, тартибга солиш таъсири баҳолаш бўлимлари ходимлари ва расмий шахсларидан ташкил топган Сифат бўйича қўмита (Quality Committee, QC) ҳар чорақда ихтиёрий танлов асосида текширувлар ўтказади. Бундан ташқари, тартибга солиш таъсири баҳолаш бўлимлари амалдаги тартибга солиш аҳамияти ва асосларини таҳлил қилиб, тартибга солиш соҳасини ислоҳ қилиш бўйича ҳукумат режаси (Government's Regulatory Reform Action Plan) ижросини тъминлаган ҳолда ушбу тизимнинг кенг қўламли ислоҳотлар билан шуғулланади. Шунингдек, ижтимоий соҳага тегишли бўлган ҳар қандай янги тартибга солишдан келадиган фойда ушбу мақсадда сарфланган харажатлар ҳажмидан юқори бўлишини тасдиқлаш ҳам тартибга солиш таъсири баҳолаш бўлимларининг янги вазифаси сифатида шаклланмоқда.

Буюк Британияда жорий қилингандай мазкур тизимнинг ўзига хос янгилик хусусияти шунда намоён бўладики, ҳар йили Миллий аудит хизмати (мустакил ташкилот) томонидан қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш жараёнлари текширилади, мавжуд камчиликлар аниқла-нади ва тизимни ривожлантириш бўйича тегишли таклиф ва тавсиялар киритилади. Халқаро тажрибага асосланган ҳолда шундай хулоса қилиш мумкинки, тартибга солиш механизмлари ва институтлари самарадорлиги бўйича ўтказилаётган ретроспектив хусусиятга эга (экс-пост) тизимли таҳлил ижобий тажриба сифатида қабул қилиниши мумкин.

Бизнес, хайрия ташкилотлари ва бошқаларга таъсир кўрсатиши мумкин бўлган янги тартибга солиш жорий этиш бўйича ҳар қандай ташаббус тартибга солиш таъсирини баҳо-лашни амалга оширишни талаб қиласиди. Амалиётда ушбу жараён хусусий секторни бошқа-ришга тегишли бўлган деярли барча ташабbusларни қамраб олади.

Буюк Британияда барча давлат органлари ва идоралар ўзлари томонидан таклиф этила-ётган норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасига давлат, хусусий ва иқтисодиётнинг учинчи секторларида келиб чиқиши мумкин бўлган ижтимоий-иқтисодий оқибатларни баҳолаш натижалари ёзма шаклда тегишли вазир имзоси учун тақдим этиши лозим.

Норматив-ҳуқуқий тартибга солишини тақомиллаштириш борасида сўнгги йилларда кенг қўламли ишлар амалга оширилди. Хусусан, 2009 йил декабрда Тартибга солиш сиёсати бўйича қўмита (Regulatory Policy Committee — RPC) ташкил этилди. Ушбу мустакил органнинг асосий мақсади ҳукумат қарорлари лойиҳаларининг тартибга солиш таъсири қанчалик сифатли ва ҳар томонлама таҳлилига асосланганигини текширишдан иборат.

Қўмита фаолиятининг дастлабки йилида 107 та қонун лойиҳаси ва ҚҲТБ бўйича хулосалар таҳлил қилиниб, уларнинг 22 таси бўйича тегишли изоҳлар берилди. Амалга оширилган таҳлил натижаларига кўра, Қўмитага тақдим этилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳа-ларининг 40 фоизидан ортиғини қабул қилиш мақсадга мувофиқ эмас деб топилган. Ушбу давр мобайнида 400 дан ортиқ оммавий Муҳокамалар ўтказилиб, шундан 222 таси бевосита қонун лойиҳалари муҳокамасига оид бўлган. 2010 йили ҚҲТБ бўйича хулосаларнинг 56 фоизи барча мезонларга тўғри келган, 2011 йилнинг биринчи ярмида ушбу кўрсаткич 69 фоизгача ўсиб, йил сўнгидаги 72 фоизни ташкил этган. 2011 йил давомида Қўмита томонидан ҚҲТБ бўйича жами 767 та хулоса кўриб чиқилган.

Құмитанинг асосий ваколатлари сирасынан янги қонунчилік ташаббуслары (қонунлар ва қонуности норматив-хуқуқий ҳужжатлар) таҳлилиниң сифати бүйічә таклиф ва мұлоҳазалар тақдим этиш, шунингдек янги тартиба солиши билан боғылған фойда унга сарфланған ҳаражатларни қанчалик қоплашини текширишдан иборат. Ҳусусан, Құмита қуйидаги жиҳатларни изчил текширади:

- ҳаражат ва фойда таҳлили қанчалик аниқ ва ишонарлы амалға оширилған;
- баҳолаш жараёнида ҳаражатлар ҳажмини камайтириб, фойда ҳажмини күпайтириш имконини берадиган түрлі мүқобил тартиба солиши вариантында күриб чиқылғанми;
- оммавий таҳлика масалалари ва янги тартиба солишиңа риоя қилишнинг амалий жиҳатларни инобатта олинғанми.

Құмита солиқ ва молия масалаларидан ташқары барча қонунчилік ташаббусларини күриб чиқади. Мазкур орган мустақил бүлгандығы боис, унинг нұқтаи назарлари жамоатчиликка шархларни чоп этиш йўли билан етказилади. Бу эса барча манфаатдор томонларни Құмитанинг жорий фаолияти ва қарорлар қабул қилиш жараёнларында олиб борилған фаолияти натижалары түғрисида хабардор бўлиб туришини кафолатлади. Құмита оммавий Мухоммад камалар жорий қилинған барча янги норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини күриб чиқади, ҚҲТБ бўйича эълон қилинған хulosалар, шунингдек бошқа тегишли ҳужжатларни дикқат билан ўрганади.

Агар ҚҲТБ бўйича хulosани тайёрлашда раҳбарий тамойиллар, самарали тартиба солиши тамойилларига амал қилингандығы шубҳа туғилса ёки далиллар етарли даражада асослантирилмаган деб топилса, лойиҳа чуқур ўрганиш босқичига ўтади. Шу мақсадда мазкур ҳужжат бўйича котибият ишларини мувофиқлатириш учун Құмита аъзоларидан масъул шахс тайинланади.

Ҳужжатнинг асосий қоидалари бўйича ички келишувлардан сўнг котибият ишлаб чиқувчи — давлат органи билан ишчи йиғилишини ўтказади. Йиғилиш натижалари Құмита томонидан тайинланған масъул шахс билан мұхокама қилинади. Зарурат туғилған ҳолларда Котибият Құмита фикрини тайёрлайди ва уни Құмита аъзолари билан келишади. Шундан сўнг Құмитанинг дастлабки хulosаси вазирлик мұхокамасига тақдим этилади. Вазирлик ушбу масала юзасидан ўз фикр ва мұлоҳазаларини **5 кунлик муддат ичидан** билдириши мумкин. Вазирлик эътиrozлари асосида киритиладиган ҳар қандай ўзgartиришлар Құмита билан келишилиши ва унинг раиси томонидан имзоланиши лозим. Құмитанинг якуний хulosаси расмий сайтда эълон қилинади.

Бундан ташқары, Құмита ўз нұқтаи назари билдирилған ҳар бир лойиҳани кузатиб боради. Агар Құмита томонидан билдирилған фикр ва мұлоҳазалар ишлаб чиқувчи — вазирлик томонидан инобатта олинмаган бўлса, янги шархларни эълон қилиш орқали жамоатчилик эътиборини ҚҲТБ бўйича якунловчи хulosага қаратиши мумкин. Шунингдек, Құмита манфаатдор томонларнинг норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси бўйича билдирган шархларини тўплаш билан шуғулланади. Бунда барча манфаатдор томонларга Құмита маълумотлар базасида жойлаштирилған норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари тарқатилади. Құмита бошқа давлат органдаридан расман ахборот талаб қилиш ҳамда ишлаб чиқувчи — вазирликка тўғридан-тўғри таъсир кўрсатиш ваколатига эга эмас. Бироқ Құмита норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини маъқулламаса, қоида тариқасида, Ҳукумат Құмита фикрини тасдиқлайди.

Құмита турли услублардан фойдаланиб, ҚҲТБ бўйича хulosани пухта ўрганиб чиқади. Норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилишдан келиб чиқадиган ижтимоий-иқтисодий

оқибатларини баҳолаш учун таҳлилларнинг стандарт турларидан фойдаланилади: «фойда — харажат» таҳлили (cost-benefit analysis) ва «харажат — самарадорлик» таҳлили (cost-effectiveness analysis).

Қўмита томонидан норматив-хуқуқий хужжат ва ҚҲТБ тўғрисидаги хulosаларни баҳолаш соҳасида жорий этилган янгилик **«One-In, One-Out»** талаби бўлиб, у қуйидагиларни назарда тутади: агар амалга киритилаётган янги тартибга солиш бизнес ёки нотижорат ташкилотларига тўғридан-тўғри харажатлар юкласа, ушбу ҳажмдаги харажатлар юклайдиган амалдаги норматив-хуқуқий хужжат бекор қилиниши ёки унга тегишли ўзгартишлар киритилиши лозим.

Мазкур қоиданинг мақсади вазирликлар томонидан тартибга солишнинг энг сўнгги чораси сифатида жорий этилишига эришиш ҳисобланади. Ушбу қоида фақат бизнес ва нотижорат ташкилотлар фаолиятини тартибга солувчи қонунчиликка нисбатан татбиқ этилади (солик қонунчилиги ва фавқулодда вазиятларни норматив-хуқуқий бошқариш бундан мустасно).

Шу боис, Қўмита “тартибга солувчи” (in) ёки “қўшимча харажатларни назарда тутувчи” (out) норматив-хуқуқий хужжат лойиҳасининг тартибга солиш усули тўғрилигини текшириш учун бевосита жавобгар ҳисобланади. Ушбу қоида 2011 йил январдан эътиборан кўриб чиқиш учун Қўмитага тақдим этилган барча норматив-хуқуқий хужжатларга нисбатан кўлланилади.

Натижада 2011 йилда янги норматив-хуқуқий хужжатлар кучга кириши натижасида бизнес ва нотижорат ташкилотларига юкландиган соғ харажатлар қиймати нольга teng бўлди. 2011 йилдан бошлаб Қўмита томонидан кўриб чиқиладиган ҚҲТБ тўғрисидаги хulosалар қуйидаги рангдаги маркерлар билан ажратилади:

- **қизил** — баҳолаш сифати ва далиллар базасига нисбатан жиддий эътиrozлар мавжуд бўлиб, қайта кўриб чиқиш жараёнида сариқ ёки яшил белги олиш учун зарур тузатишлар киритиш талаб этилади;
- **сариқ** — айрим камчиликлар мавжуд бўлиб, ҚҲТБ тўғрисидаги хulosанинг якуний нусхасида бартараф этилиши лозим;
- **яшил** — хулоса сифати бўйича эътиrozлар мавжуд эмас, бироқ уни янада такомиллаштиришга доир таклифлар мавжуд.

Норматив-хуқуқий лойиҳа Қўмита томонидан кўриб чиқилиб, амалга оширилган таъсирни баҳолашнинг барча мезонларга мос келиши тўғрисида қарор қабул қилингач, яъни сариқ ёки яшил рангли белгига эга бўлгандан кейин, Тартибга солишини қисқартириш бўйича Ҳукумат қўмитасининг якуний тасдиғини тақдим этиш талаб қилинади.

Тартибга солишини қисқартириш бўйича қўмита таркиби олтида мустақил эксперталардан иборат бўлиб, уларнинг фаолияти фуқаролик хизматчиларидан иборат котибият томонидан кўллаб-куватланади.

2012 йил апрелга қадар Қўмита ҳукумат структурасида маҳсус ташкил этилган вақтinchалик орган сифатида фаолият юритди. 2012 йил Қўмита мандати кенгайтирилди, яъни Ҳукуматга ҳисобдор бўлган консультатив ноидоравий муассаса мақомига эга бўлган. 2010 йил Қўмита аъзолари Тадбиркорлик, инновациялар ва малака вазирлиги томонидан ўтказилган норасмий интервьюлар натижаларига кўра сайланган. 2012 йил апрелда Қўмита қайта ташкил этилиши муносабати билан, унинг аъзолари очиқ танлов асосида лавозимига қайта тайинланди.

Қўмитага аъзолик қуйидаги ҳолатларда тўхтатилиши мумкин:

- Қўмитани тарқатиб юбориш тўғрисида сиёсий қарор қабул қилинса;

- Құмита аъзоси номақбул хатти-харакатлар содир этса (махфий ахборотни оммавий ахборот воситаларига ошкор қылса).

Номақбул хатти-харакатни аниқлаш мөъззонлари давлат хизматининг барча лавозимлариники каби айнан бир хил. Құмита аъзолари фаолияти учун иш ҳақи белгиланған бўлиб, шунингдек, улар транспорт харажатлари учун компенсация ҳам олишади. Котибият аъзолари Тадбиркорлик, инновациялар ва малака вазирлиги ходимлари ҳисобланади.

Дастлабки, қисман ва якуний ҚҲТБ бўйича раҳбарий тамойиллар

ҚҲТБ жараёни узлуксиз бўлиб, қўйидаги уч босқичдан иборат:

- **дастлабки ҚҲТБ** — тартибга солиш тўғрисида ғоя шаклланиши билан ишлаб чиқилиши лозим;
- **қисман ҚҲТБ** — жамоачилик муҳокамаси ўтказилгунга қадар амалга оширилиши ва жамоатчилик муҳокамаси якуни бўйича ҳужжатларга қўшимча маълумот сифатида киритилиши лозим;
- **тўлиқ/(якуний) ҚҲТБ** — қисман ҚҲТБ маълумотлари ва таҳлилларига асосланади, жамоатчилик муҳокамаси натижаларини ўз ичига олади.

Дастлабки ҚҲТБ

Тақдим этилган таклифга тегишли вазирликлар розилигини олиш учун бошланғич ҚҲТБ барча зарурий ахборотни ўз ичига олган бўлиши ва ушбу талабнома мукаммал тарзда расмийлаштирилган бўлиши лозим. ҚҲТБда юзага келиши мумкин бўлган хавф, фойда ва харажатларга оид энг мукаммал баҳо келтирилган бўлиши, шунингдек у қўшимча ахборот талаб этиладиган қисмларини аниқлашга ёрдам бериши керак.

Дастлабки ҚҲТБда қўйидагилар амалга оширилиши лозим:

- тартибга солиш мақсадларининг аниқ ва тушунарли баён этилишини таъминлаш — тартибга солиш натижаларини аниқ белгилаш;
- муаммони тавсифлаш ва ечими кутилаётган масала қўламини имкон қадар миқдорий баҳолаш;
- турли норматив ва норматив бўлмаган муқобил вариантлар, шунингдек “ҳеч қандай чора қўлламаслик” вариантини ҳам аниқлаш;
- ҳар бир вариантнинг ижобий ва салбий жиҳатлари, шунингдек тегишли секторнинг амалдаги талабларига мувофиқлигини кўриб чиқиш;
- норматив-хуқуқий ҳужжат таъсир кўрсатадиган томонлар, шунингдек таъсир нотенг тақсимланган бизнес секторлари ва гуруҳларни аниқлаш;
- харажат ва фойдага доир тўпланган маълумотларни батафсил баён қилиш;
- келиб чиқиши мумкин бўлган барча тасодифий оқибатларни аниқлаш;
- норматив-хуқуқий ҳужжат таъсир кўрсатадиган бозорларни аниқлаш ва улардаги рақобат ҳолатини кўриб чиқиш.

Қисман ҚҲТБ қўйидагиларни назарда тутади:

- тартибга солишнинг мақсад ва муаммоларини аниқ ифодалаш;
- муаммони тавсифлаш ва ечими кутилаётган масала қўламини миқдорий баҳолаш;
- тартибга солиш ва тартибга солиш билан боғлиқ бўлмаган вариантларни аниқлаш;

- ҳар бир вариантнинг ижобий ва салбий жиҳатларини, шунингдек тегишли секторнинг амалдаги талабларига мувофиқлигини кўриб чиқиш;
- ҳар бир вариантни амалга тадбиқ қилиш ва қўллаш режасига эга бўлиш;
- норматив-хуқуқий хужжат таъсир кўрсатадиган томонлар, шунингдек таъсир нотенг тақсимланган бизнес секторлари ва гуруҳларни аниқлаш;
- харажат ва фойдани баҳолаш ҳамда ҳар бир вариант билан боғлиқ бўлган асосий хавфларни аниқлаш;
- келиб чиқиши мумкин бўлган барча тасодифий оқибатларни аниқлаш;
- кичик корхоналарга таъсирни баҳолаш бўйича тадқиқотлар натижаларини акс эттириш;
- ҳар бир вариант бўйича рақобатни баҳолашни таъминлаш;
- тартибга солишнинг ҳар бир варианти бўйича жорий этиш, қўллаш, назорат қилиш йўлларини кўриб чиқиш ва юзага келган таҳликали омилларнинг уларга қандай таъсир кўрсатишини аниқлаш.

Тўлиқ ҚҲТБда қўйидагилар амалга оширилиши лозим:

- тартибга солиш мақсадларини белгилаш;
- муаммони тавсифлаш ва ечими кутилаётган масала кўламини миқдорий баҳолаш;
- қолган ҳар бир вариантни, талабларга қанчалик мувофиқлигини асослантирган ҳолда тавсифлаш, тартибга солиш вариантлари билан боғлиқ асосий таҳликали омиллар ва хавфни камайтириш йўлларини аниқлаш;
- норматив-хуқуқий хужжат таъсир кўрсатадиган томонлар, шунингдек таъсир нотенг тақсимланган бизнес секторлари ва гуруҳларни аниқлаш;
- қисман ҚҲТБда кўриб чиқилган ҳар бир вариантнинг фойда ва харажатларини қиёслаш;
- “бошқа” харажат ва фойдаларни (нафақат давлат сектори, тадбиркорлар ва нотижорат ташкилотлар, балки иқтисодий, ижтимоий, экологик оқибатларини ҳисобга олган истеъмолчиларга нисбатан) алоҳида кўриб чиқиш ва аниқлаш;
- кутилмаган тасодифий оқибатлар ва билвосита харажатлар таҳлили;
- кичик бизнесга кўрсатиладиган таъсир бўйича тест (Тест) натижалари ва кичик бизнес томонидан тақдим этилган таклифларни ҳисоботга киритиш;
- кичик бизнесга кўрсатиладиган таъсирни ифодалаш;
- тест натижаларига мувофиқ ҳолда рақобат ҳолатининг соддалаштирилган ёки батафсил баҳосини келтириш;
- амалга киритилаётган норматив-хуқуқий хужжат ижроси мониторинги ва назорати қандай амалга оширилишини белгилаш;
- жамоатчилик муҳокамалари, бизнес секторидан олинган фикрларни умумлаштириш;
- тавсия этилган вариантни амалга тадбиқ қилиш ва қўллаш бўйича батафсил режани киритиш;
- тартибга солиш жорий этилгандан кейинги мониторинг бўйича батафсил режани киритиш.

15-қўшимча маълумот. ҚҲТБ бўйича ҳисоботнинг намунавий шакли²⁰

Давлат аралашуви ва унинг варианatlари		
Идора	Тартибга солиш таъсирини баҳолаш (норматив-хуқуқий ҳужжатни қўрсатиш)	
Босқич	Вариант	Сана
Мавзу бўйича нашрлар:		
Сайтда кўриш ва юклаб олиш учун очик: http://www/		
Контакт учун маълумотлар:		Телефон:
Қайси масала қўриб чиқилияпти? Давлат аралашуви нима учун керак?		
Тартибга солиш чора-тадбирлари мақсади ва улардан кутилаётган натижалар нималардан иборат?		
Тартибга солиш чора-тадбирларининг қайси (муқобил) варианatlари қўриб чиқилмоқда? Таклиф этилаётган муқобил варианatlардан исталган биттасини асослантиринг.		
Реал харажатлар ва фойдани аниқлаш, шунингдек кутилаётган натижаларга эришиш мақсадида мазкур чора-тадбирлар қачон қўриб чиқиласди?		
Хужжат таъсирини баҳолашнинг муайян босқичида вазирнинг резолюцияси: Мен хужжат таъсирини баҳолаш билан танишиб чиқдим ва хулоса қилишим мумкини, у келиб чиқиши мумкин бўлган харажатлар, фойда ва таъсир нуқтаи назаридан лозим даражада асослантирилган. Масъул вазир имзоси: Сана:		

Норматив-хуқуқий ҳужжатнинг қўрсатиши мумкин бўлган таъсири тўғрисидаги маълумотлар		
Хужжат тури	Тавсиф	
Харажатлар	Умумий йиилик харажатлар миқдори	
	Бир марталик харажатлар й.и.	Хужжат таъсир этиши мумкин бўлган асосий гурухларнинг келиб чиқадиган пул кўринишидаги харажатлари тавсифи ва миқдори
	£	
	Ўртача йиллик харажатлар (бир марталик харажатлардан ташқари)	
	£	Умумий харажатлар (жорий қиймати)
		£
Хужжат таъсир этиши мумкин бўлган асосий гурухларнинг келиб чиқадиган бошқа турдаги (пул билан боғлиқ бўлмаган) харажатлар тавсифи ва миқдори		

20 Манба: Буюк Британия Вазирлар Маҳкамаси веб-сайти: <https://www.gov.uk/government/publications/impact-assessment-template-for-government-policies>

Фойда	Умумий йиллик фойда миқдори				
	Бир марталик фойда ____ й.й.				
	£				
	Үртача йиллик фойда (бир марталик фойдадан ташқари)				
	£				
Хужжат таъсир этиши мүмкін бўлган асосий гурухларнинг келиб чиқадиган бошқа турдаги (пул билан боғлиқ бўлмаган) фойда тавсифи ва миқдори					
Асосий тахминлар/муаммолар/хатарлар					
Нархлар асоси йил	Давр йиллар	Ялпи фойда диапазони (Соф жорий қиймати) £	Ялпи фойда (Энг мос сценарийдан келиб чиқадиган соф жорий қиймат) £		
Хужжатнинг географик қамрови					
Хужжатнинг кучга кириш муддати					
Хужжатни тадбиқ этувчи давлат орган(лар)и					
Хужжатнинг тадбиқ этиш учун давлат органи томонидан амалга ошириладиган харажатлар миқдори			£		
Хужжатнинг тадбиқ этилиши Хэмpton тамоилилларига мос келадими?				Ҳа/Йўқ	
Хужжатнинг тадбиқ этилиши ЕИ минимал талабларига мос келадими				Ҳа/Йўқ	
Таклиф этилаётган компенсацион чора билан боғлиқ харажатлар миқдори			£		
“Иссикхона” эфектини келтириб чиқарувчи газларнинг эмиссиясида юзага келадиган ўзгариши билан боғлиқ харажатлар миқдори			£		
Хужжатнинг тадбиқ этилиши бозордаги рақобат ҳолатига сезиларли даражада таъсир кўрсатадими?				Ҳа/Йўқ	
Барча турдаги ташкилотларнинг йиллик ҳаржатлари миқдори (бир марталик ҳаржатлардан ташқари)	Микро	Кичик	Ўрта	Йирик	
Ушбу ташкилотлар солиқ тўлашдан озодми?	Ҳа/Йўқ		Йўқ	Йўқ	
Асосий маъмурий харажатларга бўлган таъсири					
Ошиш £	Камайиш £	Ялпи таъсири	Ошиш £	Камайиш £	

16-құшимча маълумот. Буюк Британия Ҳукуматининг Тартибга солиш, бизнес ва корхоналарни ислоҳ қилиш бўйича Департаменти томонидан тайёрланган ҚҰТБ намунавий ҳисоботи²¹

МАИШИЙ ЭЛЕКТР ЖИҲОЗЛАРИГА КЕНГАЙТИРИЛГАН КАФОЛАТЛАР БЕРИШ ТАРТИБИ (2005 йил)

Норматив-хуқуқий ҳужжатнинг тартибга солиш таъсирини баҳолаш

Қўрсатмалар 1973 йилда кучга кирган Соғлом рақобат тўғрисидаги қонунга мувофиқ, Рақобат бўйича комиссиянинг “Маиший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолатларни бериш тўғрисида”ги Ҳисоботида кўрсатилган камчиликларни бартараф қилишга қаратилган.

Муаммо

1. Рақобат бўйича комиссиянинг майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолатларни бериш тўғрисидаги маъruzаси²² 2003 йил 18 декабрда эълон қилинган бўлиб, унда мазкур соҳадаги рақобат муҳитининг самарасизлиги тўғрисида хулоса қилинган. Ҳисоботда майший электр жиҳозлари сотиладиган жойларда кенгайтирилган кафолатлар билан савдо қилиш усусларига доир далиллар ва уларнинг рақобат муҳитига салбий таъсирлари ҳамда жамоачилик манфаатларига етказган заарлари келтирилган.

Мақсад

2. Рақобат бўйича комиссия майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолатлар бериладиган бозорлардаги рақобат муҳитини вақт ўтиши билан яхшилаш имконини берувчи бир қатор чора-тадбирларни тавсия қилган. Харидорларга сотиб олишдан олдин кафолатлар ва уларнинг ҳақ-хуқуқлари тўғрисида батафсил маълумот берилади. Бу уларга ушбу кафолатларнинг керак ёки керак эмаслиги ёхуд нисбатан фойдалироқ вариантга эга бўлиш имкони бор-йўқлигини аниқ тушуниб олиш учун имконият яратади. Гарчи истеъмолчи кенгайтирилган кафолатга эга бўлган бўлса-да, маълум вақт мобайнида унга турли савдо шоҳобчаларида бошқа вариант танлаш имкони берилади. Шунингдек, истеъмолчилар ўзлари эга бўлган кенгайтирилган кафолатдан воз кечиш ва тўланган пулни тўлиқ миқдорда қайтариб олиш бўйича қулай имкониятларга эга бўлади ва бу кенгайтирилган кафолатлар провайдерлари харидорларининг алмашинувига замин яратади. Шу билан бирга, мазкур вазият бозорга янги иштирокчилар кириб келишига омил бўлади. Майший электр жиҳозлари билан бир вақтнинг ўзида кенгайтирилган кафолатларни амалга тадбик қиласидан сотувчилар бозорда устун мавқеяга эга бўлади. Рақобат талабларига жавоб бериш учун янги иштирокчилар таклиф этиладиган кафолатлар сифатини яхшилашлари керак бўлади.

21 <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-business-innovation-skills>, «Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаларини тайёрлашда бошқарув таъсирини баҳолаш тамоилларини ишлаб чиқиш» мавзусидаги илмий-тадқиқот иши материаллари асосида. Ўтиш даври иқтисодиёти институти (РФ), 2007.

22 Рақобат бўйича комиссиянинг “Майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолатларни бериш тўғрисидаги” ҳисоботи, СМ 6089.

3. Кўрсатилган чора-тадбирлар мажмуининг майший электр жиҳозлари билан бирга, кенгайтирилган кафолатлар сотувчи фирмалар устунлигини қисқартириши ва кенгайтирилган кафолатлар бозоридаги рақобатнинг кескин тус олишига олиб келиши кутилади; бу нархларнинг пасайиши ва истеъмолчиларга кенгайтирилган кафолатларни энг қулай шартлар асосида таклиф этишга олиб келади. Савдо ва саноат вазири Рақобат бўйича комиссия ҳисботида баён этилган хulosаларни кўриб чиқиб, юзага келган ноxуш вазиятни бартараф қилиш бўйича тегишли чоралар кўрилиши лозимлигини қайд этди. Кўйида жамоатчилик манфаатларига етказиладиган зарарни баратараф қилиш мақсадида ишлаб чиқилган тартибга солиш ҳужжатини баҳолаймиз.

Хатарни баҳолаш

4. Рақобат бўйича комиссия майший электр жиҳозлари чакана савдоси соҳасида монополия мавжуд деган хulosага келди. Майший электр жиҳозлари сотувчилари жамоатчилик манфаатларига зид ҳолда бир вақтда кенгайтирилган кафолатларни амалга тадбиқ этишмоқда. Ушбу ҳолатда харидорларнинг танлаш имконияти чекланиб, улар кенгайтирилган кафолатларнинг бошқа вариантлари тўғрисида ахборотга эга эмас. Бу шуни англатадики, ҳозирги вақтда харидорлар кенгайтирилган кафолатлар бозорида мавжуд вариантлардан ўзларига маъқулини танлаш имкониятидан маҳрум бўлиб, аксарият ҳолларда мавжуд ягона кенгайтирилган кафолатни “маҳсус таклиф” тарзида майший электр жиҳози билан бирга сотиб олади. Рақобат бўйича комиссия кенгайтирилган кафолатлар қиймати, асосан, рақобатдан эмас, балки харидорларнинг моддий салоҳиятидан келиб чиқиб белгиланишини аниқлади. Шунингдек, Комиссия кенгайтирилган кафолатлар нархлари харажатлар ва таҳликали омилларнинг ўзгаришини акс эттирмаслиги, кенгайтирилган кафолатлар сотувчилари харидорларни ортиқча қийматда пул тўлашга мажбур қилишини маълум қилган. Натижада соғлом рақобат муҳитидагига нисбатан анча юқори фойдага эришиш имкони юзага келишини таъкидлаган.

5. Кенгайтирилган кафолатлар олди-сотдиси билан шуғулланувчи фирмалар фойдаси доимий ва капитал қийматидан анча юқори. Қийматдаги мазкур фарқ майший электр жиҳозлари сотиладиган жойларда кенгайтирилган кафолатлар савдосини йўлга қўйгандарнинг рақобатда етакчилигини акс эттиради; кенгайтирилган кафолатлар қўшимча товар сифатида харидорга қулай вақтда сотилиши мумкин. Чакана савдо билан шуғулланувчи бешта йирик фирма (Dixons, Comet, Powerhouse, Littlewoods ва Argos) 2002 йилга қадар беш йил мобайнида капитал қийматдан анча юқори бўлган — йилига 116 миллиондан 152 миллион фунт стерлинга қадар умумий фойда кўришган. Агар ушбу фирмаларнинг кенгайтирилган кафолатлар савдосидан оладиган фойдаси капитал қийматига мувофиқ бўлганда, кенгайтирилган кафолатлар нархи ўртача уч баробардан пастроқ бўлар эди.

6. Таклиф этилган чора-тадбирлар учун харажатлар истеъмолчиларга Рақобат бўйича комиссия ҳисботида қайд этилган етказиладиган зарар ҳажмига нисбатан анча кам. Комиссия аъзоларининг аксарияти томонидан қўллаб-қуватланган чора-тадбирлар мажмасидаги асосий жиҳат шундаки, у бозорнинг аввалгидек фаолият юритиши имкониятини сақлаб қолади, бироқ бевосита ва самарали рақобат учун очиқлик даражасини оширишни талаб этади. Бу харидорларга нарх ва сифатнинг мукаммал уйғунлигидаги кенгайтирилган кафолатларга эга бўлиш имконини беради. Таклиф этилган чора-тадбирларнинг кутилган натижани бермаслик хавфи ҳам мавжуд. Шу боис ҳам, Комиссия аъзоларининг озчилиги

томонидан құллаб-қувватланған бир қатор чора-тадбирлар ишлаб чиқылған. Бундан ташқары, Қонуний савдо бошқармаси томонидан амалга тадбиқ этилаётған чоралар самарадорлигининг икки йил мобайнида назорат қилиб бориши үшін келгусида құллаш масаласининг күриб чиқылиши назарда тутилған. Рақобат бүйіча комиссия бошқа чора-тадбирларни ҳам күриб чиқди, бироқ уларни таклиф қылмаслик қарорига келди. Қайда рад этилған вариантын көлтирамыз:

- савдо фирмаларидан ишлаб чиқарувчи томонидан белгиланған кенгайтирилған кафолаттар қийматини құрсатышина талаб қилиш;
- кенгайтирилған кафолаттар бүйічада қиёсий ахборот жадвалини осиб қўйишни талаб қилиш;
- кенгайтирилған кафолатлардан кўриладиган фойдани чоп этишини талаб қилиш;
- бошқа фирмалар томонидан сотиладиган майший электр жиҳозларига кенгайтирилған кафолаттар беришни талаб қилиш;
- ҳар йили кенгайтирилған кафолаттар бүйічада янги схемани таклиф этишини талаб қилиш;
- кенгайтирилған кафолаттар турли қисмларига турлича нарх белгилашни талаб қилиш;
- савдо учун рағбатларни чегаралаш;
- эталон маҳсулот.

Муаммони ҳал қилиш варианты (муқобил варианты)

- ҳеч қандай чора құлламаслик;
- ўз-ўзини тартибга солиш;
- 1 йилдан ортиқ муддатта мүлжалланған кенгайтирилған кафолаттар савдосини тақиқлаш;
- томонларнинг ўзаро келишуви;
- муаммони тартибга солиш ҳужжати воситасида ҳал қилиш.

1-вариант: ҳеч қандай чора құлламаслик

8. 2001 йили Буюк Британияда кафолатнинг ўртача нархи 48 фунтни ташкил этилған ҳолда умумий қиймати 900 миллион фунттан иборат 18,5 миллион кенгайтирилған кафолаттар сотилған. Бешта йирик фирма (кенгайтирилған кафолаттар савдосининг 80 фоиз улушига тўғри келади) беш йил мобайнида йиллик 116 миллиондан 152 миллион фунт стерлинга қадар ўта юқори умумий фойда кўришган. Яъни, натижада фойда ва капитал қиймати мувофиқлиги ҳолатига нисбатан анча юқори бўлған²³. Бошқача қилиб айтганда, тўлақонли рақобатга асосланған бозор шароитида ана шу бешта фирма томонидан кенгайтирилған кафолатларга қўйилған нархлар уч баробардан пастроқ бўлиши мумкин эди (бироқ ушбу қўрсаткичларни бозорнинг қолган 20 фоиз иштирокчилари табиқ қилиш мақсадга мувофиқ эмас). Агар “ҳеч қандай чора құлламаслик” варианты танланса, истеъмолчилар келгусида ҳам кенгайтирилған кафолатлар учун ортиқча пул тўлашига тўғри келади.

9. Ҳозирги вақтда майший электр жиҳозлари бозоридан бошқа кенгайтирилған кафолатлар бозорларида рақобат деярли мавжуд эмас. Биз истеъмолчиларга олинган кенгайтирилған кафолатлардан воз кечиш ва сотувчиларни ўзgartариш билан бир қаторда

23 Капитал қиймати компаниянинг ўзи фойдаланадиган капитални жалб қилиш учун харажатлари сифатида эътироф этилади. Капитал қиймати инвесторлар учун жозибадор ҳисобланған даромадлилик даражасини ўзида акс эттиради. 2.166–2.218-банлар бүйічада батафсил маълумот Рақобат бүйічада комиссия Маърузасида баён этилған.

кенгайтирилган кафолатлар қиймати ва қамрови тұғрисида етарли ахборот олиш ҳуқуқининг таъминланиши кенгайтирилган кафолатлар сотовчиларининг харидорлар учун рақобатга киришувига ва оқибатда кенгайтирилган кафолатлар нархларининг тушишига сабаб бўлади.

2-вариант: ўз-ўзини тартибга солиш

10. Ўз-ўзини тартибга солиш усули текширувдан ўтказилиб, самарасиз деб топилди. Қонуний савдо бошқармаси кенгайтирилган кафолатлар сотилишини 1994 йилда ўрганиб чиққан. Натижада, 1995 йилда Буюк Британия Чакана савдо консорциуми томонидан қўллаб-қувватланган ихтиёрий Процессуал кодекс қабул қилинган. Қонуний савдо бошқармаси мазкур масалани 2001 йилда қайта ўрганиб чиқиб, 6 йил мобайнида амал қилишига қарамасдан ихтиёрий Кодекс нормаларига лозим даражада риоя этилмаган ва ўз-ўзини тартибга солиш усули самарасиз бўлган деган холосага келди. Натижада, Қонуний савдо бошқармаси Рақобат бўйича комиссияга сўровнома билан мурожаат қилди.

3-вариант: 1 йилдан ортиқ муддатга бериладиган кенгайтирилган кафолатлар савдосини тақиқлаш

11. Рақобат бўйича комиссия аъзоларининг озчилиги томонидан билдирилган таклифлардан бири 1 йилдан ортиқ муддатга бериладиган кенгайтирилган кафолатлар савдосини тақиқлашга доир эди. Бир йиллик кафолат майший электр жиҳози ҳарид қилинган санадан эътиборан 30 кун ўтиб кучга кириши, бу харидорларнинг узоқроқ муддатли кенгайтирилган кафолатларни излаши ва уларни алоҳида сотиб олишга интилишига туртки бўлган бўлар эди. Ушбу чора юқорида таклиф этилганидек, харидорларнинг кенгайтирилган кафолатларни сотиб олишни рад этиш ва зарур ахборот олиш ҳуқуки билан кафолатланиши мумкин эди.

4-вариант: томонлар келишуви

12. 1973 йилда кучга кирган Соғлом рақобат тұғрисидаги Қонун бозордаги рақобат муҳитини икки усулда бошқариш имконини берди: томонлар келишуви ёки директив йўл билан. Келишув фақат манфаатдор томон ёки томонларнинг ўз зиммасига мажбурият олган тақдирда амал қилиши мумкин. Мазкур келишув имзолангандан кейин унинг ижроси юридик жиҳатдан мажбурий ҳисобланади.

Буюк Британияда майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолатлар таклиф этувчи юзлаб чакана фирмалар мавжудлиги ҳисобга олинса, уларнинг амалда ўзаро келишувга эришиши мураккаб масала.

5-вариант: муаммони тартибга солувчи ҳужжат воситасида ҳал қилиш

13. 1973 йилда кучга кирган Соғлом рақобат тұғрисидаги Қонунга мувофиқ, томонларнинг ўзаро муносабатларига нисбатан қўрсатмалар қабул қилиниши мумкин ва бу улар ўртасида келишувга эришишга ҳаракат қилишдан қўра самаралироқ натижа бериши мумкин. Биз таклиф этилаётган чора-тадбирларнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилишини, тегишли фирмалар миқдорини инобатга олган ҳолда нисбатан тұғри қарор деб ҳисблаймиз.

14. Таклиф этилган чора-тадбирларга қўра, кенгайтирилган кафолатлар олди-сотдиси билан шуғулланувчи фирмалар зиммасига қуйидаги мажбуриятлар юкландади:

- кенгайтирилган кафолатлар нархини дўконда, каталогларда, интернет саҳифаларида ва босма рекламаларда товар (электр жиҳози) ёнида кўрсатиш;
- истеъмолчиларга уларнинг хуқуқлари, шу жумладан келишувни бекор қилиш хуқуқи ва кафолат мажбуриятлари тўғрисида батафсил маълумот бериш;
- истеъмолчиларга кенгайтирилган кафолатлар бўйича битим тузилган санадан эътиборан 45 кун ичида уни бекор қилиш ва кенгайтирилган кафолатлар учун тўланган пулни тўлиқ қайтариш имкониятини яратиш; шунингдек, ҳарид амалга оширилгандан эътиборан 45 кун ўтиб ҳам уни бекор қилиш ва тўланган пулни битим тузилган санадан кейин ўтган даврга пропорционал равиша қайтариш тўғрисида ёзма огоҳлантириш ҳам назарда тутилган;
- агар истеъмолчи майший электр жиҳозини кенгайтирилган кафолатлар билан бир вақтнинг ўзида сотиб олишни истамаса, унга дўконнинг ўзида ҳарид қунидан кейин 30 кун ичида айнан шундай шартлар асосида сотиб олиш хуқуқи мавжудлигини маълум қилиш ва таклиф этилаётган имтиёзли нархларнинг 30 кун ичида ўз кучида қолишини эълон қилиш;
- ҳаридорларга берилган кафолатлар уни сотган компания бозордан чиқиб кетган тақдирда ҳам амал қилиш ёки қилмаслигини маълум қилиш.

Хуқуқлар ва адолатга амал қилиш

15. Рақобат бўйича Комиссия тавсиялари кенгайтирилган кафолатлар олди-сотдисида истеъмолчиларга зарар етказаётган монополия муаммосини бартараф қилишга қаратилган. Мазкур тавсиялар ушбу секторнинг аксарият соҳаларига тегишли бўлиб, чакана савдо, суғурта, андеррайтинг ва кенгайтирилган кафолатлар бериш кабиларни ўз ичига олади.

16. Қонуний савдо бошқармаси икки йил мобайнида амалга тадбиқ этилган чора-тадбирлар самарадорлигини назорат қилади, ўрганади ва келгусида амалга оширилиши керак бўлган ишлар тўғрисида қарор қабул қилади.

17. Тартибга солувчи ҳужжат кенгайтирилган кафолатлар савдоси бўйича йиллик тушуми 10 000 фунтдан кам бўлган кичик фирмаларни майший электр жиҳозларининг босма рекламасида кенгайтирилган кафолатлар нархини кўрсатиш мажбуриятидан озод этади. Рақобат бўйича комиссия ушбу талабларнинг амалга оширилиши кичик фирмалар фаолиятига сезиларли даражада зарар етказади деб ҳисоблайди. Сўров ўтказилган беш фирмадан тўрттаси (умумий 375 та фирма сўровдан ўтказилган) кенгайтирилган кафолатлар савдоси бўйича йиллик тушуми 10 000 фунтдан кам эканлигини маълум қилгани инобатга олинса, ушбу секторга жиддий зарар етказишнинг олдини олиш мақсадида кичик фирмаларни юқорида қайд этилган мажбуриятлардан озод қилиш тақозо этилади.

18. Рақобат бўйича комиссия майший электр жиҳозларининг босма рекламасига қўйилган талаблар товарларнинг радио ва телевидениеда эфирга узатиладиган рекламаларига тааллуфқли эмас деб ҳисоблайди. Чунки мазкур талаблар ижроси реклама роликлари самарадорлигини тушириб юбориши мумкин. Савдо ва саноат вазирлиги номига юқорида қайд этилган истисно ҳолатлар ОАВга адолатсиз устунлик бериши мумкинлиги тўғрисида бир қатор огоҳлантириш хатлари келиб тушган. Бироқ бу Рақобат бўйича комиссия томонидан таклиф этилган чора-тадбирларнинг ажралмас қисмидир. Комиссия истеъмолчиларнинг майший электр жиҳозларини ҳарид қилишга қарор қилган вақтда кенгайтирилган кафолатларга қўйилган нархдан бехабар бўлиши ушбу соҳада самарали рақобатнинг юзага келиш имкониятларини йўққа чиқаришини таъкидлайди. Вазир билдирилган фикрларни 2003 йилда инобатга олди ва ҳукумат ҳозирга қадар ушбу қарорни асосли деб билади.

Маиший электр жиҳозлари савдосида босма реклама самарали натижалар беради. Шу соҳа вакиллари томонидан билдирилган шикоятларга жавобан вазирлик кенгайтирилган кафолатлар нархларини қўрсатишга доир талабларга қўйидаги тузатишларни киритди:

- кенгайтирилган кафолатлар нархини товар нархи каби аниқ қўрсатиш талабини бекор қилди;
- кенгайтирилган кафолатларни мажбурий бўлмаган хизмат сифатида тавсифлаш талабини бекор қилди;
- рекламалар таркибиغا таклиф этилган кенгайтирилган кафолатлар бўйича қўшимча маълумотларни сотувчидан талаб қилиш йўли билан олиш мумкинлиги ҳақидаги хабарни айнан киритиш талабини бекор қилди.

19. Тартибга солувчи ҳужжат бепул кенгайтирилган кафолатлар берувчи ёки уларни товарлардан алоҳида сотувчи фирмаларга тегишли эмас, чунки Рақобат бўйича комиссия фикрича, жамият манфаатларига етказиладиган заар кенгайтирилган кафолатларни маиший электр жиҳозлари билан бирга сотувчи фирмалар томонидан амалга оширилади.

Фойда

20. Кенгайтирилган кафолатлар бозорида рақобат кенгайишидан асосий фойда кўрувчиilar истеъмолчилар ҳисобланади. Агар харидорлар кенгайтирилган кафолатларни сотиб олишга, масалан, мобил алоқаси тарифини танлаш вақтидаги каби талабчанлик билан ёндашса, кенгайтирилган кафолатлар провайдерлари ўртасидаги рақобатнинг кескин тус олиши ва кенгайтирилган кафолатларга қўйиладиган нархларнинг тушишига сабаб бўлади. Ушбу бозорда рақобатнинг ўсиши натижасида нарх ва сифат уйғунлиги асосида энг яхши кенгайтирилган кафолатларни таклиф қилувчи компаниялар ўз бизнесларини мустаҳкамлаш ва кенгайтириш имконига эга бўлади.

Харажатлар

Атроф-муҳит билан боғлиқ харажат ва фойда

21. Биз атроф-муҳит билан боғлиқ харажат ва фойда эҳтимоли мавжуд эмас деб ҳисоблаймиз.

Иҳтимоий фойда ва харажатлар

22. Истеъмолчилар ўз ҳақ-хуқуқаридан қанча кўп хабардор бўлса, шунча кўп фойдага эришади. Масалан, истеъмолчилар ҳозирги вақтда айrim универсал магазинларда маиший электр жиҳозлари билан бирга бепул кенгайтирилган кафолатларга эга бўлиши мумкин. Турли кредит карталари эгалари ҳам улардан маиший электр жиҳозларини сотиб олиш учун фойдаланган тақдирда бепул кенгайтирилган кафолатларга эга бўлиш имтиёзидан фойдаланиши мумкин. Масалан, Barclays банки Рақобат бўйича комиссияга бепул кенгайтирилган кафолатларга эга бўлиш ҳуқуқи билан 10.4 млн. ҳисоб ракамлари очилганини маълум қилган.

Таклиф этилган тартибга солувчи ҳужжатга риоя қилиш билан боғлиқ иқтисодий фойда ва харажатлар

23. Ишлаб чиқарувчилар/сотувчилар ва бошқа етказиб берувчилар/ кенгайтирилган кафолатлар суфуртачилари келгусида истеъмолчиларга батафсил маълумотлар ва келишувни кейинга қолдириш/бекор қилиш ҳуқуқини бериши, тўланган пулни тўлиқ ҳажмда қайтаришни кафолатлаши лозим. Назарда тутилган асосий харажатлар қўйидагилардан иборат:

Норматив-хуқуқий ҳужжат ижроси (хужжат талабларига риоя этиши) билан бөглиқ харажатлар

1. Дүйкон ёки реклама/каталогларда мәшии әлектр жиҳозлари ёнида кенгайтирилган кафолатлар нархини күрсатиши. Мазкур талаб құшымча иш вақти ва нархлар акс эттирилған махсус карточкаларни тайёрлашни талаб этади. Бугунги күнде компаниялар оддий каталоглар ва реклама варақаларини чоп этади. Биз уларнинг ўрнига янгиларини ёки құшымча материалларни босмадан чиқарып керак деб ҳисобламаймиз, аксина қаржыларини үзгартыриш керак. Истеъмолчилар хуқуқларига амал қилиш ва кенгайтирилган кафолатларга доир маълумот билан таъминлаш бүйича юқорида қайд этилған талабларни бажараётган компаниялар учун харажатлар минимал даражада бўлиши лозим. Бунга амал қилмаётган компаниялар учун харажатлар нисбатан юқори бўлади. Бироқ кенгайтирилган кафолатлар нархини күрсатиши учун ҳатто энг иирик компанияларнинг ҳам витриналарни үзгартыриш билан боғлиқ харажатлари 150 000 фунтдан ошмаслиги шарт. Кичик фирмалар учун харажатлар анча кам бўлади. Жумладан, ўрта ҳажмли компаниялардан бири ўз харажатларининг 15 000 фунтдан ошмаслигини маълум қилган. Умумий қилиб айтганда, бутун кенгайтирилган кафолатлар секторининг ялпи харажатлари 1,5 миллиондан ошмаслиги таҳмин қилинмоқда.

2. Истеъмолчиларни кенгайтирилган кафолатлар бүйича битим тузилган санадан эътиборан 45 кун ичіда уни бекор қилиш ҳуқуқи ва кенгайтирилган кафолатлар учун тўланған пулни тўлиқ қайтариб олиш имконияти тўғрисида ёзма огоҳлантириш. Одатда, компаниялар кенгайтирилган кафолатлар ҳарид қилинган санадан кўп ўтмай харидорларга огоҳлантирув хати юборади ёки бошқа тартибда уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари тўғрисидаги ёзма ахборот билан таъминлайди. Агар компаниялар истеъмолчиларни ўз вақтида уларнинг ҳақ-ҳуқуқлари тўғрисидаги ахборот билан таъминлашга ҳаракат қилса ва ундан амалда фойдаланиш имкониятини яратса, ушбу ахборотни етарли даражада тарқатса, ушбу вазифани минимал харажатлар эвазига ўз фаолиятларининг доимий режимига киритмаслик учун жиддий сабаб йўқ деб ҳисоблаймиз.

3. Ёзма хабарнома, дўйонлар учун нарх карточкалари ва варақаларни босиб чиқариш. Савдо фирмалари ўzlари таклиф этиётган кенгайтирилган кафолатлар бүйича ахборот варақаларини чоп этишни аллақачон бошлишган. Мавжуд варақаларга тегишли тартибда ўзгаришилар киритилиши лозим. Шунингдек, улар бошқа савдо фирмалари томонидан таклиф этилаётган мәшии әлектр жиҳозлари учун кенгайтирилган кафолатлар олди-сотдисини кенгайтиришнинг самарали воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Чора-тадбирлар ижроси учун харажатлар

4. Кенгайтирилган кафолатлардан 45 кун ичіда воз кечишга қарор қилган истеъмолчиларга кенгайтирилган кафолатлар учун тўланған пулни тўлиқ қайтариш, шунингдек ҳарид амалга оширилгандан эътиборан 45 кун ўтиб бекор қилинган битимлар учун тўланған пулни ҳарид қилиш санасидан кейин ўтган даврга пропорционал равишда қайтариш билан боғлиқ харажатлар. Ушбу маъмурый харажатлар истеъмолчилар зиммасига юклатилиши мумкин эмас. Истеъмолчиларга келишувларни бекор қилишнинг юқорида қайд этилған ёки ундан мақбулроқ йўлларини таклиф эта бошлишган компанияларнинг харажатлари минимал даражада бўлади. Бундан ташқари, биз келтирған далилларга кўра, кенгайтирилган кафолатлар учун тўланған пул (тўлиқ ёки ўтган даврга пропорционал равишда) қайтарилишга қадар судга шикоят келиб тушган тақдирда, компаниялар зарар

күради, шу билан боғлиқ харажатлар истеъмолчиларга юклатилиши мумкин. Рақобат бўйича комиссия буни ўз ҳисоботида аниқ баён қилиб, нарх рақобатининг ўсиши ана шундай муаммолар сонини қисқартиришини таъкидлаган.

5. *Маиший элекстр жиҳозларининг босма рекламасида товар ва кенгайтирилган кафолатлар нархини ёнма-ён кўрсатиш учун харажатлар*. Маълумки, реклама модули форматини тартибга солиш ҳужжатига мувофиқ ҳолда ўзгаришиш қўшимча харажатларни талаб қиласди. Бундан ташқари, айрим газета таҳририятлари мазкур талабнинг жорий этилиши компанияларнинг босма рекламадан воз кечиб, шу шартлар тегишли бўлмаган электрон ОАВ рекламаларини танлашига сабаб бўлишини маълум қилган. Бироқ бу юқорида қайд этилган талабларни бажариш билан боғлиқ умумий харажатларга таъсир кўрсатмайди — фақатгина бир реклама воситасидан бошқасига ўтиш ҳолати юз беради. Бошқа ОАВга ўтиши мумкин бўлган маиший элекстр жиҳозлари рекламалари ҳажмини аниқлаш қийин. Бироқ Умуммиллий газеталар эгаларининг Бирлашмаси газета ва журнallарда эълон қилинадиган маиший элекстр жиҳозлари рекламалари ҳажмини йўқотишнинг ҳар бир фоизли банди — 1,013 миллион фунт ҳажмидағи фойданинг йўқотилишини англатади (маълумотлар оммавий ахборот воситалари бўйича тадқиқот компанияси Nielsen Media Research тақдим этган ахборотга асосланган). Шу билан бирга, бизда мавжуд маълумотлар агар матбуотда маиший элекстр жиҳозлари рекламалари ҳажмининг мавжуд қисқариш тенденцияси хисобга олинса, умумий йўқотишлар икки баробар кўп бўлишидан гувоҳлик беради.

Бошқа харажатлар

1. Консультатив сўровларга берилган жавоблардан бирида маъмурий харажатларнинг йилига 300 000 фунтни ташкил этиши мумкинлиги эътироф этилган. Ушбу харажатларнинг хусусияти аниқ келтирилмаган, таҳминларга кўра, у чора-тадбирлар ижроси (IV банд) ва ёзма огоҳлантириш (II банд) билан боғлиқ харажатлар ўртасида тақсимланади.

2. Аксарият компанияларнинг тартибга солувчи ҳужжатда назарда тутилган чора-тадбирларни тўлиқ бажариши кутиласди. Маълумки, ҳужжатда белгиланган қоидаларга амал қилинмаган ёки баҳсли вазиятлар юзага келган тақдирда савдо стандартларини идора қиливчи муассаса ёки Аҳоли муҳокамалари бюросига истеъмолчилардан кўплаб шикоятлар келиб тушиши мумкин. Гарчи ушбу ташкилотлар мазкур тартибга солиш ҳужжатини амалга тадбиқ қилиш ваколатига эга бўлмаса-да, ҳужжат кучга киргандан кейин келиб тушган шикоятлар сонининг кескин ўсиб кетиши натижасида уларнинг харажатлари ҳам ортиб кетиши мумкин. Бу ҳақда улар Қонуний савдо бошқармасига хабар бериши лозим.

Таклиф этилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг кичик бизнесга таъсирини текшириш

24. Маиший элекстр жиҳозлари учун кенгайтирилган кафолатлар бозорининг 80 фоизидан зиёди 5 та йирик савдо фирмалари улушига тўғри келади. Таклиф этилган чора-тадбирлар кенгайтирилган кафолатлар берувчи кичик фирмалар фаолиятига ўз таъсирини ўтказади, бироқ юқорида қайд этилган кичик фирмалар фаолиятига ўз таъсирини ўтказади, бироқ харажатлар ўсиб кетиши натижасида, шунингдек, ҳарид амалга оширилганда уларнинг харажатлари у қадар кўп бўлмайди. Биз кенгайтирилган кафолатлар нархини маиший элекстр жиҳозларининг нархи билан ёнма-ён кўрсатиш учун қўшимча иш вақти талаб этилишини яна бир бор таъкидлаймиз. Одатда, кичик савдо

фирмалари ўзларининг кафолатли хизматини таклиф этмайди, улар кенгайтирилган кафолатларни суғурта компаниялари номидан таклиф этади. Шундан келиб чиқиб, истеъмолчиларга кенгайтирилган кафолатлар бўйича келишувни бекор қилиш ҳуқуқи тўғрисидаги ахборотни почта орқали тарқатиш билан боғлиқ харажатлар кичик савдо фирмалари эмас, балки ушбу кафолат билан таъминлайдиган суғурта компаниялари томонидан қопланади.

25. Бир молия йили мобайнида 10 000 фунтдан кам миқдорда кенгайтирилган кафолатлар олди-сотдисини амалга оширадиган компаниялар ўз реклама материалларига кенгайтирилган кафолатлар нархини киритиш талабидан озод этилган. Бироқ тартибга солиш ҳужжати низомида кўрсатилган истеъмолчиларнинг битимларни юкорида қайд этилган тарзда бекор қилиш ҳуқуқи майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолатлар таклиф этувчи ҳар қандай савдога нисбатан ўз кучида қолади.

Жамоатчилик муҳокамаси ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатни амалга тадбиқ қилиш

26. Рақобат бўйича комиссия кўриб чиқилаётган масала юзасидан изланишлар олиб бориб, кенг жамоатчилик муҳокамаларини ўтказди, ишлаб чиқарувчилар, савдо фирмалари, суғурта компаниялари, ассоциация ва иттифоқлар, мобил телефон ва компьютер сотувчилари бошқа кенгайтирилган кафолатлар сотувчилари ва турли манфаатдор ташкилотлардан олинган маълумотлар ва билдирилган истакларни инобатга олди. Комиссия 2003 йилда бир қатор ташкилотлар билан индивидуал ва Лондон шаҳрида оммавий эшлишиларни ўтказган.

27. 2003 йил 28 февралда Рақобат бўйича комиссия маҳсус Баённома чоп этиб, савдо фирмалари, ишлаб чиқарувчилар ва суғурта компанияларига тарқатди. 2003 йил 20 майда манфаатдор томонлар билан мавжуд муаммоларни бартараф этишнинг юзага келиши мумкин бўлган усуслари бўйича муҳокамалар ўтказиш мақсадида Рақобат бўйича комиссия "Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чора-тадбирлари тўғрисида Баённома"ни чоп этди. Мазкур Баённоманинг тузатишлар киритилган варианти 2003 йил 23 июлда эълон қилинди.

28. Савдо ва саноат вазирлиги манфаатдор томонларнинг талаб ва истакларига биноан бир қатор учрашувларни ўтказди ва икки босқичли жамоатчилик муҳокамаларини ташкил қилди.

29. 2004 йил 28 июлда Савдо ва саноат вазирлиги 12 ҳафта давом этган жамоатчилик муҳокамалари учун кўриб чиқилаётган масала бўйича йўриқнома лойиҳасини чоп этди. Сўнг билдирилган эътиrozлар асосида вазирлик йўриқнома лойиҳасини қайта кўриб чиқди. Унга қўйидаги асосий тузатишлар киритилди:

- Йўриқноманинг кучга кириши бўйича таклиф этилган сана ўзгартирилди;
- кенгайтирилган кафолатлар нархини майший электр жиҳозининг нархи каби аниқ кўрсатиш талаби бекор қилинди. Қонун лойиҳасида кенгайтирилган кафолатлар нархининг "аниқ ва равшан" кўрсатилиши эътироф этилган эди;
- интернет сайтлари, каталоглар ва босма рекламаларда кенгайтирилган кафолатлар нархини товар нархи билан ёнма-ён кўрсатиш "мажбурий эмас" деган талаб бекор қилинди.

30. Йўриқнома тузатишлар билан бирга жамоатчилик муҳокамаларининг иккинчи босқичи учун 2004 йил 18 ноябрда эълон қилинди. Муҳокамалар 30 кун давом этди.

Рақобат

31. Таклиф этилган тартибга солиш чора-тадбирларининг мақсади кенгайтирилган кафолатлар бозорида рақобатни ривожлантиришдан иборат. Ушбу чора-тадбирлар истеъмолчиларга нарх ва сифатнинг энг мукаммал уйғунлигидаги кенгайтирилган кафолатларга эришиш имкониятларини кегнайтириши ва харидорлар учун кураш натижасида шу товарларга белгиланган нархларнинг тушишига сабаб бўлиши керак.

Ваколат берииш масалалари

32. Рақобат масалалари фақат Буюк Британия ҳукумати томонидан идора қилинади ва бошқа давлат органларининг кўриб чиқиши учун ваколат берилмайди. Мазкур йўриқнома Англия, Шотландия, Шимолий Ирландия ва Уэльс ҳудудида амал қилиши шарт.

А) 2.1-қўшимча маълумот, 3-жилд, Рақобат бўйича комиссиянинг майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолат бериш тўғрисидаги Ҳисботи, СМ 6089 III.

Б) 2.2-қўшимча маълумот, 3-жилд, Рақобат бўйича комиссиянинг майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолат бериш тўғрисидаги Ҳисботи, СМ 6089 III.

В) 2.3-қўшимча маълумот, 3-жилд, Рақобат бўйича комиссиянинг майший электр жиҳозларига кенгайтирилган кафолат бериш тўғрисидаги Ҳисботи, СМ 6089 III.

ЙЎРИҚНОМА ВА САНКЦИЯЛАР ИЖРОСИ

33. Мазкур йўриқномага амал қилмаган компанияларга нисбатан арзлар фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан кўриб чиқиласди. Мазкур ишлар бўйича суд қарорини бажармаслик судга нисбатан ҳурматсизлик саналади. Ушбу йўриқнома низомининг бузилиши натижасида жабрланган ҳар қандай ҳуқуқ субъекти шу қонунбузарликка жавобгар бўлган шахсга нисбатан фуқаролик арзи билан судга мурожаат қилиши мумкин.

ЙЎРИҚНОМА ИЖРОСИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ

34. Қонуний савдо бошқармаси келгусида зарур ўзгартиришлар киритиш ёки бекор қилишни аниқлаш мақсадида йўриқнома ижросини назорат қиласди ва унинг самарадорлигини икки йил мобайнида баҳолаб боради. Шундан келиб чиқиб, вазир тегишли қарор қабул қиласди. Бироқ кўриб чиқилаётган йўриқнома ижроси, уни ўзгартариш ёки бекор қилиш ваколати маълум вақтдан сўнг Рақобат бўйича Комиссияга берилиши назарда тутилган.

Вазир Қарори

36. Мен тартибга солиш ҳужжати баҳоси билан танишиб чиқиб, уни мақсадга мувофиқ деб ҳисблайман.

ВАЗИР ИМЗОСИ

Мурожаат учун

Yuen Cheung Competition and Consumer Policy Directorate Department of Trade and Industry
1 Victoria Street London SW1H 0ET Tel: 020 7215 5417 E-mail: yuenfan.cheung@dti.gov.uk

АҚШ

АҚШда ҚХТБ илк маротаба 1981 йилдан жорий этилган. Ушбу қарорга қуйидагилар асосий омиллар бўлиб хизмат қилган:

- федерал вазирликлар ва муассасалар томонидан давлат аралашувининг мақсадга мувофиқлигини асослантириш зарурати;
- норматив-хуқуқий ҳужжат ишлаб чиқишга ваколатли федерал вазирликлар ва муассасалар фаолиятини ҳукумат томонидан назорат қилиш зарурати;
- харажатлар ва фойда таҳлилини ўтказиш мажбуриятини жорий қилиш орқали норматив-хуқуқий ҳужжатлар самарадорлигини таъминлаш зарурияти.

ҚХТБни жорий қилишнинг асосини сиёсатчилар томонидан барча зарурий далилларга таянган ҳолда асосли қарорлар қабул қилиниши лозимлиги ғояси ташкил этарди. Мазкур ғоя АҚШ тажрибасида даставвал бизнес субъектлари зиммасига ортиқча норматив мажбуриятлар юқлатилишининг олдини олишга қаратилган. Ушбу натижага фойда ва харажатларни ҳисоблаш, тартибга солишининг муқобил вариантлари таҳлил қилиш ҳамда “соф фойда”ни назарда тутган ҳолда муайян қарор қабул қилинишини асослаш мажбуриятини жорий қилиш йўли билан эришиш мумкин эди. Гарчи АҚШ тизими деярли ўзгаришларга учрамаган бўлса-да, дастлабки ёндашув қисман ўзгарди — норматив харажатлар ва фойда ўртасидаги мукаммал мувозанатга эришиш учун харажатларни қисқартиришга бериладиган эътибор бошқа масалаларга қаратилди.

ҚХТБни жорий қилиш борасидаги дастлабки қадамлар АҚШ маъмурияти томонидан норматив-хуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш соҳасидаги бошқарув механизмларини ислоҳ қилиш билан вақтда амалга оширилди. ҚХТБ норма ижодкорлиги жараёнининг мажбурий тартиб-таомили сифатида амалдаги қонун ҳужжатларига мустаҳкамланган эди. Хусусан, 1946 йилги “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Қонунда федерал органлар томонидан тақдим этилган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини (“Notice of Proposed Rulemaking”, NPRM) олдиндан белгиланган муддат ичida муҳокамалар ўтказиш (“notice and comment”) мақсадида матбуотда эълон қилиш лозимлиги назарда тутилди. 1981 йилдан бошлаб манфатдор томонларнинг янада таркибий ва асослантирилган мулоҳазалар билдиришига имкон яратиш мақсадида ўтказилган ҚХТБ тўғрисидаги ҳужжатларни норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасига тушунтириш хати сифатида илова қилиш лозимлиги белгиланди.

ҚХТБ жорий этилиши ўтказилган баҳолаш сифати устидан назоратни амалга оширишга масъул бўлган марказий давлат органи тузишни тақозо этди.

Шу мақсадда 1980 йилги “Маъмурий харажатларни қисқартириш тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ (Paperwork Reduction Act), Президент Маъмурияти Тартибга солиш ва бюджет департаменти (Office of Management and Budget (OMB) таркибида Ахборот ва тартибга солиш муносабатлари идораси (US Office of Information and Regulatory Affairs) ташкил этилди. АБМИ раҳбари лавозимига АҚШ Президенти томонидан тайинланади ва Сенат томонидан тасдиқланади. АТМИ таҳминан элликта профессионал (сиёсий партия аъзоси ҳисобланмаган) давлат хизматчиларидан таркиб топган.

Маъмурий тартиб-таомиллар АҚШ давлат органлари томонидан тартибга солиш таъсири таҳлилини ўтказиш ва унинг натижаларини норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси билан бирга кўриб чиқиш учун АТМИ тақдим этишни тақозо этади. АТМИ норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини давлат органларига қайтаришга ваколатли ҳисобланади. Шунингдек, АТМИ ҚХТБни қўллашга оид йўриқномалар ҳам ишлаб чиқади.

АҚШда қабул қилинган ҚХТБ модели таҳлили унинг қуйидаги ўзига хос хусусиятларини ўзида намоён этади:

- **қўлланиш қўлами ning торлиги.** АҚШда ҚҲТБ фақат федерал давлат муассасалари учун мажбурий ҳисобланади. Мустақил агентликлар (Қимматбаҳо қоғозлар ва биржалар бўйича комиссия) томонидан киритилаётган норматив-хуқуқий хужжатлар ҳамда Конгрессда муҳокама қилинадиган қонун ҳужжатлари бўйича ҚҲТБ ўтказиш мажбурий эмас. Бундан ташқари, Клинтон маъмурияти даврида, фақат “асосий” янги федерал қоидаларга нисбатан қўлланила бошлаган ҚҲТБ бу тизим қамровининг янада торайишига сабаб бўлди. Ушбу қоидалар эҳтимолий таъсири 100 млн. АҚШ доллардан кам бўлмаган норматив-хуқуқий хужжатларга нисбатан татбиқ этилди;
- **харажат ва фойда таҳлилига асосий эътиборни қаратиш.** Америка ҚҲТБ тизими шубҳасиз харажат ва фойда таҳлили (CBA, cost&benefit analysis) амалиётига асосланган;
- **“агент-принципал” муносабатлари.** АҚШда мавжуд тизимнинг ўзига хос хусусиятлари инобатга олинган ҳолда ҚҲТБ “агент-принципал” механизмини ташкил этувчи асосий элементга айланди. Мазкур жараёнда “принципал” (Оқуй) устувор вазифалар ва кутилаётган натижаларни белгилаб беради, “агент” (федерал органлар) эса устувор вазифалар ижросини таъминлаш ва тегишли натижаларга эришишга қаратилган тартибга солишини амалга оширади. Шундан келиб чиқиб, ҚҲТБ агентлар устидан самарали назорат ўрнатувчи, уларнинг интилишлари “принципал” манфаатлари билан уйғун бўлишини таъминловчи восита ҳисобланади.

ГЕРМАНИЯ

Германияда бирламчи ва иккиламчи тартибга солиш расман ҚҲТБдан ўтказилиши зарур. Норматив-хуқуқий хужжатни қабул қилиш ташаббуси билан чиқаётган федерал вазирлик ўз таклифини Федерал ҳукуматга тақдим этишдан олдин ҚҲТБни амалга ошириши лозим.

Федерал ички ишлар вазирлиги ҚҲТБ сифатини назорат қилишга жавобгар давлат органи ҳисобланиб, сифатсиз таҳлили рад этиш ваколатига эга. Федерал ички ишлар вазирлигидан ташқари, ҚҲТБ сифатининг устидан назоратни амалга оширувчи бошқа вазирликлар ҳам мавжуд. Юқорида қайд этилган вазирлик ҚҲТБга оид тавсиялар тақдим этиш ёки ҚҲТБни рад этиш ваколатига эга бўлса, Молия вазирлиги бюджет кирим-чиқимларига кўрсатиладиган таъсирни баҳолайди. Иқтисодиёт ва меҳнат вазирлиги эса саноат секторидаги харажатлар, нархлар ва истеъмолчиларга кўрсатилиши мумкин бўлган таъсирларни таҳлил қиласи.

Германияда ҚҲТБни амалга оширганлик ёки уни сифатсиз амалга оширганлик учун жавобгарлик жорий қилинмаган, бироқ алоҳида ҳолларда қонун лойиҳаси ҳукуматга тақдим этилгунинг қадар у ёки бу вазирнг томонидан визани чақириб олинишига сабаб бўлиши мумкин.

Федерал давлат хизматчиларига мўлжалланган ўкув дастурига тартибга солиш масалалари ҳам киритилган.

ҚҲТБ таклиф этилаётган норматив-хуқуқий хужжат билан боғлиқ бўлган бевосита ва билвосита таъсирларни қамраб олиши лозим. Федерал вазирликлар қонун ижодкорлиги фаолиятини тартибга солувчи Регламент қандай оқибатлар таҳлил қилинишини аниқ белгилаб беради, бироқ таъсирларни ўрганиш учун қўлланиладиган услубларни кўрсатиб бермайди.

Германияда ҚҲТБ барча таҳлил соҳаларини (маъмурий харажатлар, бюджетга таъсир, бандликка таъсир, бозор ва атроф-муҳитга таъсир) қамраб олади. Шу билан бирга, асосий эътибор иқтисодиёт, айниқса Ижтимоий хавфсизлик вазирлиги учун ажратиладиган харажатлар, нархлар даражаси ва истеъмолчиларга таъсир кўрсатадиган омилларга қаратилади. Ана шу таъсирларни баҳолаш мақсадида Федерал иқтисодиёт вазирлиги жалб қилиниши мумкин.

ҚұТБ бүйіча қўлланма (Leitfaden zur Gesetzesfolgenabschätzung) Федерал ҳуқумат ва Федерал ички ишлар вазирилары томонидан чоп этилган.

Жамоатчилик мұхокамалари мажбурий талаб ҳисобланиб, норматив-хуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш жараёнининг дастлабки босқичида амалга оширилади. Мұхокамалар, асосан, ҳужжатларни матбуотда чоп этиш ва ижтимоий сўровлар ўтказиш йўли билан амалга оширилади. Мұхокамаларга ерлар ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари марказий ассоциациялари, шунингдек хусусий сектор вакиллари ҳам жалб этилади.

2006 йил августда федерал қонун қабул қилиш йўли билан Германия Федерал канцлери хузурида “маъмурий тўсиқларни қисқартириш ва тартибга солишни такомиллаштириш масалаларида Ҳуқуматга кўмаклашиш”га масъул ҳисобланган Нормаларни назорат қилиш бўйича миллий кенгаш (Nationaler Normenkontrollrat)²⁴ ташкил этилди.

Миллий кенгаш аъзолигига (www.normenkontrollrat.bund.de) нафақат собиқ федерал ва ерлар мансабдор шахслари ёки судьялар, балки бизнес вакиллари, консультантлар, олимлар ҳам тайинланиши мумкин. Кенгаш аъзолари (кўпич билан 10 киши) давлат ёки жамият институтлари доирасида қонунчилик масалалари бўйича етарли тажриба ва иқтисодий билимларга эга бўлиши шарт (шунингдек, сиёсий, илмий ва ишбилармонлар доирасида юқори нуғузга эга бўлиши лозим). Аъзолар Кенгаш таркибидаги фаолияти давомида қонун чиқарувчи орган аъзоси бўлмаслиги, федерал ёки ерлар давлат идораларида ишламаслиги, улар билан хизмат ёки тижорат муносабатларига киришмаслиги шарт (мазкур талаб аъзолар Кенгашга тайинланганига қадар бўлган бир йил учун ҳам бевосита тааллуқлидир). Кенгаш фаолияти федерал бюджет ҳисобидан молиялаштирилади ва Федерал канцлер томонидан тасдиқланган регламент асосида тартибга солинади. Кенгаш аъзолигига номзодлар айнан Федерал канцлер томонидан таклиф этилади ва Германия Президенти томонидан тасдиқланади.

Кенгашга Котибият бириктирилган бўлиб (12 та ходимдан иборат), унинг раҳбари Кенгаш мажлислирида овоз бериш хуқуқисиз иштирок этиши мумкин. Котибият ходимлари федерал ёки ерлар даражасидаги тартибга солиш сиёсати билан яқиндан таниш бўлиши лозим; улар фақат Миллий кенгаш ва Котибият раҳбарининг буйруқларига сўзсиз бўйсунади.

Миллий Кенгаш кенг қўламли қонун ҳужжатлари — янги федерал қонунлар лойиҳаларини; амалдаги қонун ҳужжатларига ўзгартишлар киритиш тўғрисидаги қонун лойиҳалари; қонуности ҳужжатлари ва маъмурий регламентлар лойиҳалари; Европа Иттифоқи хуқуқи, тегишли қонуности ҳужжатлари ва маъмурий регламентларга алоқадор қонунчиликни амалда қўллаш; амалдаги федерал қонунлар, шунингдек улар асосида ишлаб чиқилган хуқуқий ўюриқнома ва маъмурий регламентларни баҳолаш билан шуғулланади.

Қонун Федерал статистика хизмати зиммасига Кенгаш фаолиятини қўллаб-қувватлаш, муайян ҳисоб-китоб ишларини юритиш, ҳисбот ва самарадорлик таҳлилларини амалга ошириш учун зарур бўлган маълумотлар базасини яратиш ҳамда уни янгилаб бориш вазифаларини юклайди. Бундан ташқари, федерал ва ерлар ҳокимиятлари Кенгашга идоралараро ҳамкорлик доирасида кўмак бериши лозим.

Кенгаш фаолиятининг дастлабки беш йилида миллий бизнес зиммасига юклатиладиган 10,5 млрд. евро миқдоридаги ортиқча харажатлар қисқартирилди. Шунингдек, Кенгаш федерал норма ижодкорлиги сифатини ошириш соҳасидаги мұхим элемент, хусусан қарорлар қабул қилиш тизимининг ажралмас қисмига айланди, Германияни антибюроқратик экспертизалар соҳасида Европанинг етакчи мамлакатлари сафига қўшди, тартибга солишнинг фуқароларга кўрсатиши мумкин бўлган таъсирини ўрганиш бўйича ўз ваколатини оммалаштириди.

²⁴ Цыганков Д. Б. “Давлат бошқаруви сифатини, шу жумладан тартибга солишни баҳолашнинг услугубий ёнда-шувлари”, Фундаментал тадқиқотлар дастури, Россия Федерацииси Олий иқтисодиёт мактаби, 2011 йил.

ШВЕЦИЯ

Швецияда Тартибга солишин тақомиллаштириш кенгаши (Regelrådet) 2008 йилда мустақил орган сифатида ташкил этилган бўлиб, унинг аъзолари Ҳукумат томонидан тайинланади. Кенгаш консультатив мақомга эга бўлиб, бизнес ва рақобатга жиддий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган янги норматив-хуқуқий ҳужжатлар ва амалдаги қонун ҳужжатларига тузатишлар киритиш тўғрисидаги қонун лойиҳаларни кўриб чиқади. Ҳукумат қарорига кўра, Кенгаш ваколати вақт кесимида чегараланган бўлиб, 2014 йил 31 декабрга қадар амал қилиши назарда тутилган эди.²⁵

Кенгаш 2015 йил 1 январдан эътиборан Швеция Иқтисодий ва минтақавий тараққиёт агентлиги хузурида доимий фаолият юритуви мустақил орган сифатида қайта ташкил этилди. Маъмурий харажатларни назорат қилиш ва баҳолаш тизими умумий таъсирни баҳолаш тизими таркибиға киритилди.

Кенгаш раис, унинг ўринbosари, иккита доимий аъзо ва уларнинг тўрт нафар ўринбосаридан таркиб топган.

Кенгаш аъзолари бизнесга кўрсатилиши мумкин бўлган таъсирни баҳолаш бўйича эксперталардан иборат. Кенгаш фаолиятига таркиби саккиз нафар мансабдор шахслардан иборат Котибият кўмаклашади. Котибиятнинг асосий мақсади Кенгаш муҳокамасига киритилган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлашдан иборат. Кенгаш аъзолари бир ойда камида икки марта муҳокамалар учун йиғилади. Кенгаш мажлисларига ташқи эксперталар, бизнес сектори вакиллари, турли давлат органлари, жумладан Швеция Иқтисодий ва минтақавий тараққиёт агентлиги (Tillväxtverket) ҳам жалб этилиши мумкин. Кенгаш Швеция ҳукумати ва давлат органлари томонидан қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари таъсирини баҳолашни амалга оширилиши, шунингдек бизнесга юклangan маъмурий харажатлар минимал даражада бўлишини кузатиб боради. Бундан ташқари, Кенгаш тартибга солувчи — ишлаб чиқувчилар томонидан тайёрланган ҚХТБ бўйича хулосалар сифатини баҳолайди.

ҚХТБ қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:

- 1) муаммо тавсифи ва кутилаётган натижа;
- 2) тартибга солишининг муқобил вариантлари тавсифи;
- 3) норматив-хуқуқий ҳужжат таъсир кўрсатиши мумкин бўлган манфаатдор томонлар тўғрисида маълумот;
- 4) тартибга солишининг молиявий ва бошқа оқибатлари тўғрисида маълумот ва уларни бошқа муқобил вариантлар оқибатлари билан қиёслаш;

5) тартибга солишининг Европа Иттилоғига аъзоликдан келиб чиқадиган давлат мажбуриятлари билан уйғунлигини баҳолаш;

6) норматив-хуқуқий ҳужжатнинг кучга кириш санасига алоҳида эътибор қаратиш лозим ёки лозим эмаслиги, шунингдек маҳсус информацион чоралар қўллаш зарурятини баҳолаш.

Бундан ташқари, агар тартибга солиш тадбиркорлик фаолиятини юритиш шартларига таъсир кўрсатиши мумкин бўлса, ҚХТБ бўйича хулоса юқоридагилар билан бирга қуйидагиларни ҳам ўз ичига олиши лозим:

1) норматив-хуқуқий ҳужжат таъсир кўрсатадиган корхоналар салмоғи ва салоҳияти, шунингдек улар иқтисодиётнинг қайси тармоғига мансублиги тўғрисида маълумот;

25 Карпова П. Г., Цыганков Д. Б. «smart regulation»нинг бўлинмас компоненти сифатида тартибга солиш тизимини тақомиллаштириш бўйича маслаҳатлар, Давлат ва муниципал бошқарув масалалари. № 3, 2012 йил.

2) норматив-хуқуқий ҳужжат ижроси учун бизнесга зарур бўлган вақт ва унинг корхона маъмурӣ харажатларига кўрсатиши мумкин бўлган таъсири тўғрисида маълумот;

3) бошқа харажатлар, шунингдек норматив-хуқуқий ҳужжат жорий этилиши муносабати билан тадбиркорлик фаолиятини юритиш шартларига киритилган ўзгаришлар;

4) норматив-хуқуқий ҳужжатнинг рақобат шартларига таъсири;

5) норматив-хуқуқий ҳужжатни ишлаб чиқиша кичик бизнесга эътибор қаратилган ёки қаратилмаганлигини аниқлаш. Кенгаш ўзининг норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси бўйича хulosасида тартибга соловчи томонидан тайёрланган ҚХТБ бўйича хulosani қайси тартибда қайта кўриб чиқиш (ўзгариш, қўшимча) лозимлигини акс эттириши лозим.

Хulosalarни тайёрлашда давлат органлariга консультатив ёрдам кўрсатиш Кенгашнинг асосий функцияларидан бири ҳисобланади.

Кенгаш давлат органлари мурожаатига асосан, ЕИнинг норматив-хуқуқий ҳужжатлари лойиҳалари оқибатларини баҳолашга кўмаклашади. Умуман олганда, Кенгаш тартибга солиш таъсирини баҳолашга доир ахборотни жамлаш ва таҳлил қилиш билан шуғулланади. Ушбу ахборот Кенгаш сайтида тартибга соловчилар учун очиқ бўлиши шарт. Кенгаш муҳокамасига кўп сонли норматив-хуқуқий ҳужжатлар тақдим этилиши боис, уларнинг ҳаммаси ҳам чуқур баҳолашдан ўтказилмайди. Ҳар бир вазиятда қандай баҳолашни амалга оширишни Кегашнинг ўзи мустақил белгилайди.

2010 йилда Кенгаш томонидан жами 832 та норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари таҳлил қилинган бўлиб, улардан 393 таси бўйича Кенгаш хulosalari тайёрланган, қолган 439 таси бўйича Кенгаш Котибиятининг изоҳлари тақдим этилган. Ушбу 393 та норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасидан 223 таси Кенгаш томонидан маъқулланган, 170 таси эса рад этилган; ҚХТБ бўйича 217 та хulososha нотулиқ деб топилган, 154 таси эса қабул қилинган.

Кенгаш статистик маълумотлар тўплашдан ташқари, ҳар йили ўз фаолияти яқунлари бўйича ҳисобот бериши лозим. Хусусан, Кенгаш хulosasasi тақдим этилган лойиҳалар бўйича ҳисоботда ҳар бир вазият бўйича қандай маъмурӣ харажатлар аниқлангани, шунингдек уларнинг пулдаги ифодаси белгиланмаганини кўрсатиш тақозо этилади.

Ҳисоботда Кенгаш тақдим этилган ва кўриб чиқилган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари сони, уларни танлаш мезонлари, шунингдек ҚХТБ бўйича асоссиз хulosalari тайёрланган ёки жiddiy камчиликларга йўл қўйилган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари сонини кўрсатиши лозим. Лойиҳа тайёрлашнинг дастлабки босқичида Кенгашга норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси ва ҚХТБ бўйича хulosalari матни юзасидан ўз фикрини билдириш имконияти берилади. Кенгаш давлат органлари билан ҳамкорликда норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари бўйича расмий муҳокамаларда иштирок этади. Агар лойиҳа тартибга соловчи томонидан ушбу муҳокама жараёнларини четлаб ўтган ҳолда тайёрланган бўлса, у барibir Кенгаш муҳокамаси учун тақдим этилиши шарт.

Рад этилган лойиҳалар ёки тўлиқ эмас деб топилган хulosalari бўйича Кенгаш аниқланган камчиликларни бартараф этишига оид аниқ тақлифлар тақдим этиши шарт. Шундай қилиб, Кенгаш норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси бўйича ёзма хulosasida кўриб чиқиш учун тақдим этилган лойиҳани расмийлаштириш масалалари бўйича ўз нуқтаи назарини акс эттириши зарур. Баҳо салбий бўлган ҳолларда Кенгашдан альтернатив расмийлаштириш вариантини тақлиф этиши талаб этилади. Агар Кенгаш хulosasasi норматив-хуқуқий лойиҳасига ўзгаришлар киритишни тақозо этса, ўзгаририлган лойиҳа бўйича шарҳ бериш тартиб-таомиллари ҳам янгиланади. Лойиҳа бўйича фикр ва ҚХТБ тўғрисида хulososha тайёрлаш учун Кенгашга 2 ҳафталик муддат берилади.

Агар Кенгашга баҳолаш ва фикр билдириш учун тақдим этилиши керак бўлган ахборот сир тутилиши лозим бўлса ёки уни эълон қилиш мақсадга мувофиқ бўлмаса, шунингдек

ишлаб чиқувчи асосли сабабларга кўра, ҚҲТБни амалга оширмасликка қарор қилса, ишлаб чиқувчи — вазирлик якуний хулоса қабул қилингунга қадар Кенгашга лойиҳа бўйича фикр билдириш имконини бермаслиги мумкин.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИ

Гарчи ҚҲТБ мажбурий тартиб сифатида Россия қонунчилик амалиётида 2010 йилдан қўлланнила бошланган бўлсада, асосий чора-тадбирлар 2012–2013 йилларда, Россия Федерацияси Президентининг 2012 йил 7 майдаги № 601-сонли “Давлат бошқаруви тизимини ислоҳ қилишнинг асосий йўналишлари тўғрисида”ти Фармони эълон қилинганидан сўнг амалга оширила бошланди.

Фармон ҚҲТБ институтини янада ривожлантириш бўйича бир қатор чора-тадбирларни назарда тутди, хусусан норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ва ҚҲТБ натижалари бўйича жамоатчилик муҳокамаларини ташкил этиш, ҚҲТБни Россия Федерацияси субъектлари даражасида — 2014 йилдан, маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари даражасида эса — 2015 йилдан жорий қилиш.

2012–2013 йилларда Россия Иқтисодий ривожланиш вазирлиги томонидан ҚҲТБ ўтказиш ва унинг яқунлари бўйича йиғма ҳисбот шакли юзасидан методик тавсиялар ишлаб чиқилди. Шунингдек, Россия Федерацияси Хукуматининг 2012 йил 17 декабрдаги № 1318-сонли Қарорига мувофиқ, маҳсус расмий веб-сайт (regulation.gov.ru) ташкил этилди.

Россия Федерациясида сўниги йилларда ҚҲТБ тартиб-таомилларини татбиқ этиш қўлами-нинг тобора кенгайиб бораётганлигини статистик маълумотлар билан ҳам асослаш мумкин. Хусусан, 2015 йил 10 февраль ҳолатида расмий сайтда 19,6 мингта норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси жойлаштирилиб, шулардан 2,7 мингтаси бўйича ҚҲТБ амалга оширилди. Ушбу лойиҳалардан 9,9 фоизи (271 та норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси) ҳужжатни қабул қилиш босқичигача етиб келди, 37,5 фоизи (1063 та лойиҳа) эса ҚҲТБ амалга ошириш босқичида²⁶.

Ҳар ой расмий сайtgа ҚҲТБ ўтказиши талаб қиладиган 100 тага яқин янги қонун лойиҳалари жойлаштирилади. Уларнинг сони вақт ўтгани сайин ортиб бормоқда. Ҳар ой Россия Иқтисодий ривожланиш вазирлиги томонидан ҚҲТБ яқунлари бўйича юзлаб хулосалар эълон қилинади. ҚҲТБни минтақалар даражасида жорий қилиш якунланмоқда. Россия Иқтисодий ривожланиш вазирлигининг рейтингига кўра, 2014 йил 1 декабрь ҳолатида Россия Федерациясининг 78 та субъекти ҚҲТБни қониқарли, яхши ва жуда юқори даражада жорий этишиди.

Россия Иқтисодий ривожланиш вазирлиги маълумотларига кўра, ҚҲТБ соҳасида эришган асосий ютуқлар қўйидагилардан иборат:

- баҳолаш предмети қўламининг кенгайиши;
- ҚҲТБ тизимининг мустаҳкамланиши, бунда федерал ижро этувчи ҳокимият органлари — қонун ҳужжатлари лойиҳаларини ишлаб чиқувчилар ҚҲТБ қамрови доирасида баҳолаш вазифасини ўzlари бажаради;
- профессионал жамиятлар вакиллари ва хуқуқий тартибга солишининг салоҳиятли адресатлари учун давлат ҳокимият органлари томонидан ишлаб чиқилган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари бўйича ўз фикр-мулоҳазаларини билдиришига имкон яратувчи regulation.gov.ru — қонунчилик ҳужжатларининг ҚҲТБ асосида баҳолашга мўлжалланган расмий сайтнинг ишга тушиши;
- тадбиркорлик ва инвестиция фаолиятини амалга оширишга нисбатан ортиқча талаб ва чекловларнинг амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатларда мавжуд ёки мавжуд эмаслиги

26 Волошинская А. А. Россияда ва жаҳондаги Тартибга солишини баҳолаш: битта ўхшашлик ва етти фарқ. Давлат бошқаруви. Электрон хабарнома, № 49. Апрель, 2015 йил.

- юзасидан экспертиза ўтқазиш механизмининг жорий этилиши (экспертиза хулюсаларига кўра, Иқтисодий ривожланиш вазирлиги кўриб чиқилаётган ҳужжатлар ёки уларнинг алоҳида бандларини рад этиш ёки ўзгартериш ташаббуси билан чиқиши мумкин);
- РФ субъектлари учун норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари бўйича ҚҲТБ ўтказишнинг мажбурий қилиб белгиланиши.

КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСИ

Корея Ҳукумати томонидан 1990 йилда тартибга солиш соҳасида кенг кўламли испоҳотлар бошланди. 1993–1997 йилларда Маъмурый испоҳотлар қўмитаси томонидан б мингта яқин норматив-хуқуқий ҳужжатлар қайта кўриб чиқилди. Бироқ мазқур ҳаракатлар рухсат берувчи ҳужжатлар сонини тубдан қисқартириш сингари бизнес соҳасидаги оддий ва аҳамияти катта бўлмаган тўсиқларни бартараф этиш билан чегараланган эди.

1998 йилги “Тартибга солишни испоҳ қилиш тўғрисида”ги Қонунга асосан Корея Республикаси Президенти ҳузурида Тартибга солиш испоҳотлари бўйича қўмита (Regulatory Reform Committee) ташкил этилди. Қўмита амалдаги ва янги жорий этиладиган норматив-хуқуқий ҳужжатларни батафсил кўриб чиқиши бошлади.

Қўмита 20 та аъзодан, яъни ҳукумат вакиллари (6 киши), илмий доиралар, бизнес ва фуқаролик жамиятлари вакиллари (14 киши) ҳамда 2 та раис — бош вазир ва фуқаролар вакилидан иборат.

Қўмитанинг асосий вазифалари қўйидагилардан иборат:

- тартибга солиш сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаш ва тартибга солиш тизимини тадқиқ қилиш (ишлаб чиқиш);
- норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг янги ва мустаҳкамланиши лозим бўлган лойиҳаларини баҳолаш;
- амалдаги норматив-хуқуқий ҳужжатларни баҳолаш, тартибга солиш испоҳотлари бўйича комплекс режалар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- норматив-хуқуқий ҳужжатларни рўйхатга олиш ва эълон қилиш;
- тартибга солиш испоҳотлари бўйича фикрлар тўплаш ва инобатга олиш;
- тартибга солиш испоҳотлари боришини ҳар бир маъмурий даражада текшириш ва баҳолаш.

Кореяда 2005 йилдан бошлаб ҚҲТБ барча янги норматив-хуқуқий ҳужжатлар учун мажбурий этиб белгиланди. ҚҲТБ аввал қабул қилинган қонун ҳужжатлари учун амалдаги тартибга солишни мустаҳкамлаш мақсадида қўлланилади.

ҚҲТБ ўтказиш норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг ижтимоий-иқтисодий оқибатларини баҳолаш ҳамда харажат ва фойда таҳлилини тақдим этишни талаб қиласди. Норматив-хуқуқий ҳужжатнинг мақсади ва аҳамиятига ҳам эътибор қаратилади, бироқ, асосан, ҳар қандай тақлифнинг фойда ва харажатлари таҳлили бирламчи аҳамиятга эга ҳисобланади. Шунингдек, муқобил вариантлар таҳлил қилинади, келиб чиқиши мумкин бўлган барча ижобий ва салбий натижалар муҳокамадан ўтади.

Маъмурый регламентлар тўғрисидаги кодексга асосан ҳар бир тартибга солувчи орган янги тақлиф қилаётган ёки кўриб чиқилган норматив-хуқуқий ҳужжат бўйича ҚҲТБ ўтказиши шарт. Маъмурый испоҳотлар бўйича қўмита давлат органлари томонидан ҚҲТБ ўтказилиши устидан раҳбарлик ва назоратни амалга оширишга ваколатли ҳисобланади.

Тартибга солишнинг шаффофлигини ошириш мақсадида, Корея Ҳукумати 2006 йил июлдан барча вазирлик ва муассасалар зиммасига ҚҲТБ якунлари тўғрисидаги ҳисботни расмий сайтларда жойлаштириш мажбуриятини юклади.

17-КҮШИМЧА МАҢЛУМОТ. ҚХТБ ТИЗИМИ АСОСИЙ ЭЛЕМЕНТЛЯРНИНГ ТУРЛИ МАМЛАКАТТАР БҮЙЧАКА ҚЫЙСИЙ ТАХЛИЛИ

ҚХТБнинг асосий эчеңчентлари	2. Қамров	Мамлакатлар	
		АҚШ	ЕИ
НХХ (қонунлар ва қонуности ҳұжжатлар) қабул килишни назарда туыви ҳар қандай тақпид, ағар ушбу НХХ бизнес ва фукароларға тасир қорсақшы мүмкін бўлса, ҚХТБ ўтказалиши шарт.	Канада	<p>Қонунлар ва барча қонуности ҳұжжатлари.</p> <p>ҚХТБ факат идоравий қонуности ҳұжжатларға учун тараб этилади. Қонунлар ва Вазирлар Махкамаси қарорлари буйича ҚХТБга үтешаш меморандум тайёрланади. Меморандум асосий қонунлар ва йүрікчономияр тағрипи натижалардан иборат бўлайди. ҚХТБда ҳұкуматнинг мақсадлари ва жамоатчилик мухокамалари натижаларни ўз ифодасини топади. Шу боис, улар ижтимоий ахамият қабб этади. Кайд этиш керакки, мұхым қонунларни қабул килиш, асосан, манбаатдор томончар билан мухокамалар, турли вазирликлар ва Вазирлар Махкамасидами мухокамалар, жамоатчилик бахс-муноозараларидан сунг әмалга оширилади.</p>	<p>Иктисолидёт, ижтимоий соҳа ва атроф-мұхитта тасъир кўрсатыши мүмкін бўлган тартибиға солни ва тартибиға солиша оид бўймаган чора-тадбирлар бўйича асосий тақиғифлар.</p> <p>Асосий манбаатдор томончагра сезиларди тасъир кўрсатишни мүмкін бўлган чора-тадбирлар бўйича тақиғифлар.</p> <p>Янги сиёсат, сиёсий испоҳот ёки жорий сиёсатта жиҳдий ўзартишлар киритишга қаратилган тақиғифлар.</p> <p>Янги тартиб-таомиллар Европа Комиссиясы ижро органлари томонидан чикарилган ЕИ қарорларига тааллукли эмас. Масадан, ЕИ томонидан мөнляштирилган лойхаларни тасдиқлаш Ракобат тўғрисидаги қонунни қўлаш тўғрисидаги қарорлар ва хоказо.</p>
3. Ошқоралик дарражаси	Буюқ Британия	<p>Барча лойиха шакидаги ва якуний шакидаги ҚХТБ хукумат бўйлетенида нашр этилади.</p> <p>ҚХТБ тўғрисидаги барча хисоботлар "Canada Gazette" наширида лойиха шакидаги чоп этилади.</p> <p>НХХни тайёрлашда манбаатдор томончлар билан жамоатчилик мухокамаларини ўтказиш мажбурий хисобланади.</p> <p>НХХни кўриб чиқиш учун тақдим этиш бўйича режалар давлат муассасаларини йиллик парламентга тақдим этилади, идораларининг сайларига жойлаштирилади ва надавлат оммавий ахборот воситаларida ёзлон килинади.</p>	<p>Европа Комиссиясининг иш режасига киритилган қоюн лойхалари тасъирини дастлабки баҳолади нағижалари ҳар йили Комиссиянинг қонунчилик ва ишчи дастури билан бирга нашр килинади.</p> <p>Манбаатдор томончлар билан мухокамалар тартибиға солиши чора-тадбирларини кенгайтирилган тарзда баҳолаш жараёнларининг мажбурий қисми хисобланади.</p>

КХТБ-НИҢ асосий элементтери	Мамлакаттар		
	АҚШ	Канада	ЕИ
3. Ошкоралық дараражаси	Бүгүн Британия	Канада	АҚШ
	Консультатив үзүткіштіктер мүлжалданған кисман КХТБ НХХ лойхасынни тайёрлаш жараёнында мұхым әзамият қасбетіди. Бұнданд ташары кисман КХТБ харражат ва фойданы баҳолашыннан көңрек күлмениң қамраб олиши билан түйік КХТБдан фарқанади.	НХХның құрыл чиққыш түркисінде қарор қабул қилинганинан сүнгі, уни парламенттің үчишшаруда мухомама қилиш учун түпик КХТБ үкізіш тапаб этилади. Түпик КХТБ үкізіш түркисіда хисобет тегишли мұассасаның расмий сайтида дарсхол әльтон қипиниши шарт.	Европа Комиссиясы Президентінің хузырындағы Төсірдің баҳолаш бүйіншілік 2006 йилда тузылған. Кенгаш Еврокомиссияның КХТБ бүйінча барын хисоболтариниң күриб чиқады ва бу бүйінчә хуполсалар беради. Кенгаш холосасы Еврокомиссия қарори лойжасига КХТБ бүйінча хисобети билан бирға құшымча мағлumat сифатыда илова қылғынади. Кенгаш Еврокомиссия идоралырыдан мұстакил холда фаолият жүргітади.
4. КХТБ соғасидати ваколатты орган	Хар бир вазирилдек НХХ ишлаб чиқувларға КХТБ түркисіда хисобет тайёрлаш бүйінчә мухомама берудүчи бўлишиб тайёрлашга ҳукумат қотибияти хам кўмаклашади. Ушбу бўлинма барча КХТБниң текшириш билан хам шуғулланади. Бұндан ташары, у КХТБ бўйича стандарт ҳисобот тайёрлашга доир йўрікнома ишлаб чиқкан. Тартибга солиш бўйича кўмита (Regulatory Policy Committee – RPC). Ушбу мұстакил органнинг асосий мақсади ҳукумат қарорлари лойжасарларыннан тартибга солиш таъсирі қанчалық сифатига Хар томоннама таҳлили та асосланғанлыгини текширицандан иборат.	Канада Махфий кенгашы котибиятининг қонуучиллик ва норматив-хукукий үзүткіштіктер бўйлами (RAOICS) вазирил-кварга маслаҳатпаз беради, уларга зарур ердам курсатади, ва КХТБниң қайта кўриб чиқиш түркисидә сўровнома билан мурожат қилиши мумкин. Давлат тартибга солиш жараёнларини назорат қилиувчи асосий орган сифатида RAOICS-нинг вазифасын турили давлат мусасасалариға томонидан давлат тартибга солиш бўйича илгари сурилған тақиғларни текширицандан иборат.	

Мамлакаттар	АҚШ	ЕИ
Канада	АҚШ	Буюк Британия
4. ҚХТБнинг ассосий элементлари 4. ҚХТБ соҳасидаги ваколати орган	Кўмитанинг асосий вако- латлари сиррасига янги конунчилик ташаббуслари (конунтар ва конуности норматив-хуқуқий ҳужжатлар) тахлилиниң сифати бўйича таклиф ва мулоҳазалар тақдим этиш, шунингдек янги тартибга солиш билан боғлик фойда унга сарфланган хара- жатларни канчалик қопла- шини текширишдан иборат. Кўмита нутқи наzerларни жамоатчиликка шарҳларни чоп этиши орқали етказилади. Тартибга солиш сиёсати бўйича кўмита таркиби оптика мустақили экспертизардан иборат бўлиб, улаарини фаолияти фуқаролик хизматчиларидан иборат хоти- бият томонидан кўллаб-куват- ланади. Кўмитага аъзолик қуидаги холатларда ўхтатилиши мумкин: кўмитани тарқатиб юбориш тўғрисидан сиёсий карор қабул килинса; кўмита аъзоси номакбул ҳатти-хара- каплар содир этса (маҳфий ахборотни оммавий ахборот воситаларига ошкор қиласа), хукумат хотибияти томонидан амалга сишириладиган ҚХТБ сифатини ички баҳолашга кўшимча равишда, мустақил Миллий аудит хизмати ҳар иили таълов асосида текши- рувлар ўтказди.	

КХТБнинг асосий элементлари	Мамлакатлар	АҚШ	ЕИ
Буюк Британия	Канада	Ахмиятга солиш бўйича тақиғилар	Бахолашниң У ёки бу усулини кўллаш бўйича расмий талаб жорий килинмаган. Бу хар бир алоҳиди вазияти учун маҳсус услугди танлаш имконини беради. Тартибга солиш мейёрга рининг барча ижобий ва салбий оқибатлари таҳлил килини, сифатий, майдорий ва зарур холатларда гул бирорлигida ифоданиши лозим.
5. Харажатлар ва фойда таҳлил килинади.	Барча харажатлар ва фойда таҳлил килинади.	Тартибга солиш бўйича ахмиятга эта барча тақиғилар харажат ва фойда таҳлилидан ўтказилиши шарт. Харажатлар жорий кими мати 50 млн. АҚШ долларидан зўёд бўлган ёки чиқимлari 50 млн. АҚШ долларидан кам бўлса мавжуд эмас. Бирор КХТБни тайёрлашининг турли услубарини кўллаш ва умумий жараёни бўйича йўрингчона мавжуд.	Асосий НХХларга нисбатан харажатлар ва фойданни майдорий баҳолаш амалга оширилиши лозим. Асосий конун лойиҳалари – амалга тадбир килинishi учун йилига 100 млн. АҚШ долларидан зўёд сарф-харажатлар талаб этиладиган тартибга солиш чораларидир; улар иктисадёттинг мавзум секторлари хоҳажатларни худудларнинг ийроқи, рагобат муҳити, бандлик, инвестициялар, ишлаб чиқариш салоҳити ва инновацияларга сабий таъсири курсатишни мумкин.
6. Хатарни баҳолаш	Хатарни баҳолаш – КХТБни таркиби кисми хисобланади. КХТБни ўказнида мубобири вариантларни кўриб чиқиш жараёнининг жорий таҳлили барча хоҳолатларда амалга оширилади. 1995 йилдан бери дастурларни бошқарib келётгандан Харажат ва фойданни баҳолаш бўйича йўрингчона хатарни баҳолаш бўйича кўшичида конидарни ўз ичига олган.	Сотникини саклаш, хавфсизлик ва атроф-муҳитга тегишини хатарнинг майдорий таҳлили барча хоҳолатларда амалга оширилади.	Хатарни баҳолаш НХХ (жумладан, соғинчи саклаш, хавфсизлик ва атроф-муҳитни Мухофаза қўниш соҳапаридаги НХХ) таъсирини баҳолаш жараёнининг жорий масмий хисобланади. Мавзумотларни тўплаш ва таҳлил килишига доир асосий тавсиялар мавжуд.
7. Ракобат ва бозорнинг очиклигига таъсириш	КХТБ тўғрисидаги хисоботларда тақиғ этиладиган НХХнинг рагобат хотатига ва бозорнинг очиклигига кўрсатилиши мумкин бўлган таъсири аks этирилиши лозим.	Ракобат ва бозорнинг очиклигига кўрсатилиши мумкин бўлган таъсирилар барча хотатларда кўриб чиқилиши лозим.	Асосий конун ҳужжатлари учун тартибга солиш чора-тадбирларининг рагобат ва бозорнинг очиклигига кўрсатилиши мумкин бўлган таъсирилари баҳоланиши лозим.

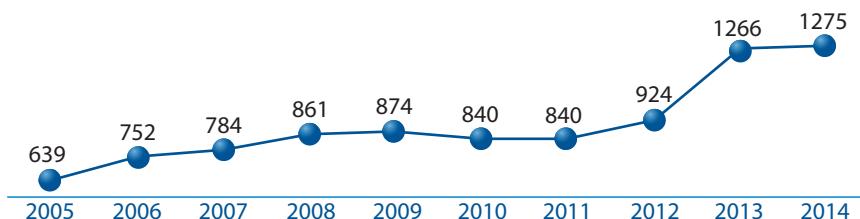
КХТБнинг асосий элементлари	Мамлакатлар		
	Буюк Британия	Канада	АҚШ
7. Ракобат ва бозорнинг очиқлигига тәъсир құрастыши	Конунйын савдо бошқармаси (OFT) тақлиф этиләтгән қонун лойхасын ракобат холатига қандай дарражада тәсир қылашып, шу мүнносабат билан дастлабкы ёки түлкі КХТБ талаб етилиши ўзуд этилмасплини масалаларини анықлашда НХХ ишлаб чикувчиларға күма- лашыши мәксадидә Ракобатта тәъсирни баҳолаш методика- сими ишлаб чиқди. OFT қонун ложихаларды ишлаб чикувчи- ларға ракобатта тәъсирни баҳолаш масалаларын бүйича мухокамалар беради.	Ракобат ва бозорнинг очиқли- гига құрастылиши мүмкін бўлган тәъсирлар ҳар бир алоҳида таклиф учун тартибга солиш чора-тадбирларининг көнгайти- ринган тартибда баҳолаш докра- сида кўриб чиқилиши лозим.	Идораларга тартибга солиш чора-тадбирларини назорат чилаш ва амалга тайдик килини- шини баҳолаш бүйича батағосил режаятарни тақдим этишга доир суровлар билан мурожаатлар келиб тушади. 1990 йиллардан бошлаб, ЕИНИГ ички бозори бүйича амалдаги дастурулар, чора-тадбирлар ва апохуда қонунчилек ҳужжатла- рини баҳолаш стандарттар амалдег хисобланади. 2002 йилдан бошлаб, “ЕИ қонун- чилинин яни ишаш ва соддага- лаштириш” дастури аман қилади.
	Post-Konunchilik taxliли (Post-Legislative Scrutiny) қабул қилинған ёки бошқа ном билан айтганда асосий қонун хужжатлары амалиёттә қандай ишағтанийини үрганиши наазарда тутади. Мажкур функция Парламент Вакиллар палатаси Күміктелари томонидан амалга оширилади. Post-konunchilik тахлили түррисидаги хисобот чоп этилиши ва парламента такдим этилғанды шарт. Тайдик этилғандан кейинги тахлил (Post-implementation review) амалдан НХХни баҳо- лашни наазарда тутади ва бу холатда КХТБ элементларидан бири хисобланади. Мажкур когда қонуности ҳужжатлари учун тайдик этилади. Таҳлил ишлаб чикувчи томонидан тайёрланади ва келишиш учун Тартибга солиш сійесати бўйича кўшилтага тақдим этилади.	Жорий этилмаган.	RAOICS томонидан амалга оширилади.

2-ИЛОВА

ЎЗБЕКИСТОНДА ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИНИНГ (ҚҲТБТ) ЖОРӢЙ ЭТИЛИШИ

Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги Миллий маълумотлар базаси маълумотларига мувофиқ, 2016 йил 1 январь ҳолатида турли давлат органлари томонидан жами амалдаги 13 550 та норматив-хуқуқий ҳужжатлар мавжуд бўлиб, уларнинг аксарияти тадбиркорлик муҳитига у ёки бу даражада таъсир кўрсатади.

1-диаграмма. Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатлар миқдорининг ўсиш динамиками (2005–2015 йй.)

Сўнгги ўн йил мобайнида, ҳар йили ўртacha 800 тадан 1,4 мингдан ортиқ турли шаклдаги норматив-хуқуқий ҳужжатлар қабул қилинаётган бўлса, энг кам кўрсатгич 2005 йилга тўғри келган (849 та), энг юқори кўрсаткич эса 2013 ва 2014 йй.га тўғри келган (1481 ва 1463 та).

2-диаграмма. Ўзбекистон Республикасида ҳар йили қабул қилинадиган норматив-хуқуқий ҳужжатлар миқдорининг турига мувофиқ ўсиш динамиками (2005–2015 йй.)

Ўзбекистонда ҚҲТБТни жорий қилиш учун мавжуд шарт-шароитлар

Ўзбекистонда тартибга солишни баҳолаш соҳасида “қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизими” (ҚҲТБТ) тушунчаси муқим атама сифатида фойдаланилмоқда.

Тартибга солиш таъсирини баҳолашни назарда тутувчи ҚҲТБТнинг аксарият юрисдикциялар учун хос бўлган айрим элементлари қўйидаги кетма-кетлиқда амалга тадбиқ қилинган тартиб-таомилларда ўз аксини топган:

- муаммонинг таърифи ва тавсифи;
- баҳолаш заруриятини асослаш;
- баҳолаш мақсадини белгилаш;
- белгиланган мақсадга эришишнинг бошқа эҳтимолий вариантларини изоҳлаш;
- тақдим этилган муқобил вариантлар таҳлили (харажат ва фойда таҳлили асосида);
- консультация ва муҳокамалар;
- хулоса ва натижалар, тавсия этилаётган вариантни (муқобил вариантлар) тақдим этиш, мақбул муқобил вариант бўйича тавсиялар;
- танланган муқобил вариантни амалга тадбиқ қилиш ва мониторинг ўтказиш.

Таъкидлаш жоизки, ҚҲТБТнинг айрим таркибий элементлари у ёки бу шаклда Ўзбекистон қонунчилиги ва қонун ижодкорлиги амалиётида ўз аксини топган.

Ўзбекистон қонунчилиги норматив-хуқуқий ҳужжатлар тушунчаси ва турларини, шунингдек уларга нисбатан қўйиладиган асосий талабларни аниқ белгилаб беради, норматив-хуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш ваколатига эга органлар ва мансабдор шахслар рўйхатини мустаҳкамлайди.

ҚҲТБТ элементлари “Қонун лойиҳаларини тайёрлаш ва уларни Олий Мажлис Қонунчилик палатасига тақдим этиш тартиби тўғрисида”, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Регламенти тўғрисида” ва “Норматив-хуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги (Янги таҳрири) сингари Ўзбекистон Республикаси қонунларида ўз ифодасини топган.

Қонун ҳужжатларида назарда тутилган талабларга мувофиқ, норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи орган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаш вазифасини ўзи тузган ишчи гуруҳ зиммасига юклаши ёки шу мақсадда бошқа ташкилотни жалб қилиши мумкин.

Қайд этиш жоизки, қонунлар фуқаролар ва нодавлат нотижорат ташкилотлар, шунингдек илмий доиралар ва эксперталар жамияти вакилларининг қонун ҳужжатлари лойиҳаларини тайёрлашда иштирок этиши ҳуқуқини назарда тутади. Бундан ташқари, бир неча давлат органлари, илмий ва бошқа ташкилотлар, айрим фуқаролар томонидан лойиҳаларнинг муқобил вариантларини тайёрлаш, энг яхши норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси танловларини ўтказиш ҳам қонунларда назарда тутилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси қонунларининг лойиҳалари қонунда белгиланган тартибда умумхалқ муҳокамасига қўйилиши мумкин. Бошқа норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг лойиҳалари жамоатчилик ёки мутахассислар муҳокамасига қўйилиши мумкин.

ҚҲТБТга тегишли бўлган муҳим жиҳатлардан бири қабул қилинадиган қонун ҳужжатлари экспертизасидир.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига мувофиқ, Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси ҳуқуқий экспертизадан ўтказилиши шарт. Норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳаси ишлаб чиқувчининг ёки норматив-хуқуқий ҳужжатни қабул қилувчи органнинг қарорига кўра иқтисодий, молиявий, илмий, экологик экспертизадан, шунингдек бошқа турдаги экспертизалардан ўтказилиши мумкин. Норматив-хуқуқий ҳужжатда уни амалга оширишнинг ҳуқуқий восита-

лари, шу жумладан молиялаштириш манбалари, рағбатлантириш, мукофотлаш ва назорат қилиш чора-тадбирлари кўрсатилиши мумкин. Шунингдек, норматив-хуқуқий хужжатлар расмий нашрларда эълон қилиниши керак

ҚҲТБТнинг айрим таркибий элементлари Ўзбекистон қонунчилигида ўз аксини топган бўлса-да, бугунги кунга қадар ҚҲТБТни жорий қилишга нисбатан яхлит ва тизимли ёндашув мавжуд бўлмаган.

Ўзбекистонда ҚҲТБТни жорий қилиш чора-тадбирлари

Қонун хужжатларининг таъсирини баҳолаш тизимида бўлган эҳтиёжни инобатга олган ҳолда, Ўзбекистонда ушбу тизимни жорий қилишга йўналтирилган чора-тадбирлар изчил равишда амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 26 декабрдаги "Қонун хужжатларини баҳолаш тизимини жорий қилиш бўйича чора-тадбирлари тўғрисида"ги 281-қарори шулар жумласидандир.

Ушбу ҳукумат қарорининг амалий натижаси сифатида ҚҲТБТ қуйидаги жараёнларда тажрибадан ўтказилди:

- Ўзбекистон Республикасининг "Рақобат тўғрисида"ги Қонуни лойиҳасини ишлаб чиқишида;
- Ўзбекистон Республикасининг "Риэлторлик фаолияти тўғрисида"ги Қонуни лойиҳасини ишлаб чиқишида;
- Вақтинча фойдаланилаётган давлат мулкини рўйхатга олиш, назорат қилиш ва ижарага бериш тартиби тўғрисида Низом (янги таҳрир) лойиҳасини тайёрлашда;
- тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва юритишга доир турли руҳсатномалар олиш тартибини тартибга солувчи амалдаги қонун хужжатлари ижроси устидан назоратни амалга оширишда (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 20 августдаги "Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш учун рўйхатдан ўтказиш тартиботлари тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида"ги 357-сонли қарори в. б.);
- тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тугатиш соҳасидаги амалдаги қонун хужжатлари ижроси устидан назоратни амалга оширишда (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 27 апрелдаги "Тадбиркорлик субъектларини ихтиёрий тугатиш ва уларнинг фаолиятини тўхтатиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида"ги ПҚ-630-сонли Қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 июлдаги "Молия-хўжалик фаолиятини амалга оширмаётган ва қонунчилиқда белгиланган муддатларда ўзларининг устав жамғармаларини шакллантирган корхоналарни тугатиш тартиби тўғрисида"ги 327-сонли қарори);
- хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида амалдаги қонун хужжатлари ижроси устидан назоратни амалга оширишда (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 11 апрелдаги "Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-3594-сонли Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 24 июлдаги "Хорижий инвестициялар ва кредитларни жалб этиш ҳамда ўзлаштириш жараёнини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-927-сонли Қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 2 августдаги "Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонини амалга ошириш

чора-тадбирлари ҳақида”ги 180-сонли қарори ва 2006 йил 1 майдаги “Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга берилаётган имтиёзларнинг рағбатлантирувчи ролини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 74-сонли қарори);

- санитар назорат соҳасидаги амалдаги қонун ҳужжатлари ижроси устидан назоратни амалга оширишда Ўзбекистон Республикасининг “Давлат санитария назорати тўғрисида”ги Қонуни, санитария нормалари, қоидлари ва Ўзбекистон Республикасининг гигиена бўйича норматив ҳужжатлари).

Мазкур Ҳукумат қарорларига мувофиқ ҳолда амалга оширилган қўшимча чора-тадбирлар Вазирлар Маҳкамасига тақдим этиладиган ҳужжатлар лойиҳалари сифатини баҳолашга доир скоринг-механизмини ишлаб чиқиш, ҚҲТБТ элементларини ўзлаштириш бўйича ўқув машғулотларини ташкил қилиш ва ҚҲТБТ бўйича материаллар чоп этиш қабилардан иборат бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 2 декабр санасидаги “Қонун ҳужжатларининг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 328-сонли ҳамда 2016 йил 17 октябр санасидаги “Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қонун лойиҳаларига доир фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 345-сонли²⁷ қарорлари ҚҲТБТни амалга тадбиқ этиш йўлидаги муҳим қадам бўлди.

Эндилиқда тадбиркорлик субъектлари норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш жараёнларида иштирок этиш, тегишли таклифлар киритиш, шунингдек тадбиркорлик фаолиятига доир қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатларни баҳолаш имкониятига эга бўлди. Бу тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишига тўсқинлик қилаётган мавжуд муаммоларни аниқлаш ва қабул қилинадиган норматив-хуқуқий ҳужжатлар сифатини яхшилашга сабаб бўлади.

Бугунги кунда ҚҲТБТниң асосий воситаси Интерактив давлат хизматларининг ягона портали (**ИДҲЯП**) — my.gov.uz ҳисобланади. Ушбу веб-ресурснинг маҳсус бўлимида норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ва қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатлар жамоатчилик муҳокамаларини ўтказиш ва уларнинг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолаш учун эълон қилинади. Портал кенг қўламли вазифаларни амалга оширишга мўлжалланган бўлиб, жамоатчилик муҳокамалари ва консультациялар иштирокчиларига ҳужжатлар билан танишиш, тегишли изоҳ ва фикрларни қолдириш имконини беради. Шунингдек, 2015 йил май ойидан маҳсус веб-ресурс www.regulation.gov.uz ташкил этилди.

Бундан ташқари, идоравий норматив-хуқуқий ҳужжат юзасидан ўтказилган муҳокама ва унинг натижаларига доир маълумотларни киритиш (агар норматив-хуқуқий ҳужжатнинг муҳокамага қўйилиши назарда тутилган бўлса), келиб тушган барча эътиroz ва таклифларни инобатга олган ҳолда норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини тўлиқ ишлаб чиқиш вазифасини давлат органлари зиммасига юкланган.

Ишлаб чиқилаётган норматив-хуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларининг ва қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатларнинг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини Ўзбекистон Республикасининг Интерактив давлат хизматлари ягона портали орқали баҳолаш тартиби тўғрисида Низомнинг 4-бандига мувофиқ, сайтга келиб тушган у ёки бу изоҳ, фикрларнинг инобатга олинмаслик ҳолатлари ҳужжатларнинг қайтарилишида асосий сабаблардан бири ҳисобланади.

²⁷ Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 17 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қонун лойиҳаларига доир фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 345-сонли қарорига 1-Илова “Давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг қонун лойиҳаларига доир фаолиятининг намунавий регламенти”нинг 4-бобига қаранг.

19-қўшимча маълумот. Қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжат муҳокамасини ўтказиш схемаси

Босқичлар	Субъектлар	Тадбирлар	Бажариш муддатлари
1-босқич	Ишлаб чиқувчи	Қабул қилинган норматив-хуқуқий ҳужжатни баҳолаш орқали ҳал қилиниши ёки ўрганиб чиқилиши керак бўлган муаммо (масала)нинг тавсифини	жадвалга мувофиқ
2-босқич	Ишлаб чиқувчи	Ягона порталда: муҳокама ўтказилиши тўғрисида хабарномани; жадвални; норматив-хуқуқий ҳужжатни; муҳокама иштирокчилари учун сўровномани жойлаштириш	баён тайёрланган кундан бошлаб 1 кун ичida
3-босқич	Муҳокама иштирокчилари Ишлаб чиқувчи	Норматив-хуқуқий ҳужжат бўйича таклифларни тақдим этиш. Тушган таклифларни умумлаштириш ва кўриб чиқиш. Тушган таклифлар қабул қилингани тўғрисидаги ахборотни ёки рад этишининг асослантирилган сабабини Ягона порталга жойлаштириш	муҳокама тўғрисидаги хабарда кўрсатилган муддатларда жадвалга мувофиқ
4-босқич	Ишлаб чиқувчи	Ҳисобга олинган таклифларга мувофиқ норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасига, шу жумладан, муҳокама қилинаётган норматив-хуқуқий ҳужжатга ўзгартириш ва кўшимчалар киритиш бўйича лойиҳа ишлаб чиқиш. Ишлаб чиқилган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасини уни муҳокама килиш учун Ягона порталда жойлаштириш.	жадвалга мувофиқ муҳокама ўтказилган кундан кейин 30 кундан ошмаган муддатда

20-қўшимча маълумот. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаларини ишлаб чиқиш муҳокамаси иштирокчилари учун сўровнома

Ишлаб чиқилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳалари муҳокамаси иштирокчилари учун

СЎРОВНОМА

Боғланиш учун ахборот:

Ташкилотнинг номи

(жисмоний шахснинг Ф.И.О.): _____

Ташкилотнинг фаолият соҳаси: _____

Боғланиладиган шахснинг Ф.И.О.: _____

Боғланиш телефони рақами: _____

Электрон почта манзили: _____

1. Фикрингизча, таклиф қилинаётган лойиҳа қандай муаммони ҳал этишга қаратилган?
Ушбу муаммо бугунги кунда ҳам долзарбми?

2. Норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиқувчи давлат аралашуви заруратини талаб қилувчи омилларни қанчалик түғри аниқлаган? Таклиф этилаётган тартибига солишининг мақсади тартибига солиш орқали ҳал этилиши лозим бўлган муаммо билан қанчалик боғлиқ? Сизнинг фикрингизча, норматив-ҳуқуқий тартибига солиш унинг олдига кўйилган мақсадларга эришадими?

3. Муаммони ҳал этишнинг танланган йўли мақбулми (шу жумладан, тадбиркорлик субъектлари учун фойдаси ва зарари нуқтаи назаридан)? Давлат томонидан тартибига солишдан кўзланган мақсадга эришишининг бошқача варианти мавжудми? Агар мавжуд бўлса, улардан, Сизнингча, янада кам харажатлиси ва (ёки) самаралироғи борми?

4. Сизнингча, таклиф этилаётган тартибига солиш қайси тадбиркорлик фаолияти субъектларига даҳлдор (субъектлар турлари ва соҳалар бўйича, Сизнинг шаҳар ёки вилоятингиздаги, туманингиздаги сони)?

5. Таклиф этилаётган тартибига солишни жорий қилиш соҳадаги рақобат муҳитига ўз таъсирини кўрсатадими, соҳада кучлар тақсимотининг асоссиз равиша ўзгаришига олиб келадими? Агар ўзгартирса, қандай қилиб? Имконият даражасида миқдорий кўрсаткичларни келтириб ўтинг.

6. Давлат томонидан тартибга солиш субъектларининг мажбуриятлари, жавобгарлиги қанчалик түлиқ ва аниқ ифодаланган, шунингдек масъул давлат органлари томонидан амалга ошириладиган маъмурий тартиботлар қанчалик тушунарли ёзилган, ҳокимият функциялари ва ваколатлари қанчалик аниқ ва ҳар хил, тушунилмайдиган тарзда ёзилганинлигига баҳо беринг. Таклиф этилаётган нормалар бошқа норматив-хуқуқий ҳужжатларга мувофиқ эмас ёки зид деб ўйлайсизми? Агар шундай бўлса, бундай нормалар ва норматив-хуқуқий ҳужжатларни кўрсатиб ўтинг.

7. Таклиф этилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасида давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари тизимида коррупция, бошқа ҳуқуқбузарликлар содир этилиши учун шароит яратадиган, шунингдек тадбиркорлик субъектлари учун ортиқча маъмурий ҳамда бошқа чекловларни жорий этадиган ёки жорий этишга шароит яратадиган, шунингдек тадбиркорлик субъектларининг асоссиз харажатлари юзага келишига олиб келувчи қоидалар борми? Ҳар бир кўрсатилган қоида бўйича асослаб беринг.

8. Сизнингча, мазкур норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасида белгиланаётган талаб ва нормалар ижросини назорат қилиш билан боғлиқ қандай муаммо ва қийинчиликлар вужудга келиши мумкин? Унда тадбиркорлик субъектларини ҳимоя қилиш механизми назарда тутилганми?

9. Таклиф этилаётган тартибга солиш кучга кириши учун ўтиш даври талаб қилинадими (агар талаб қилинса, унинг муддати қанча), янги тартибга солиш киритилишида муддат бўйича қандай чекловларни инобатга олиш лозим?

10. Сизнингча, айрим гурӯҳ шахсларига нисбатан тартибга солишни жорий этишда қандай истисноларни қўллаш мақсадга мувофиқ? Тегишли асосларни келтириб ўтинг.

11. Ваколатли орган томонидан аниқлаштирилиши зарур бўлган кўриб чиқилаётган норматив-хуқуқий ҳужжат лойиҳасининг аниқ қоида ва нормаларига оид маҳсус саволлар.

12. Тартибга солиш тъсирини баҳолаш доирасида, Сизнинг фикрингизча, инобатга олиниши мақсадга мувофиқ бўлган бошқа таклиф ва эътиrozлар.

20-қўшимча маълумот. НҲҲ лойиҳаси таъсирини баҳолашни амалга ошириш намунаси²⁸

“2015–2019 йилларда электр қуввати истеъмол ҳажмини қисқартириш, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳаларга энергияни тежайдиган технологиялар ва тизимларни жорий этиш бўйича чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги НҲҲ лойиҳаси мисолида қонунчилик ҳужжати таъсирини баҳолаш бўйича

ҲИСОБОТ

№	1. Умумий маълумот	
1.1.	Ишлаб чиқувчи	Иқтисодиёт вазирлиги
1.2.	Ижрочи ҳамкорлар	Молия вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестиция ва савдо вазирлиги, Архитектура ва курилиш бўйича давлат қўмитаси, Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги
1.3.	НҲҲ лойиҳаси тури ва номи	“2015-2019 йилларда электр қуввати истеъмол ҳажмини қисқартириш, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳаларга энергияни тежайдиган технологиялар ва тизимларни жорий этиш бўйича чора-тадбирлар дастури тўғрисида”
1.4.	НҲҲ асосида ечими кутилаётган муаммо тавсифи	Иқтисодиёт тармоқлари томонидан электр қувватининг йирик ҳажмдаги истеъмоли, ишлаб чиқарилаётган электр қуввати ҳажмининг этишмаслиги, бизнес субъектлари ва фуқароларни электр қуввати билан таъминлашдаги узилишлар
1.5.	Таклиф этилаётган тартибга солиш мақсадларининг қисқача баёни	Ривожланган мамлакатлар тажрибаси асосида иқтисодиёт тармоқларининг электр қуввати истеъмолини камайтириш, қайта тикланмайдиган углеводород ресурсларидан оқилона фойдаланишни таъминлаш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ошириш, шу асосда иқтисодиёт тармоқлари ҳамда аҳолини ёқилғи ва электр қуввати ресурслари билан узлуксиз равишда таъминлаш

28 Бошқарув таъсирини баҳолаш бўйича ҳисбот муаллифлар томонидан ИДХЯПга жойлаштирилган НҲҲ лойиҳаси асосида тайёрланган. (my.gov.uz).

№	1. Умумий маълумот	
1.6.	Тартибга солишининг тақлиф этилаётган вариантининг қисқача баёни	<p>Чўғланма лампалардан фойдаланишга чеклов ёки тақиқ ўрнатиш:</p> <ul style="list-style-type: none"> - қайта таъмирланиб ишга тушириладиган қурилиш обьектларини электр қувватидан фойдаланиш самародорлигини ошириш ва энергия ресурсларини замонавий электрон ҳисоблагичлар ўрнатилган тақдирдагина қабул қилиш; - қайта ишга туширилаётган хўжалик субъектларига тегишли обьектларни энергияни тежайдиган технологик ускуналар ўрнатилган тақдирдагина газ ва электр қуввати тизимларига улаш; - қайта тикланадиган манбалардан энергия ишлаб чиқарадиган ускуналар асосида фаолият юритадиган ташкилотлар, шунингдек, қайта тикланадиган манбалардан энергия ишлаб чиқарадиган ускуналарни ишлаб чиқаришга ихтисослашган ташкилотларга имтиёз ва преференциялар бериш, қайта тикланадиган манбалардан энергия ишлаб чиқариш мақсадида Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмайдиган ускуналар, бутловчи ва эҳтиёт қисмлари, хомашё ва материалларини, қайта тикланадиган манбалардан энергия ишлаб чиқарадиган ускуналарни ишлаб чиқаришни божхона тўловларидан озод қилиш в.б.
2. НҲҲ лойиҳасининг тартибга солиш таъсири даражаси		
2.1.	Тартибга солиш таъсири даражаси	Юқори
2.2.	НҲҲ лойиҳасининг маълум тартибга солиш таъсири даражасига тегишли эканлигига асос	НҲҲ лойиҳасида жисмоний ва юридик шахсларга нисбатан замонавий технологик талабларга жавоб бермайдиган эски ускуналар эксплуатацияси ва чўғланма лампалар билан боғлиқ мажбуриятлар, тақиқ ва чекловлар назарда тутилган.
3. Тартибга солишининг тақлиф этилаётган усули воситасида ечими кутилаётган муаммо тавсифи		
3.1.	Тартибга солишининг тақлиф этилаётган усули воситасида ечими кутилаётган муаммо тавсифи, юзага келиш шартлари ва омиллари	Ҳозирги вақтда республика миёсида хўжалик субъектларининг узлуксиз фаолият олиб боришини таъминлаш, шунингдек аҳолига электр энергиясини етказиб бериш учун электр қувватининг етишмаслиги кузатилмоқда. Тадбиркорлар ўртасида ўтказилган сўровнома натижаларига кўра, электр қуввати таъминотидаги узилишлар янги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва умумий ишбилармонлик мұхитига салбий таъсир кўрсатиши аниқланган.

3. Тартибга солишининг тақлиф этилаётган усули воситасида ечими кутилаётган муаммо тавсифи

3.2.	Мавжуд муаммо билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган салбий оқибатлар	<ul style="list-style-type: none"> - тадбиркорлик фаолиятини ташкил қилиш ва аҳолини электр қуввати билан таъминлашда инфраструктура билан боғлиқ чекловлар; - тадбиркорлик субъектларининг ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича инвестицион қарорларни қабул қилиш имкониятининг мавжуд эмаслиги; - иқтисодий кўрсаткичларни олдиндан баҳолаш имкониятининг йўқлиги; - электр қуввати таъминотидаги узилишлар муносабати билан мавжуд ишлаб чиқарish корхоналарининг ёпилиши оқибатида иш ўринларининг қисқариши.
3.3.	Муаммони давлат аралашувисиз ҳал қилиш шартларининг баёни	Мавжуд эмас

4. Тақлиф этилаётган тартибга солиш мақсадлари

4.1.	Мақсадлар	<ul style="list-style-type: none"> - электр қувватини меъёридан ортиқ сарфлайдиган ускуналардан фойдаланишни тақиқлашга қадар чекловлар ўрнатиш, халқаро мезонларга мувофиқ ҳолда ўтказиладиган энергетик ва техник аудитлар доирасида уларни босқичма-босқич алмаштиришни назарда тутадиган электр энергиясини тежаш сиёстини қонунийлаштириш; - технологик жараёнларни такомиллаштириш доирасида модернизациялаштиришни янги босқичга олиб чиқиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, материаллар ва хомашё ресурсларидан оқилона фойдаланиш нормаларини жорий этиш, эксплуатацион харжатларни камайтириш ва самарасиз харажатларни тұхтатиш, шунингдек, энергияни тежайдиган замонавий технологияларни амалға тадбик қилиш воситасида янги ишлаб чиқарish фаолиятини ташкил қилиш; - халқаро амалиёт ва мезонлар асосида ишлаб чиқарish, қазиб олиш, транспортировка қилиш ва фойдаланишда энергетик ресурсларни йўқотишни қисқартириш учун зарур шарт-шароитларни яратиш, жумладан, замонавий автоматлаштирилган ҳисоблаш ва назорат тизимини амалга тадбик қилиш, электр ва газ тизимларини реконструкция қилиш ва модернизациялаштириш орқали юқорида қайд этилган мақсадларга эришиш;
------	-----------	--

4. Таклиф этилаётган тартибга солиш мақсадлари		
4.1.	Мақсадлар	<ul style="list-style-type: none"> - түпланган маҳаллий тажриба ва амалиёт, шунингдек, қуёш энергиясидан фойдаланишнинг синовдан ўтказилган технологиялари асосида қайта тикланадиган энергия манбаларини босқичма-босқич амалга тадбиқ қилиш; - маҳаллий корхоналарда энергияни тежайдиган замонавий ускуна, жихоз ва материалларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш, уларни иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий секторга кенг жорий қилиш; - архитектура ва қурилиш бўйича замонавий чора-тадбирларни қўллаш, энергияни тежайдиган янги қурилиш конструкциялари ва изоляцион материаллардан фойдаланиш орқали янги биноларни қуриш ва мавжуд турар жой ва маъмурий бинолар, саноат объектларини қайта таъмирлашда энергияни тежашни таъминлаш.
4.2.	Муаммони таклиф этилаётган ҳал қилиш усули тавсифи	<p>1. 2015-2019 йилларда энергияни истеъмол қилишни қисқартириш, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳаларга энергияни тежайдиган технологиялар ва тизимларни жорий қилиш бўйича чора-тадбирлар дастурини амалга тадбиқ қилиш, шунингдек у иқтисодиётнинг энергияни тежаш салоҳиятини юксалтириш бўйича йўл харита-дастурини ҳам ўз ичига олади; энергия истеъмолини камайтириш бўйича тармоқдастурларига мувофиқ 2016-2019 йилларда иқтисодиётнинг таянч тармоқларида энергиядан фойдаланиш ҳажмини қисқартиришга қаратилган мақсадли параметрлар; 2015-2019 йилларда марказий (туман) ва маҳаллий иссиқлик таъминловчи қозонхона ташкилотларини босқичма-босқич модернизациялаштириш ва реконструкция қилиш дастури;</p> <p>2015-2019 йилларда бюджет ташкилотларида ўрнатилган иситиш қозонларини алмаштириш дастури;</p> <p>2015-2019 йилларда Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг сув хўжалиги насос станцияларидағи насослар ва электр моторларини алмаштириш дастури.</p> <p>2. Товар ва ускуналарнинг муайян турларидан фойдаланишга тақиқ ўрнатиш</p>
4.3.	Муаммони ҳал қилишнинг бошқа усуллари баёни (ҳар бир усулнинг муаммони қай тарзда ҳал қилишини аниқ тавсифланг)	Мавжуд эмас

5. Норматив-хуқуқий лойиҳанинг таъсир кўрсатиши мумкин бўлган асосий гурӯҳлар, мазкур субъектларнинг миқдорий таҳлили		
5.1.	Мақсадли гурӯҳ	Тадбиркорлик субъектлари Давлат ташқилотлари Фуқаролар
6. Давлат ҳокимияти органларининг мазкур норматив-хуқуқий ҳужжат асосида жорий этилган янги вазифа, ваколат, мажбурият ва ҳуқуқлари		
6.1.		Энергиядан оқилона фойдаланиш ва қайта тикланадиган энергия манбаларини ривожлантириш масалалари бўйича Республика Кенгашига Вазирлар Маҳкамаси Қарори билан тасдиқланган Ёқилғи ва энергия ресурсларини иқтисод қилиш комиссиясини қайта тузиш; Иқтисодиёт вазирлиги структурасида Энергиядан оқилона фойдаланиш ва қайта тикланадиган энергия манбаларини ривожлантириш бўлимини тузиш ва унинг зиммасига мазкур қарор билан тасдиқланган чора-тадбирлар ижросини мониторинг қилиш, давлат ва хўжалик тартибга солиш органларининг энергиядан оқилона фойдаланиш ва қайта тикланадиган энергия манбаларини ривожлантириш соҳасидаги фаoliyatiini muvofiqlashishi vazifasini yoklash.
7. Тегишли харажат ва фойдани баҳолаш		
7.1.	Уй хўжаликлари иқтисодининг хисоб-китоби	<p>Цўғланма лампаларни энергияни тежайдиган чироқларга алмаштириш натижасида оддий квартира учун электр қуввати истеъмолининг хисоб-китоблари.</p> <p>Оддий квартиранинг оддий чироқлардан фойдаланандаги электр қуввати учун харажатлари.</p> <p>Квартирада 100 Вт ток кучига мўлжалланган 8 та чироқ кунига ўртача 6 соат ёниши фараз қилинса, фойдаланилган электр қувватининг 1 кВтс 155 сўм этиб белгиланган тариф асосида ойлик (30 кунлик) ток истеъмолини аниқлаш мумкин.</p> $A=100\text{Bt} \cdot 180\text{s} \cdot 8 = 192000\text{Btc} = 144\text{kVtc}$ <p>Харажат $1=155 \cdot 144\text{kVtc}=22\,320$ сўм ойига, йилига $= 22\,320 \cdot 12 = 267\,840$ сўм</p> <p>Оддий квартиранинг энергияни тежайдиган чироқлардан фойдаланандаги электр қуввати учун ойлик харажатлари.</p> <p>Квартирада 20 Вт ток кучига мўлжалланган 8 та энергияни тежайдиган чироқ (чунки 20 Вт ток кучига мўлжалланган энергияни тежайдиган чироқ 100 Вт ток кучига мўлжалланган оддий чироқнинг ёритиш кучига teng) кунига ўртача 6 соат ёниши фараз қилинса, фойдаланилган электр қувватининг 1 кВтс 155 сўм этиб белгиланган тариф асосида ойлик (30 кунлик) ток истеъмолини аниқлаш мумкин.</p>

7.1.	Уй хўжаликлари иқтисодининг ҳисоб-китоби	<p>$A=20\text{Bt}*180\text{c}*8=38400\text{Btc}=28,8\text{ kBtc}$;</p> <p>Харажат $1=155*28,8\text{ kBtc}=4\ 464$ сўм ойига, йилига = $4\ 464*12=53\ 568$ сўм.</p> <p>Харажатлар 5 баробар камаяди.</p> <p>Агар (01.01.2013 йил ҳолатига қўра) 5,6 مليون квартира ва дала ҳовлилар мавжудлигидан келиб чиқилса²⁸, аҳолининг фақатгина чироқлар билан боғлиқ тежамкорлиги йилига 7,7 миллиард кВт соат ёки 1,2 триллион сўмни ташкил этиши мумкин.</p> <p>Ўз навбатида, юқорида қайд этилган кўрсаткич 50 мингдан зиёд кичик бизнес субъектларини электр қуввати билан таъминлашга хизмат қилиши мумкин!</p>
7.2.	Бюджет ташкилотлари учун электр қуввати харажатлари иқтисоди (ўрта таълим мактаби мисолида)	<p><i>Мактаб синфхонасининг кундузги чироқлардан фойдалангандағи ойлик харажатлари.</i></p> <p>Синфхонада 50 Вт ток қучига мўлжалланган 8 та кундузги чироқлардан фойдаланилади. Ҳар бир чироқ кунига ўртача 4 соат ёнади. Фойдаланилган электр қувватининг 1 кВтс 155 сўм этиб белгиланган тариф асосида ойлик (30 кунлик) ток истеъмолини аниқлаш мумкин.</p> <p>$A=50\text{Bt}*120\text{c}*8=48000\text{Btc}=48\text{kBtc}$.</p> <p>Харажат $1=155*48\text{kBtc}=7440$ сўм.</p> <p><i>Мактаб синфхонасининг энергияни тежайдиган чироқлардан фойдалангандағи ойлик харажатлари.</i></p> <p>Синфхонада 20 Вт ток қучига мўлжалланган 8 та энергияни тежайдиган чироқлардан фойдаланилади. Ҳар бир чироқ кунига ўртача 4 соат ёнади. Фойдаланилган электр қувватининг 1 кВтс 155 сўм этиб белгиланган тариф асосида ойлик (30 кунлик) ток истеъмолини аниқлаш мумкин.</p> <p>$A=20\text{Bt}*120\text{c}*8=19200\text{Btc}=19,2\text{ kBtc}$.</p> <p>Харажат $2=155*19,2=2\ 976$ сўм.</p> <p>Шундан келиб чиқиб, кундузги чироқлардан энергияни тежайдиган лампаларга ўтилган тақдирда 2,5 баробар кўп электр қуввати ва 2,5 баробар кўп пул маблаглари тежалиши мумкин.</p> <p>Мактабнинг кундузги чироқлардан энергияни тежайдиган лампаларга ўтиши натижасидаги харажатлари ҳисоб-китоби.</p> <p><i>Мактабнинг кундузги чироқлардан фойдалангандағи ойлик харажатлари.</i></p> <p>Мактабда 50 Вт ток қучига мўлжалланган 100 та кундузги чироқлардан фойдаланилади. Ҳар бир чироқ кунига ўртача 4 соат ёнади. Фойдаланилган электр қувватининг 1 кВтс 155 сўм этиб белгиланган тариф асосида ойлик (30 кунлик) ток истеъмолини аниқлаш мумкин.</p>

7. Тегишли харажат ва фойдани баҳолаш

7.2.	Бюджет ташкилотлари учун электр қуввати харажатлари иқтисоди (ўрта таълим мактаби мисолида)	A=50 Вт*120с*100=600000Втс=600кВтс; Харажат 1=155*600кВтс=93000 сүм. <i>Мактаб синфонасининг энергияни тежайдиган чироқлардан фойдалангандаги ойлик харажатлари A1= 93000/2,5= 37 200 сүм.</i>
7.3.	Фойдаланилган энергия тежовчи чироқлар утилизацияси бўйича харажатлар	1 та чироқ утилизацияси тахминан 30 центдан 40 центгача туради. Агар ўртача 8 та чироқ билан ёритиладиган 5,6 миллион квартира ва дала ҳовлилар мавжудлиги, кунига ўртача соат 6 соат фойдаланилганда ҳар бир чироқнинг кафолатланган хизмат қилиш даври 5,0 минг соат эканлиги инобатга олинса, қуйидаги натижа келиб чиқади: Утилизация бўйича йиллик харажатлар=(5600000*8*0,4)/(5000/6/365)= 8 145 454 АҚШ доллари.
7.4.	Энергияни тежайдиган чироқлар нархининг баландлиги	Энергияни тежайдиган чироқлар нархи чўғланма лампалар нархидан ўртача 5–7 баробар қиммат.

8. Тадбиркорлик ёки бошқа иқтисодий фаолият субъектлари учун янги мажбурият ёки чекловлар, белгиланган мажбурият ва чекловларга амал қилиш ёки ана шу мажбурият ва чекловларга ўзгартиришлар киритиш билан боғлиқ харажатларни баҳолаш

8.1.	Қайта таъмирланиб ишга тушириладиган қурилиш обьектларини электр қувватидан фойдаланиш самардорлигини ошириш ва энергия ресурсларини замонавий электрон ҳисоблагичлар ўрнатилган тақдирдагина қабул қилиш;	1. 4-банднинг 2-абзаци тадбиркорлик субъектларининг асоссиз харажатларига сабаб бўлиши мумкин. Курниб битириб бўлинган, бироқ эксплуатацияси бошланмаган обьектларга нисбатан энергиядан оқилона фойдаланиш талабларининг қўлланилиши қуйидаги оқибатларга сабаб бўлиши мумкин: а) тадбиркорлик субъектларининг қўшимча ва назарда тутилмаган харажатлари; б) обьектларни эксплуатацияга топшириш муддатининг узайиб кетиши; в) шартнома мажбуриятларининг бузилиши ва молиявий санкциялар; г) молиявий таназзул ва банкротлик; д) аҳоли норозилиги ва умидсизлиги, қурилишда иш фаоллигининг тушиб кетиши.
------	--	--

8.2.	<p><i>Қайта ишга туширилалётган хўжалик субъектларига тегишли объектларни энергияни тежайдиган технологик ускуналар ўрнатилган тақдирдагина газ ва электр қуввати тизимларига “Ўздавэнергияназорат” ва “Ўздавнефтгазинспекция” Диіларининг тегишли тасдиғи асосида улаш</i></p>	<p>4-банднинг учинчи ва тўртинчи абзацлари тадбиркорлик субъектларининг асоссиз харажатларига олиб келади, шунингдек, коррупцион нормаларни юзага келтиради. Жумладан, энергияни тежайдиган технологик ускуна тадбиркорлик субъекти харид қилиш имкониятига эга бўлган ускунадан анча қиммат бўлиши мумкин. Бундан ташқари, тадбиркорлик субъекти ана шу технологик ускунани харид қилиб ултурган бўлса, юқорида қайд этилган талабларга биноан ундан фойдалана олмайди, уни қайта сотиш ва энергияни тежайдиган ускунани сотиб олиш учун қўшимча маблағларни излашга мажбур бўлади. Шунингдек, тадбиркорлик субъекти ўз бизнес ғоясидан бутунлай воз кечишига тўғри келиши ҳам мумкин.</p> <p>Бундан ташқари, технологик ускуналарнинг энергияни тежаш салоҳиятини белгилаб берадиган нормалар яратилмаган. Шунинг билан бирга, технологик ускуналарнинг энергияни тежаш салоҳиятини белгилаш методологиясини ишлаб чиқиш амалда мумкин ёки йўқлиги маълум эмас.</p> <p>“Ўздавэнергияназорат” ва “Ўзнефтгазинспекция” Диға технологик ускуналарнинг энергияни тежаш салоҳиятини тасдиқлаш вазифасининг юклатилиши бизнеснинг қўшимча харажатларига сабаб бўлади, шунингдек, “норасмий” тўловларни талаб қилиш ва коррупцион схеманин кўллашга олиб келади.</p>
------	---	---

9. Бозор рақобатига ўтказиладиган таъсир

9.1.	<p>Аҳоли ва ижтимоий соҳа объектларига энергия ресурсларининг замонавий электрон ҳисоблагичларини етказиб бериш ва ўрнатиш “Ўздавэнергияназорат” ва “Ўздавнефтгазинспекция”нинг тегишли бўлимлари томонидан амалга оширилади.</p>	<p>Ушбу тартиб энергия ресурсларининг электрон ҳисоблагичларини ишлаб чиқариш бозоридаги рақобат мұхити ва уларнинг сифатига салбий таъсир қўрсастиши мумкин.</p>
------	---	---

10. Ҳужжат лойиҳаси бўйича жамоатчилик муҳокамасини ўтказишга доир маълумотлар

10.1.	Ўтказиш муддати	2015 йилнинг 11-26 март кунлари
10.2.	Изоҳлар сони	25

Ўзбекистонда ҚҲТБТни янада ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар

Ўзбекистон Республикасининг ҚҲТБТни жорий этиш соҳасидаги тажрибасини ижобий баҳолаш мумкин. Хусусан, ишбилармонлик муҳитига жиддий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган катта миқдордаги қонун ҳужжатларини тайёрлашда ҚҲТБТ элементларидан самарали фойдаланилмоқда.

ҚҲТБТни жорий қилиш бўйича тўплangan тажриба асосида уни амалга тадбиқ этишга доир қўшимча чора-тадбирларни ривожланган давлатларнинг қонун ҳужжатлари таъсирини баҳолаш тизими соҳасидаги илғор тажрибаси ва соҳавий халқаро стандартлардан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистонда ҚҲТБТни янада ривожлантиришга доир чора-тадбирларни самарали амалга ошириш механизмини яратиш мақсадида қўйидаги асосий йўналишларга эътибор қаратиш лозим:

- қонун ҳужжатлари таъсирини комплекс баҳолашни амалга ошириш методологиясини ишлаб чиқиш ва тасдиқлашни ўз ичига олган зарур норматив-хуқуқий ва методологик базани яратиш;
- ҚҲТБТнинг ташкилий-техник асосларини такомиллаштириш, шунингдек, ҚҲТБТ бўйича ихтисослашган маҳсус ваколатли давлат органи тузиб, унинг самарали фаолият олиб боришини таъминлаш мақсадида мустақил ташкилот мақомини бериш орқали шу мақсаддага Эришиш. Ушбу идоранинг кадрлар салоҳиятига алоҳида эътибор қаратган ҳолда малакали ва зарур қўнікмаларга эга мутахассисларни жалб этиш учун зарур шарт-шароитлар яратиш;
- ҚҲТБТнинг мавзулар қўламини ташкил этадиган барча масалалар бўйича фаол аҳборот ва тушунтириш ишларини олиб бориши. ҚҲТБТнинг фуқаролар ва тадбиркорлар орасидаги тарғиботини таъминлаш мақсадида аҳборот ва тушунтириш ишларини тизимли равишда йўлга қўйиш;
- ҚҲТБТ соҳасида халқаро ҳамкорлик ўрнатиш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш. Бу эса ўз навбатида ўзаро тажриба алманишини рағбатлантиришни таъминлайди ва жорий этилаётган тизим самарадорлиги даражасининг хорижий экспертлар томонидан баҳоланишига замин яратади.

Юқорида санаб ўтилган йўналишларни “йўл харитаси” тарзида қабул қилиб, Ўзбекистонда ҚҲТБТни босқичма-босқич жорий этишга нисбатан тўғри хронологик кетма-кетлик ва мантиқий ёндашувни қўллашда мақсаддага мувофиқ усул деб ҳисоблаш мумкин.

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИ

Муҳаррир: У. Раджабова

Нашриёт лицензияси АI №263 31.12.2014

Босишга 2016-й.11.28 рухсат этилди.

Бичими: 70x100 1/8. Офсет қофози. «Myriad Pro» гарнитураси.

Офсет босма усулида босилди.

Шартли босма табоғи: 11,0. Нашр табоғи: 14, 3

Адади 500 нусха.

Нашриёт уйи «Baktria press»
100000, Тошкент, Буюк Ипак Йўли мавзеси, 15-25
төл.: +998 (71) 233-23-84

Mega Basim босмахонасида чоп этилди

ISBN 978-9943-4789-2-3

UNDP IN UZBEKISTAN

41/3 Mirobod Street, Tashkent, 100015, Uzbekistan
Tel.: +998 71 120 34 50; Fax: +998 71 120 34 85
E-mail: registry.uz@undp.org;
Website: www.uz.undp.org

ISBN: 978-9943-4789-2-3

9 789943 478923